

**Maahanmuuttajan
kotikunta**

Aini Pehkonen

Maahanmuuttajan kotikunta

KUNNALLISALAN KEHITTÄMISSÄÄTIÖ
KAKS

MAAHANMUUTTAJAN KOTIKUNTA

Kunnallisalan kehittämissäätiön
tutkimusjulkaisut, nro 52

© Pole-Kuntatieto Oy
ja Aini Pehkonen

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2006

ISBN 952-5514-35-8 (nid.)

ISBN 952-5514-36-6 (PDF)

ISSN 1235-6956

Sisällys

LUKIJALLE 7

TIIVISTELMÄ 9

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO 12

- 1 JOHDANTO 13
 - 1.1 Globalisaatio ja muuttoliikkeiden kehitys 14
 - 1.2 Suomen harjoittamat maahanmuuttopolitiikat 16
 - 1.3 Maahanmuutto Suomeen 20
 - 1.4 Tutkimuskohteena maahanmuuttajien integroituminen 23
 - 1.5 Millainen on monikulttuurinen yhteisö? 29
- 2 MAAHANMUUTTAJIEN OSALLISUUS TYÖLLISYYTEEN, ASUMISEEN JA SOSIAALISIIN SUHTEISIIN 30
 - 2.1 Suomen työmarkkinoiden kehitys ja maahanmuuttajien osallisuus työhön 30
 - 2.2 Osallisuus asuinalueeseen 34
 - 2.3 Osallisuus sosiaaliin suhteisiin 35
 - 2.4 Osallisuuden kytkentä hyvinvointiin 37
- 3 SOSIAALINEN PÄÄOMA 39
 - 3.1 Luottamus, sosiaaliset verkostot ja osallistuminen 42
 - 3.2 Sosiaalisen pääoman mittaaminen 45
- 4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN 47
 - 4.1 Tutkimustehtävän täsmennys 47
 - 4.2 Aineiston kuvaus ja analyysimenetelmät 49
 - 4.3 Maahanmuuttajien taustatietoja 50
- 5 TYÖLLISTYMISEN HAASTEET 53
 - 5.1 Maahanmuuttajien työllistymisen polut Suomessa 53
 - 5.2 Työllistymisen hidasteita ja esteitä 55
 - 5.3 Yhteenveto 57

6	ASUMINEN JA ELÄMINEN SUOMESSA	60
6.1	Asenteet	60
6.2	Lasten kasvat	63
6.3	Asuminen	65
6.4	Yhteenveto	66
7	SOSIAALISET VERKOSTOT JA SOSIAALISET SUHTEET	68
7.1	Sosiaaliset suhteet omaan etniseen ryhmään ja eri etnisten ryhmien välillä	68
7.2	Yhteenveto	70
8	KOTOUTUMINEN	71
8.1	Keskustelua ja toimenpide-ehdotuksia	71
	KIRJALLISUUS	78
	LIITTEET	85

Lukijalle

Idea tämän tutkimuksen tekemiseen syntyi keväällä 2003, ja tutkimus käynnistyi tammikuussa 2004. Julkinen keskustelu maahanmuuttajien asemasta, työllistymisestä ja asumisesta Suomessa innoitti tähän tutkimukseen. Kiinnostuin siitä, mitä maahanmuuttajat itse ajattelevat suomalaisen yhteiskuntaan kotoutumisesta ja kotoutumisen ehdoista.

Yhteistyö on arvokasta ja välttämätöntäkin monissa asioissa. Olen kiitollinen, että olen saanut monia rakentavia neuvoja ja kommentteja yhteistyökumppaneiltani. Kiitän Siirtolaisuusinstituuttia ja erityisesti tutkimusjohtaja Elli Heikkilää asiantuntevasta yhteistyöstä. Kiitän tutkimusapulaistani Elina Lehtistä. Teit laadukkaat maahanmuuttajien haastattelut Turussa. Kuntien, työvoimaviranomaisten ja monikulttuurikeskusten kanssa tekemäni yhteistyö oli sydämellistä ja ammattitaitoista. Lisäksi kiitän nykyisen työyhteisöni Kuopion yliopiston sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitoksen henkilökuntaa inspiroivista keskusteluista ja kannustuksesta. Erityiskiitoksen ansaitsevat maahanmuuttajat, jotka halusivat osallistua haastatteluihin ja kertoa elämästään sekä kokemuksistaan Suomessa. Vaikka maahanmuuttajien asema on Suomessa melko hyvä, voidaan aina kuitenkin miettiä, pystyisimmekö yhdessä tekemään jotain vieläkin paremmin meidän kaikkien hyvinvoinnin puolesta.

Kuopiossa joulukuussa 2005

Aini Pehkonen

Tiivistelmä

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää maahanmuuttajien kotoutumisen haasteita. Kotoutumista tarkastellaan työllistymisen, sosiaalisten suhteiden, lasten kasvatuksen ja asumisen näkökulmista. Tutkimuksen pääpaino on maahanmuuttajien työllistymiseen liittyvissä kysymyksissä. Tutkimuskysymyksinä ovat

- millaiset taustatiedot maahanmuuttajilla on
- miten maahanmuuttajat työllistyvät
- miten sosiaalinen verkosto vaikuttaa työllistymiseen.

Lisäksi selvitetään, miten osallistuminen eri etnisten ryhmien ja valtaväestön toimintaan auttaa kotoutumista sekä onko yhteiskunnallisissa rakenteissa sellaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat maahanmuuttajien kotoutumiseen.

Empiirisen tutkimusaineiston muodostavat kolmekymmentä (30) maahanmuuttajahaastattelua, jotka on tehty Turussa (10), Kuopiossa (10) ja Janakkalassa (10) sekä neljä maahanmuuttajien asioita hoitavan työntekijän haastattelua. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina haastatteluina 23.6.2004–28.1.2005.

Ensisijaisina syinä muuttaa Suomeen olivat perhesyyt (avioituminen tai seurustelu suomalaisen kanssa), monikansallisen työnantajan tarjoama työ Suomessa, seikkailunhalu, pakolaisuus tai turvapaikanhakeminen ja opiskelu. Maahanmuuttajien työllistymistä edistivät muuttosyyt ohella todistusten osoittama koulutus ja työkokemus niin ulkomailla kuin Suomessakin sekä suomen kielen taito. Ensitiedon avoimista työpaikoista sai kolmannes (1/3) työvoimaviranomaisilta, viidennes (1/5) suoraan eri työnantajilta ja joka seitsemäs (1/7) tuttavien avulla. Sosiaalisen verkoston ja sosiaalisten suhteiden merkitys on suuri työllistymisessä, sillä 57 % oli työllistynyt suomalaisten ystäviensä tai toisten maahanmuuttajien avulla. Työnantajien luottamus maahanmuuttajan työmoraaliin lisääntyi, jos maahanmuuttaja oli avioliitossa suomalaisen kanssa.

Selvät työllistymisen esteet ja hidasteet olivat puutteelliset opiskelu- ja työtodistukset, kielitaidon puutteellisuus tai työnantajan epäily kielitaidon riittämättömyydestä, maahanmuuttajan uskonnolliseen vakaumukseen liittyvät varauk-

selliset asenteet sekä epäily maahanmuuttajan löyhästä työkulttuurista. Kulttuurista vaikutti siihen, että osa maahanmuuttajanaisista oli kieltäytynyt tarjotusta työstä, jos aviomies ei ollut ensin työllistynyt. Maahanmuuttajat odottivat työvoimaviranomaisilta ”puolestapuhujan” roolia suhteessa työnantajiin, ei pelkästään tiedon välittämistä avoimista työpaikoista.

Yleisesti todettiin (92 %), että eurooppalaisen on helppo asua Suomessa. Venäläiset ja kolmansista maista muuttaneet saivat haastateltavien mukaan varauksellisemman kohtelun Suomessa. Maahanmuuttajien mielestä suomalaiset naiset suhtautuvat luontevammin ja ystävällisemmin maahanmuuttajiin kuin suomalaiset miehet. Kantaväestön ja maahanmuuttajien välisen vuorovaikutuksen luonne, tunne ymmärretyksi tulemisesta ja hyväksymisestä, oli merkittävä – ei niinkään se, että on asioista samaa mieltä. Maahanmuuttajat kokivat pelkoa ja huolta siitä, osaavatko he toimia oikein suomalaisessa yhteiskunnassa. ”Oikein toimiminen” tarkoitti hyvää käyttäytymistä. Lisäksi todettiin, että suomalaiset odottavat maahanmuuttajilta nöyryyttä, koska maahanmuuttajat saavat nauttia hyvinvointivaltion eduista.

Lasten kasvattaminen kahteen kulttuuriin toi jännitteitä maahanmuuttajaperheisiin. Perhekäsitys on maahanmuuttajilla laajempi kuin pelkästään ydinperhe. Yhteistyön päiväkodin ja koulun kanssa toivottiin olevan sellaista yhdessäoloa, jossa ovat mukana sekä lapset ja vanhemmat että päiväkodin henkilökunta. Silloin sen katsottiin edistävän tutustumista ja parantavan yhteistyön laatua.

Maahanmuuttajien asumisessa oli havaittavissa asumissegregaatiota. Pakolaiset asuivat kaupungin vuokra-asunnoissa melko keskitetysti tietyillä alueilla. Perhesyistä Suomeen muuttaneet asuivat eri asuinalueilla ja myös eri asumismuodot, kuten vuokra-, asumisoikeus- ja omistusasuminen, olivat edustettuina. Asunnottomia maahanmuuttajia ei ollut. Naapuruussuhteista ei valitettu, vaikka kontaktit suomalaisiin naapureihin olisivat olleet sattumanvaraisia ja ohuita. Naapureiksi ei haluttu välttämättä toisia maahanmuuttajia. Ainoastaan heti maahanmuuton jälkeen se oli koettu hyväksi asiaksi.

Kantaväestön asenteissa maahanmuuttajia kohtaan ei ollut paikkakuntien välisiä eroja. Tosin kasvukeskuksissa, joissa muuttoliike on muutoinkin vilkasta, asukkaat ovat tottuneet maahanmuuttajiin. Suhtautuminen maahanmuuttajiin oli sidoksissa paikkakunnan työllisyys- ja taloustilanteeseen eikä siihen, missä päin Suomea alue sijaitsee tai minkä verran asukkaita kyseisellä paikkakunnalla oli. Jos alueen työttömyysaste oli korkea, kantaväestön suhtautuminen maahanmuuttajiin oli varauksellista. Maahanmuuttajien pelättiin kilpailevan samoista työpaikoista.

Sosiaalinen pääoma edellyttää yksilöltä ja yhteisöltä sitoutumista yhteisten asioiden hoitoon. Maahanmuuttajien ja kantaväestön välillä yhteistoiminnan helpottumiseen vaikuttivat tässä aineistossa inhimillinen pääoma (koulutus, osaaminen), yhteisön (päiväkotito, koulu, työyhteisö, naapurusto ym.) vastaanottavuus, sosiaaliset verkostot ja suhteet sekä yhteiskunnallinen tilanne (talous-, työllisyys- ja maahanmuuttopolitiikat). Luottamuksen ja toimivan vuorovaikutuksen syntyminen helpotti yhteistoimintaa. Sosiaalisen pääoman syntyminen maahanmuuttajien ja kantaväestön kohtaamisissa edellytti avoimuutta yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen, jolloin osallisuuden ja osallistumisen tunne oli molemminpuolinen.

Luottamus, sosiaaliset verkostot ja sosiaaliset suhteet sekä osallisuus kietoutuivat vuorovaikutukseen. Sosiaalisen pääoman hyötynä oli se, että maahanmuuttaja sai ja otti aktiivisen roolin suomalaisessa yhteiskunnassa: kotoutui Suomeen.

Avainsanat: maahanmuutto, maahanmuuttajat, työllisyys, asuminen, lasten kasvatus, kotoutuminen, sosiaalinen pääoma.

Kuvio- ja taulukkoluetelo

- Kuvio 1. Muuttoliikkeen erilaiset muodot
Kuvio 2. Suomeen saapuneet turvapaikanhakijat vuonna 2004
Kuvio 3. Paluumuutto entisen Neuvostoliiton alueelta 1998–2004
Kuvio 4. Mitä kotoutujille tapahtui vuonna 2004?
Kuvio 5. Siirtolaisuus vuosina 1945–2004
Kuvio 6. Suomessa vakituisesti asuvat ulkomaalaiset vuoden 2004 lopussa
Kuvio 7. Berryn akkulturaatiomalli
Kuvio 8. Ulkomaalaisten ja koko väestön työttömyysasteet 1994–2004
Kuvio 9. Sosiaalisen pääoman tarkastelutasot
Kuvio 10. Inhimillisen toiminnan ulottuvuudet ja tasot – systemaattinen toimintateoria
Kuvio 11. Tutkimusasetelma
Kuvio 12. Vahvojen sosiaalisten verkostojen merkitys työllistymiselle muuttosyyhuomioiden
Kuvio 13. Kotoutuminen
- Taulukko 1. Työvoimatoimistojen puoltamat työluvut ammattialoittain ja kansallaisuuksittain vuonna 2004 (uudet ja jatkoluvat)
Taulukko 2. Suurimmat ulkomaalaisryhmät Suomessa 31.12.2003
Taulukko 3. Suomen suurimmat maahanmuuttajakaupungit 31.12.2003
Taulukko 4. Eräitä taustatietoja maahanmuuttajista
Taulukko 5. Maahanmuuttajien koulutustaustan ja kielitaidon merkitys työllistymisessä
Taulukko 6. Maahanmuuttajien ammattialat

1 Johdanto

Muuttovirrat ovat globalisoituneet, joten myös Suomeen suuntautuva muuttoliike on osa maailmanlaajuisia prosessia. Muuttoliike on monimuotoistunut ja politisoitunut. Suomessa asui vuoden 2004 lopussa pysyväisluonteisesti 108 346 ulkomaalaista, mikä on noin 2 % koko väestöstä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää maahanmuuttajien kotoutumisen moninaisuutta. Kotoutumista tarkastellaan työllistymisen, sosiaalisten suhteiden, lasten kasvatuksen ja asumisen näkökulmasta. Tutkimuksen pääkysymyksenä on, miten maahanmuuttajat työllistyvät sekä miten sosiaalinen verkosto vaikuttaa työllistymiseen. Lisäksi selvitetään, millaiset taustatiedot maahanmuuttajilla on sekä onko yhteiskunnallisissa rakenteissa sellaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat maahanmuuttajien kotoutumiseen.

Tutkimus jakautuu kolmeen osaan: johdatus aiheeseen, empiria ja yhteenvedo, jossa on mukana toimenpide-ehdotuksia kotoutumisen edistämiseksi. Johdanto-osassa käsitellään globalisaation vaikutusta muuttoliikkeeseen, Suomen harjoittamaa maahanmuuttopolitiikkaa sekä maahanmuuttajien kotoutumista tutkimusten valossa. Maahanmuuttajien osallisuutta ja osattomuutta tarkastellaan työllisyyden, asumisen ja sosiaalisten suhteiden näkökulmasta. Luvussa kolme esitellään tutkimukselliset sitoumukset eli sosiaalisen pääoman teoria.

Neljännessä luvussa esitellään tutkimusaineisto ja analyysimenetelmät. Empiirisen tutkimusaineiston muodostavat kolmekymmentä (30) maahanmuuttaja-haastattelua, jotka on tehty Turussa (10), Kuopiossa (10) ja Janakkalassa (10), sekä neljä (4) maahanmuuttajien asioita hoitavan työntekijän haastattelua. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina haastatteluina 23.6.2004–28.1.2005.

Viidennessä luvussa paneudutaan työllistymisen haasteisiin eli siihen, miten maahanmuuttajat työllistyvät sekä mitkä tekijät auttavat tai vastaavasti hidastavat maahanmuuttajien työllistymistä. Kuudennessa luvussa pohditaan maahanmuuttajien asumista ja elämistä Suomessa: kuinka maahanmuuttajat asuvat Suomessa sekä millaisia haasteita kaksi erilaista kulttuuria tuo lasten kasvattamiseen? Luvussa seitsemän käsitellään sosiaalisia verkostoja ja suhteita omaan etniseen ryh-

mään ja eri etnisten ryhmien välillä. Luvut viidestä seitsemään päättyvät kukin pieneen yhteenvedoon.

Luku kahdeksan on synteesi, jossa kootaan yhteen tutkimustulokset. Lisäksi tehdään toimenpide-ehdotuksia siitä, miten maahanmuuttajien kotoutumista Suomeen voitaisiin edistää.

1.1 Globalisaatio ja muuttoliikkeiden kehitys

Käsitteinä kansainvälistyminen ja globalisaatio ovat lähellä toisiaan. Kansainvälistymisen käsitteessä näkökulmana ovat kansallisvaltioiden keskinäiset suhteet tai eri kansallisvaltioissa toimivien yksilöiden ja yritysten suhteet. Globalisaation käsitteeseen puolestaan sisältyy maailmanlaajuisten prosessien ja maailmanjärjestelmän tasoisten vaikutussuhteiden näkökulma. Globaalistuminen tarkoittaa muun muassa ihmisten entistä suurempaa liikkuvuutta maiden ja maanosien välillä. Globalisaatio tuo keskuuteemme toisista kulttuureista vaikutteita ja edustajia, joten eri osapuolet joutuvat mukautumaan uuteen tilanteeseen.

Muuttovirrat globaalistuivat 1900-luvun loppuvuosikymmeninä, joten myös Suomeen suuntautuva muuttoliike on osa maailmanlaajuisia prosessia. Muuttoliike on globaalissa mittakaavassa monimuotoistunut ja politisoitunut (Castles-Miller 1998). Aiemmin tiettyyn maahan tuli pääsääntöisesti vain yhdentyypisiä maahanmuuttajia, kuten työvoimaa tai pakolaisia. Nykyisessä tilanteessa erityyppisiä maahanmuuttajia saapuu samanaikaisesti. Lisäksi yhdellä tyyppillä on taipumusta muuttua toiseksi. Pakolaisten asettumista maahan seuraa perheiden yhdistäminen. Muun muassa tästä syystä naisten määrä muuttovirroissa on lisääntynyt. Muuttoliikkeen politisoitumisella Castles ja Miller (1998) viittaavat muuttoliikkeeseen liittyvien kysymysten nivoutumiseen kansalliseen politiikkaan, kansainvälisiin suhteisiin sekä turvallisuuspoliittisiin kysymyksiin. Tällöin käsitteet demokratia, vapaus, hyvinvointi ja oikeudet kuuluvat entistä suuremmalta osin kansainväliseen keskusteluun. Keskustelu globalisaation eettisistä ulottuvuuksista on vähitellen avautumassa.

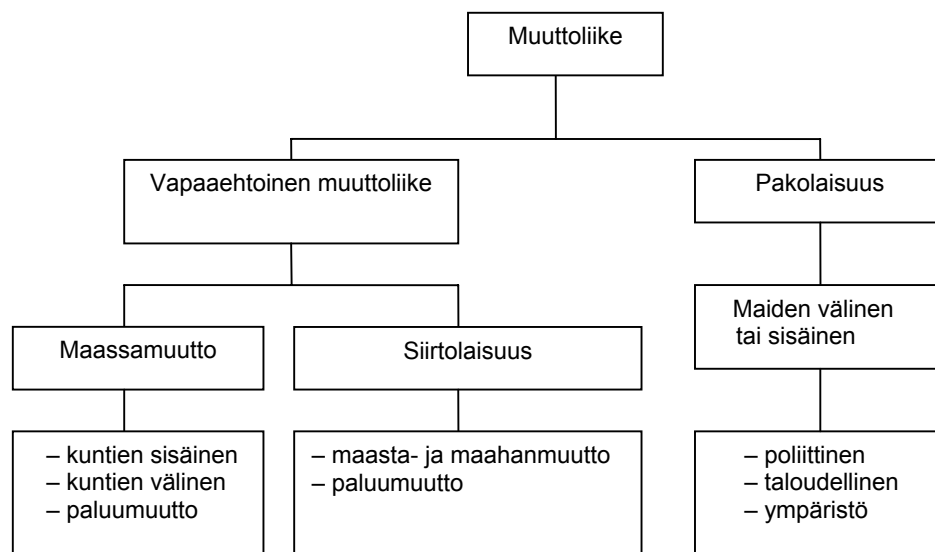
Eurooppalaisen maahanmuuttopolitiikan keskeiset käsitteet ovat avoimuus ja valvonta. EU:n huippukokouksessa Tampereella 1999 laadittiin ohjelma eurooppalaisesta vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueesta. Amsterdamin sopimuksessa (1999) maahanmuuttoa ja pakolaisuutta koskevat asiat tulivat yhteisön lainsäädännön piiriin. Tavoitteena on luoda EU-säädöstö, jonka mukaan kolmansista maista tulevia ja laillisesti maassa olevia henkilöitä kohdeltaisiin mahdollisimman yhdenvertaisesti EU:n kansalaisten kanssa. Suomessa ulkomaalaisten oikeusturvaa koskeva näkökulma painottui ensimmäisen kerran vuoden 1983 ulkomaalaislaissa. Tosin jo vuoden 1930 asetuksessa (AsK 1930/57) esiintyi turvapaikka-käsite.

Uusin ulkomaalaislaki tuli Suomessa voimaan 1.5.2004. Sen keskeisenä tavoitteena on edistää hyvää hallintoa ja oikeusturvaa ulkomaalaisasioissa sekä lisäksi edistää hallittua maahanmuuttoa ja kansainvälistä suojelua. Laki ottaa entistä tarkemmin huomioon ulkomaalaisten oikeudet mutta myös velvollisuudet. Uusi ulkomaalaislaki edellyttää, että ulkomaalainen oleskelee Suomessa jatkuva-

luonteisesti neljä vuotta ennen kuin hän voi saada pysyvän oleskeluluvan Suomesta. Euroopan unionin direktiiveissä asumisaikaedellytys on viisi vuotta. Suomen eduskunta on edellyttänyt, että uuden ulkomaalaislain toimivuutta seurataan tarkasti. Erityisen huomion ansaitsevat lapsen asemaan ja etuun liittyvät kysymykset, ulkomaalaisten opiskelijoiden asema ja ulkomaalaisasioiden käsittely kokonaisuudessaan, jotta tarvittavat lain muutosehdotukset voidaan tehdä mahdollisimman nopeasti.

Kansainvälisesti tarkasteltuna elintasoerot ja poliittiset konfliktit selittävät eniten siirtolaisvirtoja maailmassa (esim. Ylänkö 2000, 23). Lisäksi on todettu, että maahanmuutto *vähenee* oleellisesti, kun lähtömaan elintaso on 60–70 % kohdemaan elintasosta (Stenberg 2004). Yhtäältä yksilöllä on ihmisoikeuksiin vedoten oikeus lähteä maastaan, mutta toisaalta siihen ei kuitenkaan liity toisen valtion automaattista oleskeluluvan myöntämistä. Hammar (1990) on todennut, ettei maahanmuuton rajoituksien tarkoituksena ole kuitenkaan estää ulkomaalaisia muuttamasta johonkin maahan tai nauttimasta tulomaan eduista (vrt. Lepola 2000). Maahanmuuton rajoituksissa on Hammarin mukaan tavoitteena tasa-arvoisuuden periaatteen vaaliminen: kuinka hyvinvointivaltio voi taata kaikille asukkailleen samanlaiset standardit työelämässä, asumisessa ja koulutuksessa siten, ettei alaluokkaa syntyisi tai sen olemassaoloa hyväksyttäisi.

Muuttoliikkeessä on erotettavissa *vapaaehtoinen liikkuvuus* ja *pakolaisuus* (kuvio 1). Vapaaehtoisen muuton perustyyppinä ovat maassamuutto ja maiden välinen siirtolaisuus. Siirtolaisuuden syistä ja seurauksista on erilaisia teorioita, jotka korostavat joko vastaanottajavaltioiden vetovoimatekijöitä tai lähtömaiden muuttopainetekijöitä. Uusklassisen taloustieteen teorialleille muuttoliikettä tarkastellaan työvoiman ja tarjonnan välisenä prosessina. Tällöin ihmiset muuttaisivat maksimoidakseen inhimillisen pääomansa tuoton eli osaamisensa ja työpanoksensa. Vastaavasti työmarkkinateoriat korostavat, ettei siirtolaisuus ole taloudellisessa mielessä jonkin väestönosan väliaikainen olotila, vaan kysymyk-

Kuvio 1: Muuttoliikkeen erilaiset muodot (Korkiasaari–Söderling 1994, 227).

sessä on työmarkkinoiden kahtiajakautuminen. Siirtolaiset tekevät huonoimmat työt. Sosiologiset teoriamallit keskittyvät puolestaan muuttopäätöksen syntyyn ja seurauksiin ja maailmansysteemitteoriat tutkivat pääomien, tavaroiden ja työvoiman liikkeitä toisiinsa kietoutuneina järjestelminä. (Ylänkö 2000, 33; ks. myös Stalker 2000.)

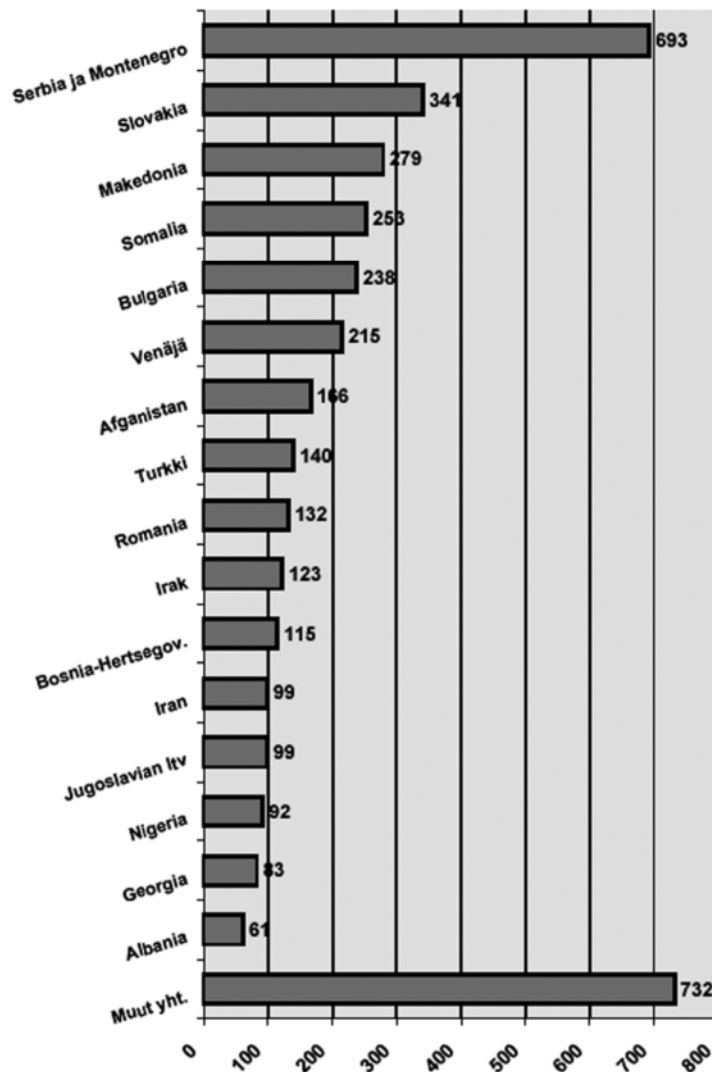
Pakolaisuus on erilaisten poliittisten, taloudellisten tai ympäristötekijöiden aiheuttamaa pakkoluonteista muuttoa maasta toiseen. Yleisessä keskustelussa termit pakolainen ja turvapaikanhakija menevät herkästi sekaisin. Turvapaikanhakija ei ole saanut vielä vastausta viranomaisilta anomukseensa, kun taas pakolainen on saanut turvapaikan vastaanottavalta valtiolta. Egon F. Kunz (1973) toteaa, että eri aikoina maastaan lähteneet pakolaisvuosikerrat ovat ominaisuuksiltaan erilaisia. Vainon aavistavat ensimmäiset lähtijät ovat yhteiskunnalliselta asemaltaan lähellä vallan keskusta, joten he pystyvät ennakoimaan, milloin yhteiskunnallinen tilanne on vaarassa muuttua. Tämä ryhmä pystyy lähtemään rauhallisemmissa oloissa kuin myöhemmin lähtevät akuutit pakolaiset, jotka voidaan erotella poliittisen, taloudellisen, etnisen ja muun yhteiskunnallisen aseman mukaisiksi ryhmiksi. (Forsander 2002, 134.)

1.2 Suomen harjoittamat maahanmuuttopolitiikat

Suomen harjoittamaa maahanmuuttopolitiikkaa on kutsuttu *aktiiviseksi maahanmuuttopolitiikaksi*. Maahanmuuttoasioiden hoitoon käytettiin Suomessa vuonna 2003 määrärahaa 77 miljoonaa euroa, mikä oli 8 miljoonaa euroa enemmän kuin edellisenä vuonna. Menojen lisäys johtui pakolaisten ja alaikäisten turvapaikanhakijoiden lukumäärän kasvusta sekä perustetusta säilöönottoyksiköstä (2002), jonne sijoitetaan säilöön otetut ulkomaalaiset ja turvapaikanhakijat. Maahanmuuttopolitiikan ilmenemismuotoja Suomessa ovat *pakolaispolitiikka*, *turvapaikkapolitiikka*, *inkeriläis- tai paluumuuttopolitiikka*, *integraatio- tai kotouttamispolitiikka* ja *työlupapolitiikka*.

Pakolaispolitiikka perustuu kansainvälisiin velvoitteisiin ja sopimuksiin (Geneven pakolaissopimus). Lisäksi Suomen perustuslaissa (9 §) todetaan, ettei ulkomaalaista saa karkottaa, luovuttaa tai palauttaa, jos häntä uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu ihmisarvoa loukkaava kohtelu. Valtioneuvosto vahvistaa vuosittain kiintiön, jonka puitteissa viranomaiset valitsevat YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n rekisteröimiä pakolaisia Suomeen. Vuonna 2002 pakolaiskiintiö oli 750, mikä on kansainvälisessä vertailussa pieni lukumäärä. Ulkomaalaisvirasto puolestaan päättää, täyttävätkö turvapaikanhakijat pakolaismääritelmän ehdot ja voidaanko turvapaikka tai oleskelulupa myöntää. Vuonna 2003 turvapaikanhakijoita oli 3 221 henkeä, mikä oli noin 6 % vähemmän kuin edellisenä vuonna. Suurimman ryhmän turvapaikanhakijoista muodostivat venäläiset, bulgarialaiset sekä Serbian ja Montenegron kansalaiset. Pakolais- ja turvapaikkapolitiikka ovat kansainvälistä ja humanitaarista politiikkaa. (Kuvio 2.)

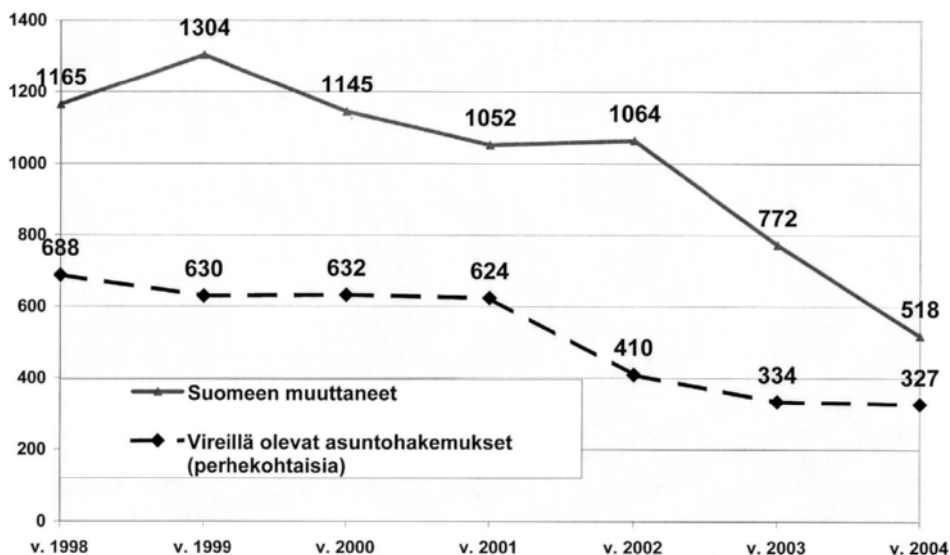
Inkeriläis- tai paluumuuttopolitiikan taustalla on sukulaiskansa-ajattelu. Sellaisilla entisessä Neuvostoliitossa asuvilla ihmisillä on oikeus saada oleskelulupa Suomeen, jotka voivat todistaa kahden neljästä isovanhemmastaan olevan etni-

Kuvio 2: Suomeen saapuneet turvapaikanhakijat vuonna 2004. (Lähde: Ulkomaalaisvirasto.)

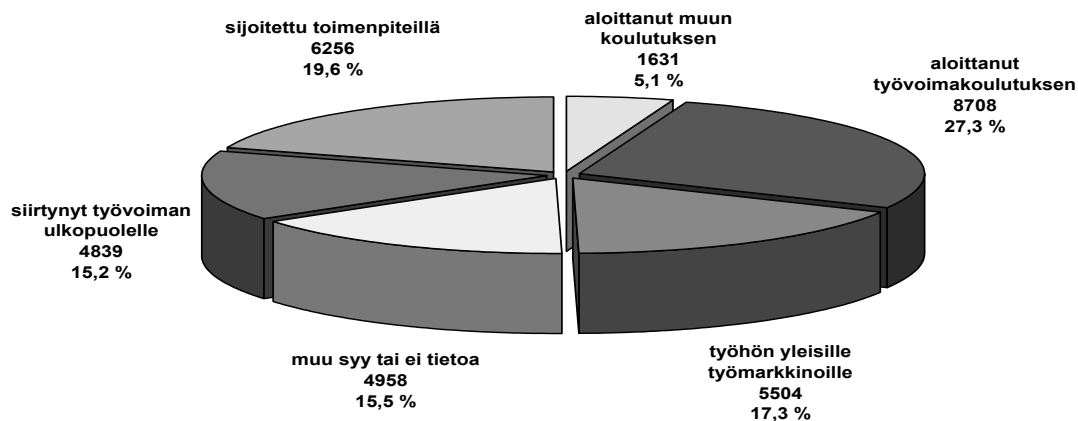
seltä taustaltaan suomalaisia. Oleskeluluvan saamiseksi heidän on osallistuttava lähtömaassa muuttovalmennukseen ja näytettävä todistus Suomen viranomaisen järjestämän kielikokeen hyväksytystä suorittamisesta. Lisäksi heillä on oltava käytössään asunto Suomessa. (Ulkomaalaislaki 48 §.) Vuonna 2003 kielikokeeseen osallistui 51 henkilöä, joista 34:llä todettiin olevan lain edellyttämä suomen kielen taso. (Kuvio 3.)

Integraatio- tai *kotouttamispolitiikalla* tarkoitetaan niitä yhteiskunnallisia toimenpiteitä, joiden avulla maahanmuuttajia kannustetaan löytämään aktiivinen rooli suomalaisessa yhteiskunnassa. Kotouttamislaki (2006) määrittää suomalaisen integraatiopolitiikan sisällön. Maahanmuuttajalla, joka ilmoittautuu työnhakijaksi tai hakee toimeentulotukea, on oikeus yhteistyössä kunnan ja työvoimatoimiston kanssa laadittavaan kotoutumissuunnitelmaan. Siinä sovitaan niistä toimenpiteistä, jotka tukevat maahanmuuttajaa ja hänen perhettään yhteiskunnassa tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimisessa. Maahanmuuttaja on oikeutettu kotoutumissuunnitelmaan kolmen vuoden ajan maahanmuutostaan.

Kuvio 3: Paluumuutto entisen Neuvostoliiton alueelta 1998–2004. (Lähde: työministeriö.)

Työvoimatoimistoissa laadittiin vuonna 2003 kotoutumissuunnitelma 6 988 työnhakijalle, joista miehiä oli 2 812 ja naisia 4 176. Kotoutumissuunnitelmaan- sa toteuttavalle maahanmuuttajalle maksetaan kotoutumistukea. Se muodostuu työmarkkinatuesta ja tarvittaessa maksettavasta toimeentulotuesta. Työministeriö on vastuussa maahanmuuttajien kotoutumisen yleisestä kehittämisestä, mutta kunnilla on paikallistason yleis- ja yhteensovittamisvastuu. Kotouttamisohjelman avulla pyritään yhtäällä tunnistamaan kunnassa asuvien maahanmuuttajien tarpeet ja toisaalla ne resurssit, jotka viranomaisilla ja järjestöillä on. Tavoitteena on luoda edellytyksiä moniammatilliselle maahanmuuttajatyölle. Kotouttamislain toteuttamisessa ongelmakohtia ovat olleet muun muassa työvoiman ulkopuolella olevien, kuten vanhusten ja kotiäitien, toimenpiteiden huomioiminen sekä resurssien riittämättömyys ja vastuukysymykset. (Kuvio 4.)

Kuvio 4: Mitä kotoutujille tapahtui vuonna 2004? (Lähde: työministeriö.)

Työlupapolitiikalla tarkoitetaan puolestaan niitä perusteita, joiden mukaan työlupia myönnetään. Työvoimatoimistot antoivat vuonna 2003 yhteensä 26 229 työlupalausuntoa, joista puoltavia oli 92 % (24 181). Myönteisistä työlupalausunnoista annettiin 71 % (17 163) maahan tuleville ja 29 % (7 018) maassa oleskeleville ulkomaalaisille työntekijöille. Ylivoimaisesti suurin ammattiryhmä, jolle työvoimatoimistot myönsivät työluvan vuonna 2003, olivat puutarhatyöntekijät (yhteensä 8 887 työlupaa). Seuraavaksi suurimmat ammattialat olivat maataloustyöntekijät ja kuljetustyöntekijät. (Taulukko 1.) Suomeen suuntautuvalla työvoiman maahanmuutolle on ominaista työntöön tilapäisyys, koska lähes kaikki maa- ja puutarhatalouden tehtävät sijoittuvat kausiluonteisesti kesäaikaan.

Taulukko 1: Työvoimatoimistojen puoltamat työluvat ammattialoittain ja kansalaisuuksittain vuonna 2004 (uudet ja jatkoluvat).

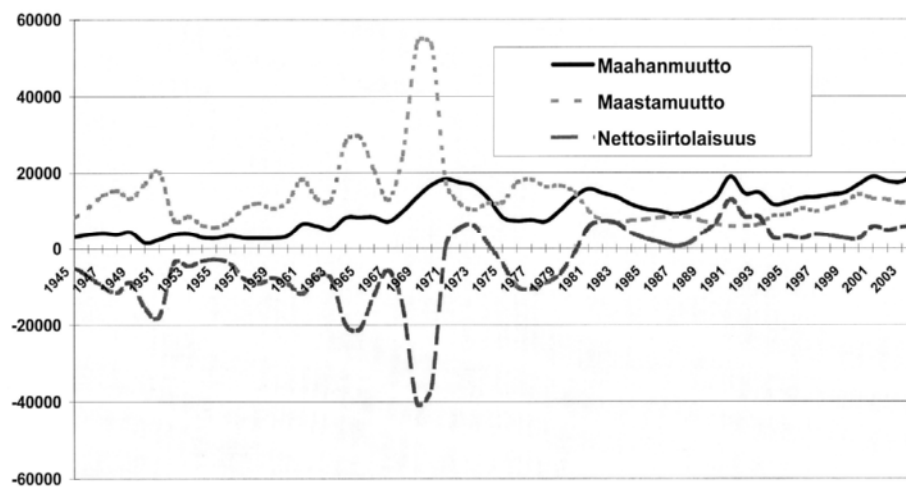
<i>Ammattiala</i>	<i>Viro</i>	<i>Venäjä</i>	<i>Puola</i>	<i>Kiina</i>	<i>Intia</i>	<i>Latvia</i>	<i>Liettua</i>	<i>Ukraina</i>	<i>USA</i>	<i>Unkari</i>	<i>Muut</i>	<i>Yht.</i>
Puutarhatyöntekijät	2166	5503	265	0	1	276	249	229	3	2	193	8887
Maataloustyöntekijät	558	301	30	0	0	148	39	21	1	0	27	1125
Kuorma-auton ja erityisajoneuvoyhd. kuljetustyö	435	573	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1009
Atk-päälliköt, -suunn., -ohjelmoijat, -konsultit ym.	28	96	19	73	239	29	14	27	47	54	236	862
Elektr., tieto- ja teletekniikan insinöörit ja teknikot	26	86	46	100	210	0	5	8	44	53	220	798
Talonrakennustyöntekijät	524	72	4	0	0	1	3	6	0	1	7	618
Kotieläinten hoitajat	419	46	6	0	0	11	11	3	0	2	11	509
Kokit, keittäjät, kylmäköt	21	13	3	143	28	1	0	1	3	1	283	497
Muusikot	37	7	4	0	0	0	0	0	15	80	262	405
Kirvesmiehet	334	30	0	0	0	1	1	4	0	0	19	389
Taloudenhoitajat, kotiapulaiset	141	31	8	4	10	5	2	6	6	8	145	366
Siivoojat	193	78	6	1	0	9	1	5	1	1	63	358
Muut	4105	1661	329	310	116	103	120	105	240	129	1140	8358
Yhteensä	8987	8497	720	631	604	584	446	415	360	331	2606	24181

(Lähde: Työministeriö 07.01.2004)

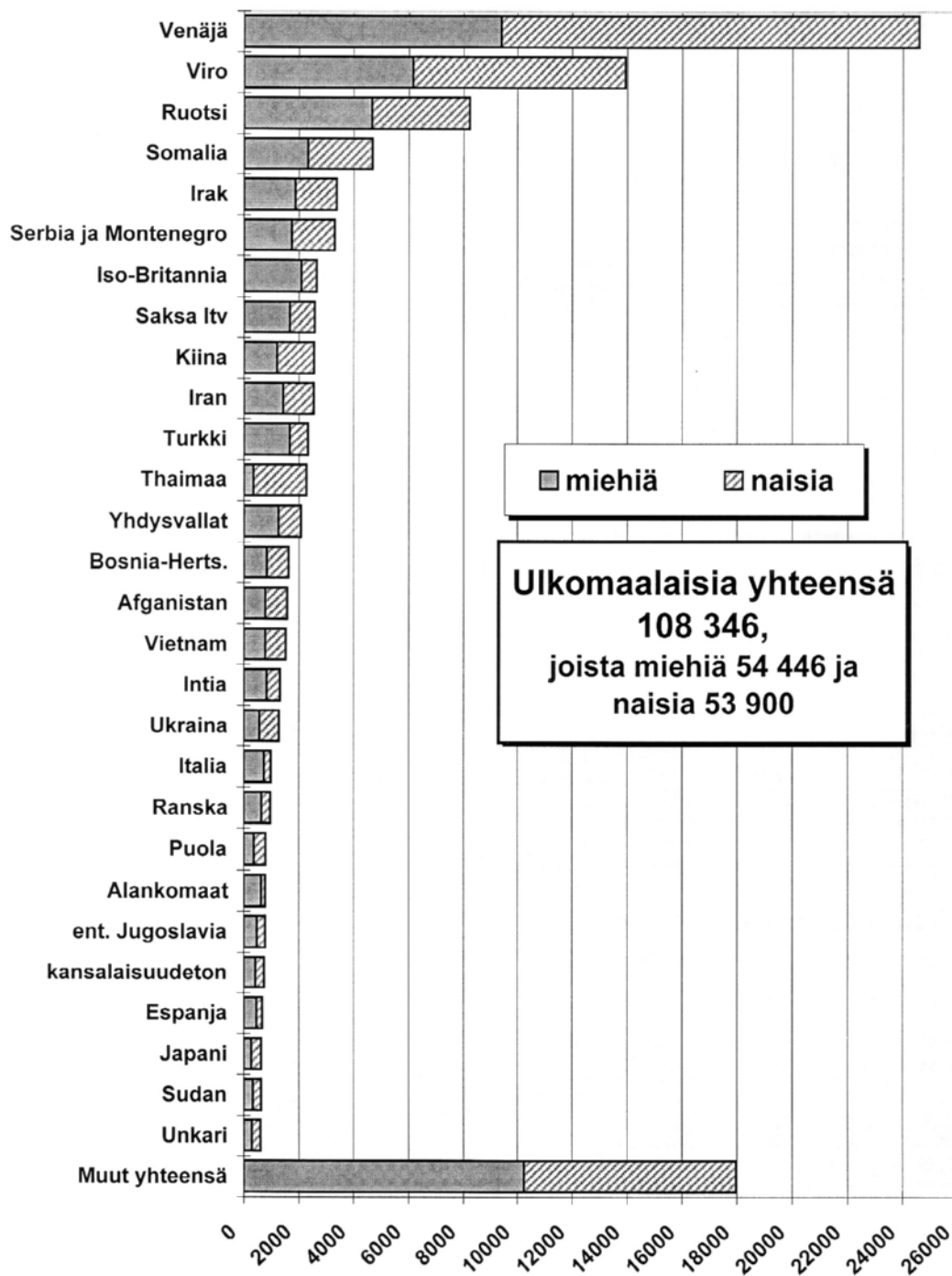
1.3 Maahanmuutto Suomeen

Suomi on vähitellen muuttunut työvoiman luovuttajasta maahanmuuttajia vastaanottavaksi maaksi. Siirtolaisuuden suunta kääntyi vasta 1980-luvun alkupuolella niin, että maahanmuuttajia oli enemmän kuin maasta lähteneitä. (Kuvio 5.) Maahanmuutto on herättänyt myös Suomessa keskustelua eri vuosikymmeninä ja erityisesti 1990-luvun alussa, koska tuolloin maahanmuutto lisääntyi ja samaan aikaan Suomessa elettiin vaikeaa laman aikaa. Laman johdosta suuri osa maahanmuuttajista jäi pitkäksi aikaa työttömiksi. (Maahanmuuttajien elinolot 2003, 10–11.)

Suomessa asui vuoden 2004 lopussa pysyväisluonteisesti 108 346 ulkomaan kansalaista, mikä on noin 2 % koko väestöstä (kuvio 6). Suomi ei ole missään vaiheessa erityisesti houkutellut maahanmuuttajia, vaan maahanmuuton lisääntymisen syyt ovat olleet Suomen ulkopuolella. Humanitäärisistä syistä johtuva maahanmuutto lisääntyi 1990-luvulla, mutta tosin jo 1970-luvun alussa tulivat ensimmäiset suurehkot pakolaisryhmät Chilestä Suomeen. Ensimmäiset vietnamilaiset, niin sanotut venepakolaiset, tulivat Suomeen vuonna 1979. Kaiken kaikkiaan maahanmuutto Suomeen on perusteltua nähdä prosessina, joka muuttuu sekä ajassa että reaktiona ulkoisiin muutosprosesseihin ja harjoitettuun ulkomaalaispolitiikkaan.

Kuvio 5: Siirtolaisuus vuosina 1945–2004. (Lähde: Tilastokeskus.)

Kuvio 6: Suomessa vakituisesti asuvat ulkomaalaiset vuoden 2004 lopussa. (Lähde: VRK, Tilastokeskus.)

Maahanmuuttajien yleisimmät syyt tulla Suomeen ovat *paluumuutto* (esim. Ruotsista, entisen Neuvostoliiton alueelta, Venäjältä ja Virosta), *pakolaisuus* ja *turvapaikan hakeminen* (esim. Somalia, Bosnia-Hertsegovina, entisen Jugoslavian alue, Romania), *avioituminen* ja *muut perhesyyt*. Suurimmat ulkomaalaisryhmät Suomessa ovat entisen Neuvostoliiton alueelta sekä Virosta ja Ruotsista muuttaneet. (Taulukko 2.)

Taulukko 2: Suurimmat ulkomaalaisryhmät Suomessa 31.12.2003. (Lähde: Tilastokeskus, StatFin.)

Maa, jonka kansalaisuus:	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Venäjä	-	9720	11810	14316	16861	18575	20552	22724	24336	24998
Viro	-	8446	9038	9689	10340	10652	10839	11662	12428	13397
Ruotsi	6051	7014	7291	7507	7756	7809	7887	7999	8037	8124
Somalia	44	4044	4555	5238	5371	4410	4190	4355	4357	4642
Jugoslavia ¹⁾	75	2407	2624	2755	2935	3392	3575	4240	4224	4243
Irak	107	1341	1855	2435	2670	2960	3102	3222	3420	3485
Britannia	1365	1865	1803	1907	2058	2170	2207	2352	2535	2651
Saksa	1568	1748	1836	1961	2072	2162	2201	2327	2461	2565
Iran	336	1275	1397	1681	1706	1868	1941	2166	2363	2531
Kiina	312	1412	1471	1610	1650	1677	1668	1929	2086	2372
Turkki	310	1335	1479	1668	1737	1737	1784	1981	2146	2287
USA	1475	1844	1833	1905	2001	2063	2010	2110	2146	2149
Thaimaa	239	763	864	964	1084	1194	1306	1540	1784	2055
Bosnia-Hertsegovina	-	928	1342	1420	1496	1581	1627	1668	1701	1694
Vietnam	292	2084	2143	2171	1965	1840	1814	1778	1713	1661
Ukraina	-	366	536	654	766	849	961	1133	1248	1317
Afganistan	-	-	55	60	71	138	386	719	1061	1312
Muut	14081	21974	21822	22659	22521	22603	23024	24672	25456	25520
Yhteensä	26255	68566	73754	80600	85060	87680	91074	98577	103682	107003
1) Entinen Jugoslavia ja Jugoslavian liittotasavalta										

Taulukko 3: Suomen suurimmat maahanmuuttajakaupungit 31.12.2003 (Suomen tilastollinen vuosikirja 2004, 152–160).

Kaupunki	Maahanmuuttajia	Naisia (%)	Osuus kaupungin väestöstä %
Helsinki	29 635	47,4	5,3
Espoo	9 275	46,5	4,1
Vantaa	7815	51,2	4,2
Turku	7 633	48,4	4,4
Tampere	5 455	47,8	2,7
Lahti	2 672	53,5	2,7
Jyväskylä	2 048	50,2	2,5
Oulu	1 989	46,7	1,6
Vaasa	1 751	46,8	3,1
Lappeenranta	1 620	56,2	2,8
Kotka	1 218	51,1	2,2
Salo	1 105	51,6	4,5
Porvoo	1 085	51,2	2,3
Kuopio	1 068	51,0	1,2
Joensuu	1 028	54,1	2,0
Pori	843	54,9	1,1
Hyvinkää	807	53,3	1,9
Kouvola	798	57,9	2,5
Hämeenlinna	749	54,2	1,6

Pääasiassa (85 %) maahanmuuttajat ovat sijoittuneet Suomessa suurimpiin kaupunkeihin ja useimmiten kaupungeissakin tietyille alueille (taulukko 3). Helsingissä maahanmuuttajia oli vuonna 2003 koko väestöstä 5,3 %, Vantaalla 4,2 % ja Espoossa 4,1 %. (Suomen tilastollinen vuosikirja 2004: 153–154.) Maahanmuuttajien keskittymisen voi havaita myös toisaalla maailmassa, joten ei ole uusi ilmiö, että maahanmuuttajat hakeutuvat lähelle muita saman etnisen ryhmän jäseniä. Tosin Suomessa maahanmuuttajaväestö on hajanainen verrattuna useimpiin Euroopan maihin, koska maahanmuuttajayhteisöt ovat pieniä.

1.4 Tutkimuskohteena maahanmuuttajien integroituminen

Maahanmuuttotutkimuksissa on oltu kiinnostuneita kotimaasta lähdön syistä (esim. Korkiasaari–Söderling 1998) mutta myös maahanmuuttajien suhteesta uuteen asuinmaahansa. Tällöin tutkimuksen kohteina ovat olleet *maahanmuuttajien sopeutuminen ja siihen liittyvät ongelmat* (esim. Ekholm 1994, Ylänkö 1997, Joronen 1997, Valtonen 1999, Forsander–Alitolppa–Niitamo 2000), *maahanmuuttajien identiteetti* (esim. Liebkind 1994, Alitolppa–Niitamo 1994, Oinonen 1999, Marjeta 2001), *maahanmuuttajiin kohdistuva rasismi, syrjintä sekä suoma-*

laisten etniset asenteet (esim. Jasinskaja-Lahti–Liebkind 1997, Jaakkola 1995 ja 1999, Pitkänen–Kouki 1999, Paananen 1999, Makkonen 2000, Liebkind–Eränen 2001), *maahanmuuttajien asema työmarkkinoilla* (esim. Jaakkola 2000, Forsander 2002) sekä *kodin merkitys maahanmuuttajille* (esim. Huttunen 2002).

Maahanmuuttajien integraatiotutkimuksen (kotoutumisen) keskeisille käsitteille on annettu eri aikoina eri nimiä, vaikka tutkimuksen lähtökohta on pysynyt samana eli yksilö- ja yhteisötasolla tapahtuvat muutokset suhteessa vastaanottavaan yhteisöön (Forsander 2001, 32). Kontaktihypoteesin (Allport 1954) mukaan ihmiset ovat luonnostaan ennakkoluuloisia vieraita ja tuntemattomia kohtaan, mutta eri ryhmien välisten kontaktien lisääntyessä ennakkoluulot vähenevät vähitellen. Konfliktiteoria (Lange–Westin 1981) lähtee ajatuksesta, että ennakkoluulot ja syrjintä lisääntyvät ajan myötä. Tämä olisi seurausta maahanmuuttajien määrän kasvusta ja siitä seuraavasta kilpailusta eri elämänalueilla, kuten työpaikoista.

Maahanmuuttotutkimuksissa, kun niissä on käsitelty eri kulttuurien kohtaamista, ovat olleet keskeisinä käsitteinä *assimilaatio*, *akkulturaatio* ja *integraatio*. Yksi keskeinen ongelma käsitteiden välillä on niiden eri tasojen määrittely. Assimilaatiolla on kuvattu maahanmuuttajien sulautumista osaksi uutta yhteiskuntaa ja akkulturaatiolla puolestaan on viitattu niihin muutoksiin, joita maahanmuuttajien kulttuurisissa käytännöissä maahanmuuton jälkeen tapahtuu. Näissä molemmissa käsitteissä on havaittavissa yksisuuntaisuus eli kuinka maahanmuuttaja samankaltaistuu valtaväestön kanssa. Tosin akkulturaatiolla on tarkoitettu yhä enenevässä määrin kulttuuripluralismia eli monikulttuurisuutta (Berry 1997, Nguyen et al. 1999). Tällöin se on selkeästi kaksisuuntainen, jolloin etniset ryhmät säilyttävät perinteistä kulttuuriaan, mutta myös enemmistökulttuuri muuttuu ja sopeutuu monikulttuurisuuteen.

Integraation käsitteellä on tarkoitettu sellaista suhdetta maahanmuuttajien ja valtaväestön kesken, jossa maahanmuuttajat ovat täysivaltaisia jäseniä yhteiskunnan eri areenoilla. Tosin integraatiota voidaan tarkastella joko kokonaisuuden tai osien kannalta. Jos sitä tarkastellaan järjestelmän ominaisuutena, siihen sisältyy normatiivisia oletuksia. Yhteiskunta integroi jäsenensä osakseen keskeisten instituutioidensa kuten työn ja koulutuksen kautta. Yhteiskunnan keskeisiin toimintoihin osallistuminen uusintaa arvomaailmaa ja ylläpitää integraatiota vahvistamalla jäsentensä koheesion tunnetta.

Assimilaatioteorian siirtolaisuustutkimuksen klassikot, Chicagon koulukunnan tutkijat W. I. Thomas ja F. Znaniecki (1918) kuvasivat kirjeiden, rekisteritietojen ja elämäkerta-aineiston avulla puolalaisen talonpoikaisyhteisön muutosta Chicagossa. Tutkijat kutsuvat asenteissa ja arvoissa tapahtuneita muutoksia etniseksi uudelleen organisoitumiseksi, koska uusi elämäntapa ja arvomaailma sisälsivät palasia sekä entisestä että uudesta elämästä. Thomas ja Znaniecki huomioivat jatkuvuuden merkityksen uuden ja entisen elämäntavan välillä. Jatkuvuutta edistävät oman äidinkielen käyttö, etnisen yhteisöllisyyden ylläpito siirtolaisuusjärjestöissä ja siirtolaisuuslehdissä. (Haralambos–Holborn 1992, Forsander 2001, 33.)

Park (1928) otti käyttöön merkittävän kehäteorian käsitteen etnisten ryhmien välisiä suhteita analysoitaessa. Eri ryhmien välisissä suhteissa voi seurata

useampia vaiheita: konflikti, mukautuminen ja sulautuminen. Lopputulos on kuitenkin se, että vähemmistö sulautuu enemmistöön (melting pot) eli vahvempi osapuoli voittaa ja heikompi luopuu omasta kulttuuristaan. Tosin kulttuuripluralistisia ajatuksia esitettiin jo 1900-luvun alussa (Kallen 1915, Bourne 1916), vaikka assimilaationäkökulma vaikutti siirtolaisuustutkimuksessa vuosikymmeniä.

Gordon (1964) jakoi assimilaation kiinnostavasti seitsemään eri tyyppiin, jotka ovat kulttuurinen ja rakenteellinen assimilaatio sekä avioitumisen, identifi- kation, asenteiden, käyttäytymisen ja yhteiskunnallisten arvojen kautta ilme- nevät assimilaatiot. Keskeinen ajatus tässä mallissa on se, ettei assimilaatio ole väistämätön päämäärä, vaan kulttuurinen akkulturaatio voi kestää ilman muun- laista assimilaatiota. Glazer ja Moynihan (1975) tulivat tutkimuksessaan eri et- nististä ryhmistä New Yorkissa siihen tulokseen, etteivät eri ryhmät sulaudu sen paremmin amerikkalaiseen valtakulttuuriin kuin toisiinsa vaan pysyvät omi- na ryhminään. Tosin ryhmien kulttuuriset piirteet voivat muuttaa muotoaan, mutta ryhmien väliset rajat pysyvät olennaisina muun muuttuessa. Tällöin käsitys USA:sta kansojen sulatusuunina ei pitäisikään paikkaansa. (Ks. myös Forsander 2001, 35.)

Berry (1986) on kehittänyt kulttuurivähemmistöjen akkulturaatiostrategioi- den nelikentän, jossa hän on muodostanut neljä mahdollista tapaa suhtautua uuteen yhteiskuntaan: *integraatio, sulautuminen, eristäytyminen ja syrjäytyminen*. Akkulturaatioasenteet perustuvat nelikentässä kahteen kysymykseen: onko tär- keää säilyttää oma identiteetti ja kulttuuri sekä onko tärkeää ylläpitää ryhmien välisiä suhteita? (Kuvio 7.) Jos yksilö vastaa myöntävästi molempiin kysymyksiin, hän on valinnut integraatiostrategian. Tällöin hänen oma kulttuurinsa säilyy ainakin osittain samalla kun hän pyrkii osallistumaan yhteiskuntaelämään. Jos henkilö taas vastaa kieltävästi ensimmäiseen ja myöntävästi toiseen kysymykseen, hän on valinnut sulautumisstrategian. Tällöin hän ei halua säilyttää omaa kult- tuuri-identiteettiään osallistuessaan yhteiskuntaelämään. Jos vastaus ensimmäi- seen kysymykseen on myönteinen mutta toiseen kielteinen, yksilö on valinnut eristäytymis- eli separaatiostrategian. Tällöin hän haluaa pitää kiinni alkuperäi- sestä kulttuuristaan ja välttää kanssakäymistä laajemman yhteiskunnan kanssa. Marginaalistuminen eli syrjäytyminen on kyseessä silloin, kun molemmat vastauk-

Tärkeä ylläpitää ryhmien välisiä suhteita	Tärkeä säilyttää oma identiteetti ja kulttuuri		
		Kyllä	Ei
	Kyllä	Integraatio	Assimilaatio/ Sulautuminen
	Ei	Segregaatio/ Eristäytyminen	Marginaalistuminen/ Syrjäytyminen

Kuvio 7: Berryn akkulturaatiomalli (Berry et al. 1992).

set ovat kielteisiä. Yksilöllä ei ole joko halua tai mahdollisuutta osallistua oman kulttuurinsa säilyttämiseen ja yhteiskuntaelämään. (Ks. myös Liebkind 2001, 13–20.)

Integraatiovaihtoehto on osoittautunut suosituimmaksi akkulturaatiovaihtoehtoksi (Liebkind 2001, 21). Molempiin kulttuureihin suuntautuva aktiivisuus on merkittävä yleistä elämäntyytyväisyyttä selittävä tekijä. Integraatio ei tapahdu sosiaalisessa tyhjiössä, vaan se etenee ihmissuhteiden verkostoissa ja siihen liittyvät vahvasti vastaanottajamaan tilanne ja maahanmuuttopolitiikat. Berry et al. (1987 ja 1992) ovat todenneetkin, että maahanmuuttajien integroitumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa

- maahanmuuton syy: pakko – vapaa-ehtoisuus
- kulttuurien erilaisuus – samankaltaisuus
- vallitsevat politiikat
- valtaväestön asenteet
- maahanmuuttajan ikä, sukupuoli ja sosiaalinen asema
- akkulturaatiostrategia
- persoonallisuus: sosiaalisuus – sulkeutuneisuus
- oma elämäntilanne.

Sue ja Sue (1990) tarkastelevat sopeutumista uuteen kulttuuriin dynaamisena prosessina, jossa keskeisintä on maahanmuuttajan tapa suhtautua itseensä, toisiin saman vähemmistön jäseniin, muiden vähemmistöjen jäseniin ja enemmistöryhmän jäseniin. Suhtautumalla näihin asioihin joko positiivisesti tai negatiivisesti yksilö käy mahdollisesti läpi kulttuuri-identiteetin eri kehitysvaiheet, jotka ovat konformisuusvaihe, ristiriitavaihe, uppoutumisvaihe, itsetutkiskeluvaihe ja integraatiovaihe. Lyhyesti kuvailtuna nämä kehitysvaiheet tarkoittavat seuraavaa:

- a) Konformisuusvaihe eli alistuminen valtakulttuurin ylivoimaan. Tässä vaiheessa on tunnusomaista yhdenmukaisuuden tavoittelu valtakulttuurin kanssa sekä oman kulttuurin ja etnisen taustan väheksyminen. Tämä vaihe muistuttaa Berryn et al. (1987) assimilaatio- eli sulautumisvaihetta.
- b) Ristiriitavaiheessa vähemmistön jäsen ei sulata kokonaan valtakulttuurin aliarvioivaa näkemystä omasta kulttuuristaan. Maahanmuuttaja on tietoinen siitä, että jokaisessa kulttuurissa on hyviä ja huonoja puolia. Epäluuloisuus yksittäisiä valtaväestön jäseniä kohtaan herää, mutta myös häpeän ja ylpeyden tunteet omaa etnistä taustaa kohtaan sekoittuvat.
- c) Uppoutumisen vaiheessa maahanmuuttaja hyväksyy vain oman kulttuurinsa ja torjuu valtaväestön kulttuurin. Mahdollinen viha ja pettymys kohdistetaan ulospäin syrjintää ja rasismia vastaan. Maahanmuuttaja kokee olevansa uhri, ja hän on ylpeä omasta etnisestä ja kulttuurisesta identiteetistään. Hän suhtautuu vihamielisesti ja epäluuloisesti kantaväestöön. Tämä vaihe on maahanmuuttajalle psyykkisesti raskas. Uppoutumisvaihe muistuttaa Berryn et al. (1987) mallissa separaatio- eli eristäytymisvaihetta.
- d) Itsetutkiskeluvaiheessa on kriittisyyttä oman kulttuurin joitakin piirteitä kohtaan ja samalla maahanmuuttaja havaitsee valtakulttuurissa hyväksyttäviä piirteitä. Tässä vaiheessa maahanmuuttaja ei tuomitse kokonaan omaa

kulttuuriaan tai valtaväestön kulttuuria, vaan ainoastaan joitakin niiden piirteitä.

- e) Bikulturalismin eli integraation vaiheessa maahanmuuttaja saavuttaa sisäisen varmuuden ja osaa arvostaa molempia kulttuureja. Maahanmuuttaja on ylpeä juuristaan mutta kokee olevansa itsenäinen ja riippumaton. Tässä vaiheessa hän osaa erotella uuden yhteiskunnan ja sen jäsenten hyviä ja huonoja puolia.

Kyseisiä kehitysvaiheita on kritisoitu siitä (esim. Liebkind 1992), etteivät ne automaattisesti seuraa suoraviivaisesti toinen toistaan. Lisäksi kehitysteoriaan on sisäänrakennettu arvoasetelma, jossa uskotaan, että bikulturalismi on hyvinvoinnin kannalta optimaalista. Tosin voitaneen myös ajatella, että kehitysvaiheille on tunnusomaista prosessinomaisuus, jolle on tyypillistä eri vaiheiden välinen sahaavakin liike. Lisäksi lienee todennäköistä, etteivät kaikki maahanmuuttajat saavuta tai eivät haluaakaan saavuttaa bikulturalismin vaihetta uudessa kotimaassaan.

Niin Berryn et al. (1987) kuin Suen ja Suen (1990) ajattelumalleissa optimitila on integroituminen, jolla on yhtymäkotia Crockerin ja Majorin (1989) käyttämään termiin ”saavutusperäinen itsetunto” (efficacy-based self-esteem). Saavutusperäinen itsetunto tarkoittaa sitä, että kun ihminen oppii, että ympäristö on hallittavissa, hän omaksuu käsityksen itsestään pystyvänä, menestyvänä ja kykenevänä ihmisenä. Sekä Berryn et al. että Suen ja Suen laatimien mallien kohdalla on huomattava, että maahanmuuttajat saattavat valita eri elämänalueilla toimiessaan eri strategioita. Perheessä saattavat vallita oman etnisen ryhmän arvot ja taas toisaalla (esim. työssä) valtakulttuurin arvot. Huomionarvoista on siis, että yksilö edustaa samanaikaisesti monta yhteisöä. Siten pelkästään etniset ominaisuudet eivät kerro, minkä yhteisön identiteetti on yksilölle vallitseva. Tästä syystä mallit kuvaavatkin paremmin kyseisen yhteiskunnan politiikkaa kuin yksilötasoa.

Anglosaksisessa ja ranskalaisessa maahanmuuttokeskustelussa integraation käsitteellä on vivahde-ero. Anglosaksinen traditio määrittelee myönteisen integraation sellaiseksi, jossa sopeutuminen tapahtuu oma kulttuuri säilyttäen mutta valtakulttuuriin perehtyen. Assimilaatiota pidetään arveluttavana integroitumistapana. Ranskankielisen tradition mukaisesti assimilaatiota pidetään onnistuneena integraation lopputuloksena. Ranskalaisessa keskustelussa puhutaankin ”emansipoivasta assimilaatiosta”, jolla tarkoitetaan maahanmuuttajien omaehtoista halua säilyttää oma kulttuuri ja rikastuttaa sitä, tosin ilman vastaanottavan maan tukipolitiikkaa. Toisaalta ranskankielisestä keskustelusta löytyy useita eri merkityksiä integraatiokäsitteelle. ”Liittymisen” käsite (insertion) esiintyi aina 1980-luvulle saakka assimilaation kanssa kilpailevana terminä. Liittymisen tarkoitti, että maahanmuuttajalla on oikeus kieltäytyä assimiloitumasta, kieltäytyä sopeutumisesta ranskalaiseen kulttuuriin, sekä oikeus kollektiivisen identiteetin puolustamiseen ja säilyttämiseen. (Valtonen 1997, 20–21; Ylänkö 1997, 31–38.)

Valtonen (1997) on määritellyt maahanmuuttajien integraation tai kotoutumisen lisääntyväksi osallistumiseksi valtakulttuurin sosiaalisiin toimintoihin kuten työhön ja koulutukseen. Wahlbeck (1999) määrittelee integraation osaksi sitä kehityskulkua, jossa maahanmuuttajat tulevat osaksi yhteiskunnan sosiaalisia

ryhmiä ja instituutioita. Viimeaikaisissa integraatiomääritelmissä korostuu siten yhä enenevässä määrin osallistuminen ja osaksi tuleminen, jolloin integraatio nähdään prosessina, liikkeenä kohti yhteiskunnan keskiötä. Turvapaikanhakijat muodostavat kiinnostavan ryhmän, koska he eivät vielä selvästi kuulu integroitavien joukkoon turvapaikkaprosessin aikana.

Maahanmuuttajia koskevaan tutkimukseen on avautunut viime vuosina transnationaalisten ilmiöiden, verkostojen ja yhteisön tutkimus. Transnationalismi viittaa lähettävien maiden ja toisissa maissa asuvien maahanmuuttajien välisiin yhteyksiin, jotka voidaan jakaa taloudelliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen osaluueeseen. Transnationaalisella identiteettikokemuksella tarkoitetaan tunnetta kuulumisesta yhteisöön, joka ei rajoitu asuinmaan rajojen sisäpuolelle. Transnationaalisten suhteiden ja osaamisen hyödyntäminen taloudellisesti voi olla maahanmuuttajille tie sosiaaliseen nousuun tai paluumuuttajille hyvä mahdollisuus aloittaa uudelleen kotimaassaan. Transnationaaliset suhteet voivat auttaa oman yritystoiminnan perustamisessa. Poliittisella transnationalismilla tarkoitetaan maahanmuuttajan harjoittamaa poliittista toimintaa, joka suuntautuu kotimaan olojen parantamiseen. Sosiokulttuurinen transnationalismi merkitsee kulttuurin, uskonnon ja sosiaalisen yhteisöllisyyden ylläpitämiseen tähtäävää toimintaa. Transnationaalista yhteisöllisyyttä koskevassa keskustelussa on otettava huomioon, että myös tämä yhteisömuoto vaatii oman integraatioprosessinsa organisoituaan yhteisöksi. (Ekholm 1994, Forsander 2001, 53.)

Jotta keskinäinen ymmärrys ja luottamus niin maahanmuuttajien ja valtaväestön kuin eri maahanmuuttajaryhmien välille muodostuu, se edellyttää, että maahanmuuttajien, valtaväestön ja eri maahanmuuttajaryhmien välillä on vuorovaikutusta. Kommunikaation esteet, kuten normit, arvot ja ideologiat, voivat hankaloittaa sosiaalisten verkostojen luomista. Euroopan unionin sosiaalipoliittisessa keskustelussa käytetään termejä inkluusio (social inclusion) ja eksklusio (social exclusion) kuvaamaan mukaan ottamista ja pois sulkemista eli syrjäyttämistä. Syrjäytymispuheissa huomio on niissä, jotka ovat eri tavoin huonosti kiinnittyneitä yhteiskuntaan. Syrjäytymisen käsite on myös kiistanalainen ja pulmallinen, jos ei selvitetä, mikä ja millainen on se yhteisö, josta syrjäydytään. Lisäksi mitä silloin kielletään niiltä ihmisiltä, jotka suljetaan pois yhteisöstä. (Esim. Helne 2004, Pehkonen 2004.) Integroituminen ja syrjäytyminen ovat yhteisöissä ja yhteiskunnassa sopimuksenvaraisia käsitteitä. Maahanmuuttajien kotoutumista kuvaavat termit ovat arvosidonnoisia. Termeihin liittyvät mielikuvat riippuvat vastaanottavan yhteiskunnan arvoista.

Puhuttaessa maahanmuuttajien integroitumisesta on erittäin ongelmallista, miltä tasolta ja mistä suunnasta sitä tarkastellaan. Lisäksi voi aiheellisesti esittää lisäkysymyksen, mitä integroitumisella tarkoitetaan tai mihin integroitumista pidetään suotavana. Toisaalta voi kyseenalaistaa sen, onko valtaväestö täysin integroitunut kyseessä olevaan yhteiskuntaan. Kysymystä, onko ensimmäisen polven maahanmuuttajien mahdollista integroitua uuteen yhteiskuntaan vai onko se mahdollista vasta toisen polven maahanmuuttajille, on paljon pohdittu. ”Ensimmäisen polven maahanmuuttaja” on henkilö, joka muuttaa maasta toiseen. Mutta onko olemassa ”toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajia”, koska maahanmuuttajien uudessa asuinmaassa syntyneet lapset eivät ole tarkasti ottaen

maahanmuuttajia. Kun erottelu tehdään kantaväestön ja maahanmuuttajien jälkeläisten välillä, väitetään, että maahanmuuttajat pysyvät maahanmuuttajina sukupolvesta toiseen. (Ks. Huttunen 2002, 18.)

1.5 Millainen on monikulttuurinen yhteisö?

Monikulttuurisuus eli pluralistinen yhteiskunta on haasteellinen integraatiokeskustelun kannalta, koska pluralistisessa yhteiskunnassa yhtenäinen normi- ja arvopohja on mahdottomuus. Toisaalta on aiheellista pohtia, mitä monikulttuurisuus-termillä tarkoitetaan eri yhteyksissä. Suomessa sitä käytetään usein synonyymina kansainvälisyydelle, jolloin se kuvaa tilaa, jossa on rinnakkain useita erilaisia kulttuurisia, kieli- ja etnisiä ryhmiä. Toisaalta monikulttuurisuudella tarkoitetaan poliittisia ohjelmia, joissa valtio tai muu instanssi pyrkii ottamaan huomioon kulttuurien erityiset tarpeet ja takaaman niille oikeuksia tasa-arvon toteuttamiseksi ja konfliktien ehkäisemiseksi. (Ylänkö 2000, 49–50.)

Eturistiriitojen todennäköisyys on suuri, joten katse on syytä kohdistaa kysymykseen, kenen tai keiden arvot ovat ensisijaisia pluralistisessa yhteiskunnassa. Tästä syystä on merkityksellistä, miten ristiriidat käsitellään ja ratkaistaan. Monikulttuurisuus ei sinänsä kerro mitään ryhmien välisistä suhteista, vaan se kertoo yhteiskunnan tilan. Vaikka lähes kaikki yhteiskunnat ovat monikulttuurisia, ne eivät silti välttämättä noudata siihen liittyvää politiikkaa. Vaikeutena on myös se, kuka tekee päätöksiä maahanmuuttajien kulttuuristen ominaisuuksien säilyttämisestä: valtaväestökö vai vähemmistöt itse? (Söderling 2002.) Lisäksi vähemmistöryhmät eivät ole välttämättä solidaarisia toisiaan kohtaan, joten pelkkä maahanmuuttajatausta ei riitä yhdyssiteeksi maahanmuuttajien välille.

Monikulttuurisessa yhteiskunnassa integraation tavoitteeksi voi asettaa tasa-arvon ja yhteiskunnallisen koheesion, mikä rakentuu keskenään tasavertaisten etnisten ryhmien muodostamasta mosaiikista. Etnisyys yleisellä tasolla on määritelty sellaiseksi, joka syntyy, pysyy ja muuttuu vuorovaikutuksessa (Barth 1969, Huttunen 2002, 43). Tarkemmin kuvattuna kulttuuri-identiteetillä tarkoitetaan kulttuuriryhmään kohdistuvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisiin arvoihin, yhteiseen historiaan, kieleen ja perinteeseen perustuvaa käyttäytymistä. Etnisellä identiteetillä vastaavasti tarkoitetaan etnistä tietoisuutta, samastumista tiettyyn ryhmään (esim. juutalaiset, romanit). (Söderling 2002.) Viimeaikainen etnisyystutkimus korostaa, että ihmisen etninen identiteetti on yksi ihmisen lukuisista identiteeteistä, koska ilmaisemme vuorotellen, päällekkäin ja limittäin eri identiteettejämme (Breton et al. 1990, Okamura 1981, Hautaniemi 2001).

2 Maahanmuuttajien osallisuus työllisyyteen, asumiseen ja sosiaalisiin suhteisiin

2.1 Suomen työmarkkinoiden kehitys ja maahanmuuttajien osallisuus työhön

Tällä hetkellä suomalaisen yhteiskunnan työllisyystilanne on kaksijakoinen. Työttömiä työnhakijoita oli vuonna 2004 yli 275 000, ja riskinä on, että heikon kansainvälisen talouskehityksen seurauksena työttömien määrä kasvaa entisestään. Toisaalta työttömien määrästä huolimatta työvoiman niukkuus yleistyy, koska suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle. Suomen väestö ikääntyy. Yleisesti pelätään työmarkkinoiden epätasapainoa, kuten kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuutta sekä syrjäytymisen ja työvoimapulan samanaikaisuutta. (Esim. Julkunen 2003, 429.) Niin Suomessa kuin toisaalla Euroopassakin epäedullinen väestön ikärakenne (ikäntyminen) ja pieni syntyvyys edellyttävät vakavaa pohdintaa työmarkkinoiden kehittymisestä ja tulevaisuudesta, jolloin yhtenä ratkaisukeinona työvoimapulaan on lisätä maahanmuuttoa.

Suomen työelämästä poistuu vuodesta 2000 vuoteen 2015 noin miljoona henkeä vanhuus- ja muille eläkkeille sekä kuoleman kautta. Jo vuoteen 2010 mennessä työelämästä poistuu yli 600 000 henkeä, mikä merkitsee noin 30 %:a vuoden 2000 työllisistä. (Tiainen 2001.) Tilastokeskuksen (30.12.2000) työssäkäyntitilasto toteaa, että ikääntyminen koskettaa eniten yrittäjiä. Tätä selittää osin maatalousyrittäjien ikääntyminen. Julkisella sektorilla, kunnissa ja valtiolla, ikääntyvien osuudet työvoimasta ovat yhtäläiset. Poistuva työvoima ei ole silloin ongelma, jos työmarkkinoille tuleva työvoima korvaa sen. Suomessa työikäinen väestö oli vuonna 1996 iäkkäämpää kuin Euroopan maissa keskimäärin. Suomessa työikäisestä väestöstä 18,5 % on 15–24-vuotiaita ja 37 % 45–46-vuotiaita. Vastaavat osuudet ovat muissa EU-maissa keskimäärin 20 % ja 35 %. (Miettinen et al. 1998.) On arvioitu, että vuonna 2010 olisi 20–44-vuotiaiden osuus työväestöstä noin 52 % ja se lisääntyisi hieman (54 %:iin) vuoteen 2020 mennessä.

Suomen työmarkkinat ovat ikääntymisen lisäksi 1990-luvulta lähtien epävakaituneet. On väitetty (esim. Suikkanen et al. 1998), että perinteisillä vaki-

naisilla työmarkkinoilla olisi hieman yli puolet työvoimasta lopun työskennellessä epävakailta ja epätyypillisillä työmarkkinoilla (projekti- ja pätkätyöt yms.). Huonolaatuiset työpaikat lisäävät marginaalistumista, epävarmuutta, toimeentulon rajamailla elämistä sekä terveys- ja perheongelmia.

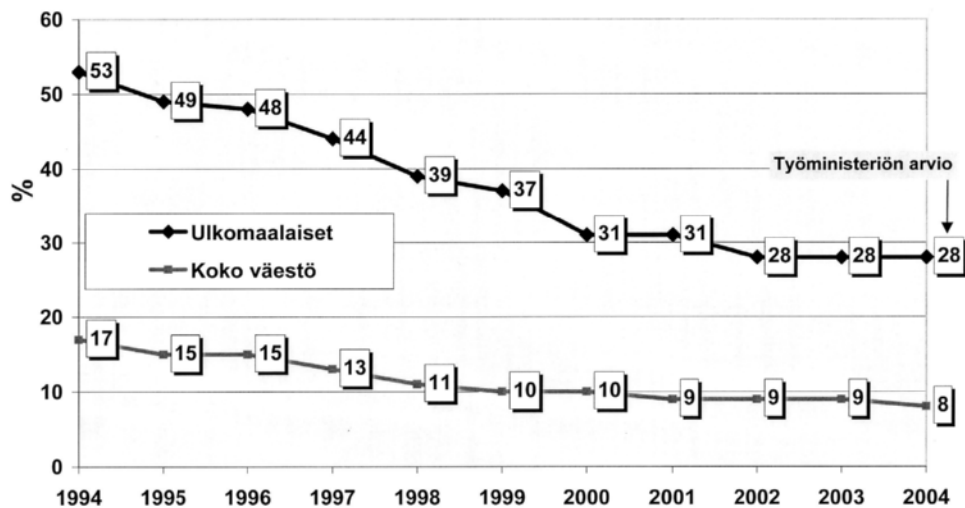
Aiheellisenä huolena oli 1990-luvun loppupuolella, että epätyypilliset työtehtävät muuttuisivatkin tyypillisiksi työsuhteiksi (esim. Vähätalo 1998, 23.) Työmarkkinoiden rakennemuutosta kuvastaa se, etteivät koulutus ja kouluttautuminen enää takaisikaan vakaata työsuhdetta eikä epävakaita työsuhteita kuvastaa välttämättä huono palkkaus. Duaalityömarkkinateorioissa lohkoutuminen on jaettu kahdeksi ei-kilpailevaksi lohkoksi: primäärisiksi ja sekundaarisiksi työmarkkinoiksi. Sekundaarityömarkkinoiden palkkataso on alhainen, työsuhteet ovat yleensä lyhyitä ja etenemismahdollisuudet ovat vähäiset. Primääriset työmarkkinat tarjoavat hyvän palkkatason, vakaat työsuhteet ja mahdollisuuden vaikuttaa omaan työhönsä. (Nätti 1989.)

Työmarkkinoiden on pelätty jakautuvan pysyvästi vahvan ja heikon osaamisen ammatteihin sekä työelämästä syrjäytyneisiin pitkäaikaistyöttömiin. Segmenttaatioteorioissa työmarkkinoiden lohkoutumisen katsotaan edistävän eriarvoisuutta työmarkkinoilla, koska työmarkkinoiden oletetaan jakautuneen osatyömarkkinoiksi eli toisistaan erillisiksi lohkoiksi. (Nätti 1989.) Palkkatasoon vaikuttavat tekijät vaihtelevat lohkoittain, eikä koulutus vaikuta suoraan palkkaukseen tai eri lohkoille sijoittumiseen. Joronen (2003) toteaa tutkimuksessaan, että työmarkkinoiden lohkoutuminen sukupuolen ja koulutuksen mukaisiin osamarkkinoihin määrittää sen, millaiset sosiaaliset verkostot kullekin ovat hyödyllisiä.

On huomattava, että vakaat työsuhteet voivat muuttua epävakaisiksi, mutta vastaavasti myös epävakaat voivat muuttua vakaisiksi. Työttömyyskin on jakautunut lyhyt- ja pitkäkestoiseen työttömyyteen. Tunnusomaista on työmarkkinoiden liikkuvuus. Epävakaat työsuhteet eivät ole poikkeuksia suomalaisessa työelämässä, joten ne eivät koske ainoastaan maahanmuuttajien työsuhteita. Tosin maahanmuuttajat ovat erityisen alttiita työmarkkinoiden häiriöille.

Laman aikana suomalaiset totesivat mielipidemittauksissa, että maahanmuuttajien määrää tulisi rajoittaa siihen saakka, kunnes Suomessa ei ole työttömyyttä. Vuonna 1998 joka kuudes oli täysin sitä mieltä, että ”jos työttömyys lisääntyy, osa ulkomaalaisista olisi lähetettävä pois Suomesta”. Laman aikana näin ajatteli joka neljäs. (Jaakkola 2001, 28-55.) Maahanmuuttajien työttömyysaste oli vuoden 2004 lopussa 28 % (kuvio 8).

Maahanmuuttajien työttömyys on suurempaa kuin Suomen kansalaisten. Voimassa oleva yhdenvertaisuuslaki (21/2004) kieltää muun muassa etniseen alkuperään, kieleen ja uskontoon liittyvän syrjinnän yhteiskunnan eri alueilla, kuten työhönottoperusteissa, työoloihin ja työehtoihin liittyen. Maahanmuuttajien heikkoon työmarkkina-asemaan vaikuttavat muun muassa maahanmuuttajamäärän lisääntyminen, maahanmuuttajaväestön rakenteen ja muuton syiden muuttuminen, 1990-luvun taloudellinen lama, työelämän muutokset, jotka ovat vähentäneet vähän kielitaitoa ja koulutusta vaativia työpaikkoja, sekä maahanmuuttajiin kohdistuvat asenteet. Ammattitaitoa vastaavaan työhön sijoittumisessa on valtaväestön ja oman alan verkostojen hallinta tärkeää. (Forsander-Ekholm 2001, 61-62.) Maahanmuuttajien työllistymisen esteenä on luottamuksen puute,

Kuvio 8: Ulkomaalaisten ja koko väestön työttömyysasteet 1994–2004. (Lähde: Tilastokeskus, työministeriö.)

joka kohdistuu maahanmuuttajien ”Suomi-spesifien taitojen” puutteeseen. (Forsander 2002, 224.)

Työllistymistä pidetään niin julkisessa kuin viranomaiskeskustelussa maahanmuuttajien yhteiskunnallisen aseman ja integroitumisen keskeisimpänä indikaattorina (esim. Forsander 2002), mutta maahanmuuttajien työllistyminen ilman suomalaisen yhteiskunnan ja työmarkkinakulttuurin tuntemista on kuitenkin vaikeaa. Keskeinen työvoiman tarvetta säätelevä tekijä ovat Suomessa taloudellinen tilanne ja yleinen työvoiman tarve. Työvoiman rekrytoinnissa on kyse kuitenkin osaamisesta, joten siinä on kyse määrällisen työvoimatarpeen lisäksi laadullisesta tarpeesta. (Forsander 2000, 191.) Ulkomaisia työntekijöitä alettiin värvätä maahanamme mainittavasti vasta 1980-luvun loppupuolella, jolloin työnantajat houkuttelivat rakennusalan suhdannetyöntekijöitä Suomeen. 1990-luvulla ulkomaista työvoimaa alkoi olla suomalaisten siivousyritysten, hotellien ja muiden palvelualojen yritysten palkkalistoilla. (Paananen 2003, 91.)

Yrittäjyydestä on tullut maahanmuuttajille myös yksi vaihtoehto päästä osalliseksi yhteiskunnan työnjaosta. Esimerkiksi 1800-luvulla osan Suomen tehtaita perustivat maahanmuuttajat (esim. Sinebrychoffin panimotehdas, Finlaysonin ja Forssan puuvillatehtaat, Porin tulitikkutehdas) tai niitä johtivat maahanmuuttajat (esim. Helsingin sokeritehdas, Suotniemen keramiikkatehdas, Rokkalan lasitehdas). Kirjallisuudessa on maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen harjoittamasta liiketoiminnasta käytetty erilaista terminologiaa. Maahanmuuttajien yrittäjyys on määritelty joko siten, että se on kenen tahansa ulkomaalaisen yritystoimintaa tai etnisenä yrittäjyytenä, jolloin se on etnistä taustaa hyödyntävää yritystoimintaa. (Joronen et al. 2000.) Eri maahanmuuttajaryhmillä on todettu olevan ryhmäominaisuuksia, jotka tukevat yrittäjäksi ryhtymistä, kuten perinne kotimaassa, mahdollisesti koko suvun sitoutuminen yritykseen, vahvat etniset verkostot ja keskinäiset lainantakausringit. Maahanmuuttajille yritys-

toiminta ei ole aina vapaaehtoinen valinta. Yritystoiminta voi olla monelle maahanmuuttajalle ainoa keino elättää itsensä ja perheensä. (Waldinger et al. 1990.)

Vuonna 2004 ulkomaalaistaustaisten yritysten suhteellinen osuus esimerkiksi majoitus- ja ravitsemustoiminnan yrityskannasta oli Suomessa noin 17 %. Yli puolet toimialan ulkomaalaistaustaisista yrityksistä sijaitsee Uudellamaalla. Helsingin lisäksi maahanmuuttajien yrityskeskittymiä on Oulun, Tampereen ja Turun seuduilla, joilla on Suomen olosuhteisiin nähden paljon ulkomaalaisia. (www.stat.fi.) Suomessa maahanmuuttajien yritystoiminnan aloittamista vaikeuttavat maahanmuuton lyhyt historia, pienet etniset markkinat, pienet alkupääomat, suomalainen lainsäädäntö, puutteellinen suomen kielen taito, sopivan toimitilan löytämisen vaikeus sekä puutteellinen suomalaisten markkinoiden tuntemus. (Joronen–Ali 2000.)

Niin maahanmuuttajien kesken kuin suomalaistenkin silmissä on olemassa etninen hierarkia, joka vaikuttaa työelämään sijoittumiseen. Työmarkkinat ovat hierarkioiden ja eriarvoisuuden lähde. Ralph Fevre (1992, 59–74) on jakanut työmarkkinoiden hierarkian kolmeen pääkategoriaan. Hierarkiat voivat juontua ihmisten välisistä eroista, jolloin työntekijöitä arvioidaan sen mukaan, keitä he ovat ja töitä sen mukaan, kuka niitä tekee. Näitä arviointikriteerejä ovat esimerkiksi sukupuoli, ikä, etninen ryhmä, kansallisuus ja uskonto. Fevren toisessa pääkategoriassa hierarkiat juontuvat tehtävien ja työsuoritusten välisistä eroista. Työntekijöitä arvioidaan siis sen perusteella, mitä he tekevät ja minkälaisia kykyjä heidän työnsä edellyttävät. Työhön liittyvien arvostusten pohjana ovat käsitykset näiden tehtävien tärkeydestä yhteiskunnalle. Kolmannessa pääkategoriassa hierarkiat pohjautuvat työmarkkinoihin, missä ihmiset ja työt sovitetaan yhteen. Toisin sanoen työmarkkinat ovat pääasiallinen hierarkioiden ja eriarvoisuuden lähde. Kysynnän ja tarjonnan suhde kertoo ihmisten ja töiden keskinäisen järjestyksen ja ratkaisee sen, kuka sijoittuu mihinkin työhön. Kysymys ei ole kuitenkaan siitä, että kyvykkäimmät yksilöt sijoittautuisivat vaativimpiin tehtäviin, vaan siitä, että työt saadaan jaetuksi ja sovitetuksi yhteen yksilöiden kesken jollakin yleisesti hyväksytyllä tavalla.

Etnisten vähemmistöjen työmarkkina-asemaa tutkittaessa on keskeistä etnisyyden ja luokka-aseman välinen suhde. Keskustelun ydinkysymys on, kumpi on ensisijainen yksilön tai ryhmän yhteiskunta- ja työmarkkina-aseman määrittäjänä, yhteiskuntaluokka vai etninen tausta. Reitz (1990) on todennut kriittisesti, että alkuun etniset verkostot toimivat positiivisesti tarjoamalla tulijalle työpaikan, mutta myöhemmin niistä voi muodostua liikkuvuuden este. Tällöin etnisten ryhmien tarjoamat työmahdollisuudet olisivat aluksi tulijalle turvallisia, mutta valtayhteiskuntaan nähden marginalisoivia. Porterin (1987) näkemys on yhtäläinen: jos etniset vähemmistöt kiinnittyvät perinteiseen etniseen identiteettiinsä, sosiaalinen liikkuvuus ja nousu yhteiskunnassa vaarantuvat. Jos vähemmistöön kuuluvat haluavat nousta yhteiskunnassa sosiaalisesti ja taloudellisesti, se merkitsee vastaavasti etnisestä identiteetistä etäntymistä. Wileyn käsite liikkuvuussansa (Reitz 1990, 139) kuvaa myös samaa ilmiötä, eli etninen yhteisö tarjoaa jäsenilleen joitain mahdollisuuksia, mutta pitäytyminen vain oman etnisen yhteisön verkostoissa muodostuu liikkuvuusansaksi.

2.2 Osallisuus asuinalueeseen

Maahanmuuttajien asumiseen liittyvät haasteet kohdataan suurissa kaupungeissa, joihin maahanmuutto pääasiassa suuntautuu. Suomessa liki kolmannes maahanmuuttajista asuu pääkaupunkiseudulla. Suomen kieltä heikosti osaavien ja huonosti koulutettujen asema asuntomarkkinoilla on hankala. (Korhonen 2002.) Maahanmuuttajat haluavat asua usein tuttaviansa ja sukulaistensa läheisyydessä, joten joistakin asuinalueista voi tulla maahanmuuttajien suosimia. Kaupungissa houkuttelevat maaseutua paremmat työnsaanti- ja opiskelumahdollisuudet.

Syrjäytymiskeskustelussa on useimmiten puhuttu yksilötason syrjäytymisestä, mutta myös asuinalue voi syrjäytyä (Seppänen 2001). Tällöin puhutaan segregaatista. Se syntyy prosessin seurauksena. Segregatio on suhteellista: se ilmenee vain verrattaessa aluetta muihin alueisiin.

Yleisesti segregatio jaetaan kolmeen tyyppiin: demografiseen, sosioekonomiseen ja etniseen segregatioon. Wacquant (1996a, 1996b ja 1999) on tuonut esille ajatuksen ”kehkeytyvästä marginaalisuudesta”, jota esiintyy kaupungeissa ja tietyillä asuinalueilla. Marginaalisuuden alueelliseen keskittymiseen kuuluu asuinalueiden rappeutuminen, asukkaiden vieraantuminen alueesta ja käytettävissä olevan elintilan kaventuminen. Alueellinen stigma lisää asukkaiden taakkaa ja vaikeuttaa epäluuloisuuden kautta esimerkiksi työnsaantia. Heikossa asemassa olevien ei ole mahdollista muuttaa pois huonomaineisilta asuinalueilta, mikä puolestaan johtaa valikoivaan poismuuttoon. Jäljelle jäävät voivat yhä huonommin. Riskinä on, että yhteisöllisyyden kokemus häviää ja asukkaat vieraantuvat paikasta.

Asumissegregatio, jolloin samankaltaiset ihmiset (esim. sama etninen ryhmä) keskittyvät tietyille asuinalueille, voidaan nähdä joko myönteisenä tai kielteisenä. Se voi vahvistaa turvallisuuden ja viihtymisen tunnetta, luoda hyvät edellytykset solmia kontakteja, ja se voi lisätä yhteisöllisyyden tunnetta. Toisaalta sosiaalisesti homogeeniset alueet voivat muuttua suljetuiksi, joihin ei ulkopuolisilla ole asiaa.

Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa todetaan, että maahanmuuttajat ovat keskittyneet kaupungeissa tietyille asuinalueille. Keskittymisen myönteisinä puolina voidaan pitää sitä, että maahanmuuttajien tarvitsemat palvelut (päivähoito, koulujen kieltenopetus ym.) on helpompi tarjota sekä sitä, että toisten maahanmuuttajien läheisyys luo turvallisuuden tunnetta. Riskinä tosin on se, että asuinalueiden segregatio heikentää maahanmuuttajien ja kantaväestön välejä. (Tema invandrare 1991, 105.) Kun maahanmuuttajat halusivat asua sellaisilla asuinalueilla, joissa ruotsalaiset olivat enemmistöinä, perusteena oli, että asuinympäristön ajateltiin olevan parempi kuin maahanmuuttajien keskittämässä lähiöissä. Koulujen ja palveluiden ajateltiin olevan parempia. Kontaktien kantaväestöön ja ruotsin kielen oppimisen ajateltiin sujuvan luontevammin. (Social och ekonomisk förankring bland invånare från Chile, Iran, Polen och Turkiet 1999, 183.)

Norjalaisissa maahanmuuttotutkimuksissa todetaan samoin, etteivät maahanmuuttajat itsestään selvästi halua asua maahanmuuttaja-alueilla, mutta kuitenkin omien sukulaistensa läheisyydessä. (Blom 1998, 30–32.) Paaso ja Kokko (2004) kirjoittavat maahanmuuttajien asumista kuvaavassa artikkelissaan, että

räikein esimerkki maahanmuuttajien kumuloitumisesta samalle asuinalueelle ovat kerrostalot, joissa asuu lähes ainoastaan maahanmuuttajia. Näissä taloissa on paljon ongelmia, kuten rauhattomuutta, epäsiisteyttä, turvattomuutta ja ilkeävaltaa.

Suomessa tehdyssä maahanmuuttajien elinolotutkimuksessa (2003) todetaan, että maahanmuuttajat pitivät asuinalueestaan. Asuinalueita pidettiin turvallisena, mutta joka kolmas somalialainen koki asumisensa turvattomaksi asuinalueellaan. Kaupunkiturvallisuutta koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että turvallisuuden ja turvattomuuden tuntemukset perustuvat herkemmin mielikuvii kuin väkivallan tilastolliseen todennäköisyyteen. (Tuominen 1999.)

Pakolaisilla on erityisasema suhteessa toisiin maahanmuuttajiin suomalaisilla asuntomarkkinoilla, koska he saavat kunnalta vuokra-asunnon. Kunnat hankkivat vuosina 1994–2000 asunnon yli 13 400 pakolaiselle. Lukuun sisältyy inkerinsuomalaisia paluumuuttajia. (Tiitinen 2001.) Ulkomaalaiset asuvat yleensä vuokra-asunnoissa, kun vastaavasti suomalaisista neljäsosa asuu vuokralla (Silvennoinen–Hirvonen 2002). Suomalaiset arvostavat omistusasumista ja yksityisyyttä. Maahanmuuttajien elinolotutkimuksen mukaan venäläiset, virolaiset, somalialaiset ja vietnamilaiset maahanmuuttajat asuvat ahtaammin kuin suomalaiset. Ahtaan asumisen pääsy ovat suuret perheet. Vaikka perheet asuivat ahtaasti, olivat maahanmuuttajat tutkimuksen mukaan tyytyväisiä (60–75 %) asuntonsa kokoon. Aikaisemmat kokemukset ja asumisolot vaikuttanevat asumisväljyyttä koskeviin käsityksiin.

2.3 Osallisuus sosiaalisiin suhteisiin

Suomalaisten suhtautuminen eri kansallisuusryhmiin ei ole poikkeuksellista, kun sitä vertaa kansainvälisiin tutkimuksiin (Lange–Westin 1993, 133–134). Miles (1994, 21) toteaa, ettei ole sinänsä rasistista väittää, että on ”luonnollista” pitää ”omaa lajiaan” parempana, vaikka väitteen totuudellisuutta on syytä epäillä. Ongelmallista on se, että siinä oikeutetaan suosimisen ja syrjimisen prosessi, koska etusijalle asettaminen on arvojärjestykseen asettamista. Suomalaiset suhtautuivat vuonna 1998 myönteisimmin inkerinsuomalaisten, anglosaksien ja pohjoismaalaisten maahanmuuttoon ja vastaavasti kielteisimmin venäläisiin, arabeihin ja somaleihin. Myös eri kansallisuusryhmiin kuuluvien kanssa avioitumiseen suhtauduttiin kielteisesti. (Jaakkola 1989, 119; 1999, 84.) On huomattava, että hierarkiassa alas sijoittuvat ulkoisesti eniten suomalaisista erottuvat ryhmät, jotka ovat useimmiten vielä lähtöisin Suomea köyhemmistä maista.

Suomalaisten henkilökohtaiset kontaktit Suomessa asuviin maahanmuuttajiin ovat kontaktihypoteesin mukaan yhteydessä myönteisiin asenteisiin maahanmuuttajia kohtaan. Ne, jotka tuntevat paljon Suomessa asuvia ulkomaalaisia, suhtautuvat myönteisemmin ulkomaalaisiin kuin ne, jotka eivät tunteneet yhtään tai tunsivat erittäin vähän. Lisäksi pääkaupunkiseudulla asuvat, naiset ja eniten koulutusta saaneet suhtautuivat myönteisemmin maahanmuuttajiin. (Jaakkola 2001, 28–55.)

Maahanmuuttajajohdistysten määrä on lisääntynyt 1990-luvun puolivälistä lähtien maahanmuuttajamäärien kasvaessa. Maahanmuuttajilla on Suomessa noin

700 yhdistystä. Ne voidaan jakaa karkeasti kulttuuriyhdistyksiin, uskonnollisiin yhdistyksiin, naisten yhdistyksiin, monikulttuurisuusyhdistyksiin, nuorten yhdistyksiin, kotouttamisyhdistyksiin ja koalitioryhdistyksiin. Osa yhdistyksistä edustaa vain yhtä etnistä ryhmää, ja niissä puhutaan yleensä ryhmän äidinkieltä. Kulttuuriyhdistysten, uskonnollisten yhdistysten ja naisten yhdistysten ensisijaisena tehtävänä on toimia vuorovaikutusympäristönä, jossa voidaan pohtia etnisyyteen, uskontoon tai sukupuoleen perustuvaa kulttuuri-identiteettiä. Yhdistysten toimintatapana on juhlien, leirien, äidinkielen opetuksen ja vapaa-ajan harrastusten järjestäminen. Noin kolmannes maahanmuuttajista kuuluu johonkin näistä kolmesta yhdistystyyppistä. (Pyykkönen 2003, 90–93.)

Monikulttuuriyhdistyksissä toimii sekä valtaväestöön että vähemmistöön kuuluvia. Monikulttuuriyhdistykset noudattavat yleishumanismin periaatetta, johon kuuluu suvaitsevaisuuden lisääminen, rasismien ehkäiseminen sekä etnisten ryhmien välisen tasa-arvon ja yhteiskunnallisen monikulttuurisuuden edistäminen. Monikulttuuriyhdistysten tarkoituksena on toimia tiloina, joissa etnisten vähemmistöjen ja valtaväestön edustajat voivat tavata toisiaan. Toimintamuotoina ovat esimerkiksi kurssien, koulutuksen ja seminaarien järjestäminen, tiedotustoiminta ja erilaisten työllisyys- ja kumppanuushankkeiden toteuttaminen yhteistyössä julkisen ja yksityisen sektorin toimijoiden kanssa. Tavoitteena on lisätä valtaväestön ja maahanmuuttajien vuorovaikutusta arkipäiväisessä toimintaympäristössä.

Kotouttamisyhdistysten tavoitteena on edistää maahanmuuttajien integroitumista ja kotouttamista suomalaiseen yhteiskuntaan. Yhdistykset järjestävät suomen kielen opetusta, koulutusta ja mahdollisuuksien mukaan myös työpaikkoja. Toiminnassaan yhdistykset tekevät tiivistä yhteistyötä julkisten instituutioiden sekä valtaväestön ja maahanmuuttajayhdistysten kanssa. Melko uusi yhdistysryhmä ovat liittomaiset koalitioryhdistykset, joiden jäsenistö koostuu monista tietyn alueen maahanmuuttajayhdistyksistä. Ne pyrkivät auttamaan etnisten ryhmien välistä yhteistyötä ja parantamaan vähemmistöjen asemaa toiminta-alueellaan.

Sosiaalisten suhteiden merkitys liittyy ihmisellä hyvinvointiin, mutta myös pääsyyn osalliseksi muista yhteiskunnan areenoista, kuten työmarkkinoista. Sosiaaliset suhteet ja niissä muodostuvat sosiaaliset verkostot ovat siten ihmisten välistä jatkuvaa toimintaa, jolloin osallistujilla on jaettuja pyrkimyksiä, sitoumuksia, odotuksia ja normeja. (Faist 2000, 101.) Yksinäisyys ja sosiaalisten suhteiden puuttuminen voivat jopa estää uuteen kotimaahan kotoutumisen. Yksinäisyyden kokeminen ja yksinäisyys ovat kulttuurisidonnaisia. Uusi kotimaa ei välttämättä tarjoa mahdollisuuksia kovin laajan sosiaalisen verkoston luomiseen. Lisäksi perheenjäsenet voivat omaksua uuden kotimaansa tapoja ja kieltä eriaikaisesti, joten se saattaa aiheuttaa jännitteitä niin perheenjäsenten kuin sukulaistenkin välille. (Pohjanpää 2003, 128.)

Naapuruussuhteiden toimivuus vaikuttaa maahanmuuttajien mahdollisuuksiin ja haluun kotoutua uuteen kotimaahansa. Maahanmuuttajilla on yleensä paljon ystäviä, ja he solmivat ystävyys-suhteita niin maanmiehiinsä kuin kantaväestöönkin. Noin 5 % maahanmuuttajista ei tunne juuri ketään tai pitää yhteyttä tuntemiinsa ystäviin korkeintaan muutaman kerran kuukaudessa. (Maahanmuut-

tajien elinolot -tutkimus 2003.) Forsander (2002, 206–207) toteaa, että maahanmuuttajien kontaktit valtaväestöön ovat kuitenkin melko ohuet. Ne rajoittuvat suomalaisen puolison kautta ohjautuviin kontakteihin ja naapureiden tervehtimiseen. Formaalit kontaktit syntyvät työn ja opiskelun tai viranomaiskontaktien kautta (opettajat, sosiaalityöntekijät ja työvoimatoimiston virkailijat). Kyläily ja ajanvietto sukulaisten tai muiden samaan etniseen ryhmään kuuluvien luona, tapaaminen oman uskonnollisen ryhmän kirkossa tai moskeijassa, erilaisissa maahanmuuttajaorganisaatioissa toimiminen ja urheilu kokoavat maahanmuuttajia yhteen. Kaikki maahanmuuttajien kannalta merkitykselliset ihmissuhteet eivät ole Suomessa, vaan ne ovat voineet levitä useisiin maihin (transnationaaliset suhteet).

Valtonen (1999) havaitsi tutkiessaan pakolaisten kotoutumista Suomeen, ettei etnokulttuurisissa yhteisöissä vallitse itsestään selvästi yksimielisyys ja yhteenkuuluvuuden tunne. Poliittisen hajanaisuuden lisäksi eroja oli myös yksittäisten ihmisten asenteiden välillä. Pakolaisuuden taustalla olevat poliittiset ja yhteiskunnalliset ongelmat maahanmuuttajien kotimaassa eivät luonnollisesti häviä maasta toiseen muutettaessa. Suurissa maahanmuuttajayhteisöissä on vahvoja epävirallisia sosiaalisia verkostoja. Vastavuoroisuus ja keskinäinen avunanto ovat kotoutuville erityisen tärkeitä. Sosiaalinen yhteisyys näyttää kuitenkin rakentuvan tarkasti valikoiden, joten suuremmissa yhteisöissä on mahdollista solmia ystävyyssuhteita todennäköisemmin.

2.4 Osallisuuden kytkentä hyvinvointiin

Työmarkkinoilla tapahtuvat muutokset ja väestön ikääntyminen ovat hyvinvointivaltiolle sosiaalisia riskejä. Suomalainen hyvinvointivaltio on suunniteltu homogeeniseen ja kasvavaan yhteiskuntaan. Riskien jakaminen on nähty mahdolliseksi, mutta lähtökohtaisesti on ajateltu, että valtaosalla väestöä on pysyvä työ. Työelämässä riskit näkyvät siinä, että ammattitaito ja koulutus käyvät vanhoiksi, vakaa työ ei ole mahdollinen tai kaikille ammattialoille ei saada riittävästi työvoimaa. Elämäntilanteiden muutokset ja muuttoliike aiheuttavat toimeentuloriskejä, jotka ilmenevät eri tavoin eri ryhmissä. (Ks. Hellsten 2004, 138.)

Kansalaisten heikot naapurisuhteet, työttömyys ja heikot asuinalueet on usein yhdistetty riskeihin ja lähiöongelmakeskusteluun. On oltu huolestuneita asukkaiden yksinäisyydestä ja sosiaalisesta eristyneisyydestä, joiden on pelätty aiheuttavan terveysriskejä ja juurettomuutta. (Roivainen 1999, 101.) Lisäksi on pohdittu sitä (Viirikorpi 1997), ovatko ihmiset enää valmiita osallistumaan järjestettyyn yhteistoimintaan ja onko ihmisillä enää kontakteja naapureihinsa. Osallistuminen ja osallisuus on liitetty useissa keskusteluissa sosiaalisen pääoman käsitteeseen, jolloin lähtökohtaisesti ajatellaan osallistumisen lisäävän yksilön ja yhteisön hyvinvointia. Sosiaalisen pääoman käsitteeseen kytkeytyvät lisäksi luottamuksen ja sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisten suhteiden käsitteet.

Sosiaalinen aktiivisuus, sosiaaliset suhteet ja tunne yhteiskunnan osallisuudesta helpottavat maahanmuuttajaa uuteen maahan kotoutumisessa. Maahanmuuttajalla on osallistuessaan ja saadessaan mahdollisuuden osallistua yhteiskun-

nan eri toimintoihin tilaisuus tutustua uusiin ihmisiin, oppia kieltä, luoda suhteita ja kokea itsensä hyväksytyksi. Maahanmuuttajien osallisuuden tukemisessa on tärkeää ympäröivän yhteiskunnan myönteinen suhtautuminen. Tämä mahdollistaa keskinäisen solidaarisuuden ja sosiaalisen pääoman syntymisen ja kehittymisen.

3 Sosiaalinen pääoma

Inhimillisen pääoman tutkimus alkoi varsinaisesti 1960-luvulla (esim. Becker 1964, Schultz 1963). Inhimillinen pääoma rajoittuu yksilön ominaisuudeksi, kuten koulutukseen, työkokemukseen ja luovuuteen. 1990-luvulla alkoi yhä näkyvämmiin keskusteluihin sosiaalista pääomasta keskeisenä taloudellista tuottavuutta selittävänä tekijänä (Bourdieu 1986, Coleman 1988, Putnam 1993, Portes–Sensenbrenner 1993, Woolcock 1998). Tosin jo 1960-luvun kaupunkitutkimuksessa sosiaalista pääomaa käytettiin kuvaamaan ryhmäjäsenyyksien merkitystä sosiaalisen nousun väylänä ja naapuruston merkitystä kaupunkien kehityksessä (esim. Jacobs 1961).

Sosiaalinen pääoma sisältää ajatuksen, että luottamus yhteiskuntaan, yhteisöjen epäviralliset ja viralliset toimintatavat, kansalaisten vuorovaikutusverkostot, arvot, sosiaaliset normit ja muut sosiaaliset rakenteet vaikuttavat olennaisesti taloudelliseen kehitykseen sekä tehostavat yksilöiden tavoitteiden toteutumista, kuten työllistymistä. Sosiaalisen pääoman voidaan perustella lisäävän sekä yksilön että yhteisön hyvinvointia, koska luottamukselliset sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen tuki helpottavat ihmisten toimintaa. Kun ihmiset ovat toistensa kanssa tekemisissä ja luottavat toisiinsa, sosiaalinen vuorovaikutus helpottuu sekä parantaa informaation kulkua. Lyhyesti todettuna sosiaalisen pääoman keskeiset ulottuvuudet ovat luottamus, sosiaaliset verkostot ja osallistuminen. Sosiaalinen pääoma kytketään sosiaaliseen integraatioon, vaikka sosiaalinen pääoma ei aina koidu verkostojen hyödyksi.

Coleman (1988) erottaa sosiaalisen pääoman muodoista vastavuoroisuuden velvoitteen, informaatiokanavat ja sosiaaliset normit. Vastavuoroisuuden velvoite toteutuu, kun muita auttaessa voi luottaa siihen, että saa itse apua tulevaisuudessa. Colemanin sosiaalisen pääoman käsitteessä sosiaalisten verkostojen tiiviyys on keskeistä siinä määrin, ettei hän ota huomioon sitä mahdollisuutta, että yksilön ja yhteisön tavoitteet voivat olla ristiriidassa keskenään. Putnam (1995)

yhdisti sosiaalisen pääoman käsitteen laajoihin yhteiskunnallisiin yhteyksiin. Hänelle sosiaalisen pääoman rinnakkaiskäsitteitä ovat kansalaisaktiivisuus ja kansalaishyveet sekä sosiaalinen ja yhteisön infrastruktuuri. Putnamin mielestä sosiaalinen pääoma helpottaa eri tahojen intressien koordinoitua ja yhteistyötä.

Bourdieu (1979) tarkoittaa sosiaalisella pääomalla yhtä ihmisen luokka-aseman ulottuvuuksista. Ihmisten luokka-asema määrittyy Bourdieun ajattelussa kolmeen pääomanlajiin hallinnan mukaan: taloudellinen (osakkeet, maa, omistus), kulttuurinen (sisäistetyt kulttuuriset taidot, tiedot, saavutetut oppi-arvot) ja sosiaalinen pääoma. Näiden lisäksi on olemassa symbolinen pääoman muoto, jonka kukin näistä saa silloin kun niitä käsitellään sellaisten havaintokategorioiden avulla, jotka todella tunnistavat niiden spesifit logiikat.

Putnamin sosiaaliselle pääomalle keskeistä on luottamus, vaikka hän ei teoretisoikaan luottamuksen syntymistä. Tätä voidaankin pitää keskeisenä ongelmana. Vastaavasti luottamuksen käsite ei kuulu Bourdieun käsitteistöön, vaan se on yhteydessä symboliseen vallankäyttöön, jolla on erityisasema vallan eri muodoissa. Bourdieu korostaa arvojen ja universaalin totuuden historiallisuutta ja kontekstisidonnaisuutta. Yleispäteviksi esitettyjen arvojen takaa Bourdieu näkee tiettyjen ryhmien erityisuuksia, joten vaikka eri ryhmät osallistuvat saman kentän toimintaan, ne pelaavat kuitenkin eri pelejä. Putnamin ja Bourdieun sosiaalisen pääoman erilaisten teoreettisten lähtökohtien voi katsoa täydentävän toisiaan. Bourdieu analysoi niitä ehtoja, joilla luodaan ja uusinnetaan sosiaalista yhteenkuuluvuutta symbolisen pääoman ja symbolisen väkivallan keinoin. Vastaavasti Putnam kuvaa niitä prosesseja, joilla yhteenkuuluvuutta ja integraatiota on vahvistettu ja joilla ne vahvistuvat. Bourdieulle sosiaalinen pääoma on lähtökohtaisesti yksilön ominaisuus, kun taas Coleman ja Putnam pitävät sosiaalista pääomaa yhteisön ominaisuutena. Tiukka sitoutuminen bourdieulaiseen tai putnamilaiseen sosiaaliseen pääomaan antaa empiirisessä tutkimuksessa hyvin erilaisen näkökulman samoihin sosiaalisiin ongelmiin. (Siisiäinen 2003, 204–218.)

Sosiaalinen pääoma edellyttää ihmisten yhteistyötä sekä yhdessä toimimista, ja sen mahdollisuutena on tuoda hyvinvointia ja positiivisia taloudellisia vaikutuksia niin yksilön kuin yhteisön ja yhteiskunnankin tasolle. Kun sosiaalista pääomaa tarkastellaan makrotasolla, huomio voidaan kiinnittää tiedon kulkuun ja sen ymmärtämiseen. (Kuvio 9.) Edelleen huomion voi kohdistaa yhteiskunnallisten identiteetti- ja intressiryhmien välisiin suhteisiin ja valtion kykyyn toimia ryhmien välisten konfliktien sovittelijana. Mesotasolla keskeisiä asioita ovat yhteisön kyky tuottaa luottamusta jäsentensä vastavuoroisuuteen ja ylläpitää sitä. Lisäksi on tärkeää yhteisössä vallitsevan erillaisuuden sietäminen, mikä takaa yhteisön dynamiikan säilymisen. Mikrotasolla huomio kiinnitetään käytettävissä oleviin suhdeverkkoihin, verkostossa vallitsevaan luottamukseen ja ”rakenteellisiin aukkoihin”. Viimeksi mainittu on tärkeää muun muassa siitä syystä, että informaation leviämisen esteet tai hidasteet saadaan tunnistetuksi. (Ruuskanen 2001, 49.)

METATASO / KULTTUURINEN ”UPPOUTUMINEN”

Kuvio 9: Sosiaalisen pääoman tarkastelutasot (Ruuskanen 2001, 50).

Pauli Niemelä (2004) on luonut sosiaalista pääomaa tutkiessaan moniulotteisen toimintateoreettisen kehikon (kuvio 10), jossa paikantuvat teoreettisesti ja käsitteellisesti eri pääomien muodot: taloudellis-aineellinen, poliittis-sosiaalinen ja sivistyksellishenkinen sekä lisäksi työnarvo- ja ihmisolemisen teorialat. Toimintateoreettisesti tarkasteltuna kyseessä on kolme eri toiminnan tasoa. Toista ääripäätä luonnehtii virta-käsite ja vastaavasti toista ääripäätä varanto-käsite. Virta-käsite kuvastaa elämisen tason ääripäätä ja varanto-käsite omistamisen tason ääripäätä. Systemisesti ajateltuna olemisesta voi syntyä omistamista vain työn kautta. (Niemelä 2004, 23–24.)

Kyseinen toimintateoreettinen jäsenitys tunnistaa systemaattisen toiminnan eri tasot ja ulottuvuudet sekä sijoittaa sosiaalisen pääoman ”omalle paikalleen”. Henkinen pääoma syntyy henkisellä työllä (esim. opiskelu) ja sosiaalinen pääoma sosiaalisella työllä, toimimalla yhteisten asioiden hyväksi. Sosiaalinen ”tekeminen” merkitsee sosiaalista auttamis- ja palvelutyötä sekä järjestötyötä. (Niemelä 2004, 23–25.) Näin sosiaalinen pääoma paikantuu luodun toimintateoreettisen kehikon ytimeen.

Sosiaalista pääomaa pidetään myönteisenä voimavarana, joka se kiistatta onkin. Huomio on tosin kiinnittynyt myös siihen, kuinka sosiaalisen pääoman voimaa voidaan käyttää myös syrjäyttämiseen ja pois sulkemiseen. Portes ja Landolt (1996) ottavat tästä esimerkin työelämästä. Etnisten ryhmien keskinäinen luottamus ja sosiaaliset suhteet voivat johtaa siihen, että etniset ryhmät tarjoavat

työpaikkoja ainoastaan omille jäsenilleen ja jättävät muut ulkopuolelle. Tällöin vähemmistöryhmien oma sosiaalinen pääoma johtaa työmarkkinoiden lisääntymään segregatioon. (Ks. Forsander 2002, 60.) Ja vastaavasti, jos valtaväestö ei ota aidosti vastaan eri etnisiä ryhmiä yhteiskunnan eri osa-alueilla, se lisää maahanmuuttajaryhmien marginaalisuuden tunnetta ja lisäksi vuorovaikutuksessa syntyvä myönteinen sosiaalinen pääoma jää syntymättä.

Inhimillisen toiminnan tasot	Inhimillisen toiminnan ulottuvuudet		
Omistaminen/ pääoma	Taloudellis- aineellinen	Poliittis- sosiaalinen	Sivistyksellis- henkinen
Kolmen(laisen) kapitalismin teoria (varanto)	tuotantovälineet, koneet, raha ym.	hallintovälineet, valta ym.	osaamisvälineet, tieto/taito
Tekeminen/ työ	fyysis-ruumiillinen ("käden työ")	sosiaalinen ("sydämen työ")	henkinen ("aivotyö") ajattelu henkinen
Kolmen(laisen)	aineellinen	sosiaalinen	
Arvon luomisen teoria (voima)	Arvo	Arvo	Arvo
Oleminen/ eläminen	olemassa oleminen	yhdessä oleminen	tietoisena/ itsenä oleminen
Kolmen(laisen) tarpeen teoria (virta)	toimeentulo (Existens)	liityntä (Relatedness)	kasvu (Growth)
Toiminta			

Kuvio 10: Inhimillisen toiminnan ulottuvuudet ja tasot – systemaattinen toimintateoria (Niemelä 2004, 25).

3.1 Luottamus, sosiaaliset verkostot ja osallistuminen

Luottamusta ja luottavaisuutta on pidetty keskeisessä asemassa sosiaalisessa pääomassa, vaikka epäluottamustakin tarvitaan moraalisten periaatteiden koettelemiseksi (Hyypä 2002, 148). Luottamusta ei voida erottaa pois sosiaalisista yhteyksistään, ja se kiinnittyy aikaan ja paikkaan. Sztompka (1999, 103–106; Ilmonen 2002, 95–101) määrittelee luottamuksen keskeiseksi tehtäväksi sen, että se lisää yksilö- ja yhteisötasoilla aktivismia ja mobilisaatiota. Luottamus vapauttaa meidät luoviin ja uusiin ratkaisuihin. Lisäksi luottamus lisää resursseja, koska mitä enemmän yksilöllä on luotettuja, sitä enemmän hänellä on mahdollisuuksia kartuttaa tietoja ja saada sosiaalista tukea toimilleen. Luottamus lisää vielä tiedonkulkua, kiinnittää yksilön yhteisöön, lisää suvaitsevaisuutta sekä luo ja ylläpitää turvallisuudentunnetta.

Luottamuksessa voidaan erottaa systeeminen ja henkilötason luottamus (Luhmann 1988, Seligman 1998). Systeeminen luottamus ilmenee suhteessa abstrakteihin järjestelmiin ja henkilötason luottamus vastaavasti autonomisiin yksilöihin. Seligman (1997, 25) erottaa lisäksi luottamuksen, luottavaisuuden, uskon ja tuttavallisuuden. Luottamus ja luottavaisuus edellyttävät toinen toistaan. Luottavaisuutta tarvitaan silloin, kun toinen on tuntematon eikä hänen käyttäytymistään voida ennakoida. Coleman (1990, 180–188) kuvaa ”luottamusketjun” käsitteellä henkilökohtaisia, välillisiä suhteita. Johonkin luotetaan siksi, että hän kuuluu verkostoon, vaikkemme tuntisikaan häntä. Humanistinen luottamus on luonteeltaan kevyttä, koska arvelemme ihmisillä olevan samoja ominaisuuksia kuin meillä on – kuten suomalaisuus – vaikkemme tuntisikaan heitä. Haré (1999) käyttää termiä annettu ja ansaittu luottamus. Annettu luottamus kuvaa sitä luottamusta, joka on jo olemassa ennen kuin ihmistä on välttämättä tavannutkaan. Henkilöön luotetaan siksi, että hän on esimerkiksi jonkun tutun suvun edustaja. Ansaittu luottamus syntyy sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä.

Sosiaaliset verkostot -käsite sosiaalisessa pääomassa korostaa yksilön ja yhteisön vuorovaikutusta. Yksilö liittyy yhteisöön sosiaalisten siteidensä välityksellä ja muovaa aktiivisesti yhteisöään. Yksilö nähdään aktiivisena vuorovaikutusolentona, jolloin ihminen määrittellään toimivaksi ja intersubjektiiviseksi, muista ihmisistä ja heidän teoistaan riippuvaiseksi olennoksi. (Anttonen 1990, 144.) Olennaisinta sosiaalisen pääoman kannalta verkostoissa ovat sosiaaliset suhteet. (Burt 1992.) Kyse on siitä, keitä henkilöitä tunnet ja missä verkostoasemassa sijaitset. Horisontaalisessa verkstorakenteessa sosiaalisen verkoston jäsenillä on suorat yhteydet toisiinsa (vrt. sulkeutunut verkosto), kun taas vertikaalisessa rakenteessa toimijoiden välillä ei ole suoria sosiaalisia siteitä (vrt. avoin verkosto). Tästä syystä sosiaaliin siteisiin sisältyy aukkoja, ja tästä syystä tietyissä verkostoasemissa olevat toimijat saavat olennaisen informaation usein muita nopeammin ja edullisemmin.

Mark Granovetter (1973, 1373) jakaa sosiaaliset verkostot jatkuvasti ylläpidettyihin *vahvoihin siteisiin*, joita kuvaa tiivis yhteydenpito, emotionaalinen intensiteetti ja molemminpuolinen luottamus, sekä etäisempiin ja harvemmin ylläpidettyihin *heikkoihin siteisiin*. On paradoksaalista, mutta juuri heikot sosiaaliset siteet ovat tärkeitä sosiaalisten verkostojen rakenteellisen informaation välityskyvyn kannalta. Henkilöt, joilla on harvoin ylläpidettyjä sosiaalisia suhteita, liikkuvat yhteiskunnan eri osa-alueilla, kuuluvat erilaisiin sosiaaliin viiteryhmiin ja saavat tietoa erilaisista asioista. Heikkoihin siteisiin liittyy vähän velvollisuuksia. Mikrotasolla heikot siteet helpottavat informaation kulkua ja lisäävät parhaimmillaan toimijoiden välisiä yhteistyömahdollisuuksia. Heikot siteet ovat tärkeitä pienryhmien yhdistäjinä ja informaation leviämisen väylinä. Vahvojen siteiden merkitys liittyy toimijoiden väliseen sitoutumiseen. Vahvat siteet integroivat jäsenensä ensisijaisesti ryhmään ja heikot siteet yhteiskuntaan. Vahvoja siteitä pidetään yleensä tärkeinä sosiaalisen tuen lähteinä jokapäiväisessä elämässä. Granovetter ei käyttänyt sosiaalisen pääoman käsitettä, mutta luottamukseen perustuvien vahvojen siteiden muodostumista on kutsuttu sitouttavaksi sosiaalisiksi pääomaksi. (Ruuskanen 2000, 98.)

Mitä integroituneempi ihminen on sosiaaliseen yhteisöönsä, sitä enemmän hänellä todennäköisesti on saatavilla erityyppistä sosiaalista tukea. Tosin on mahdollista, että sosiaalinen verkosto ja tuki eivät ole sidoksissa siihen alueeseen, missä asuu. Muuttoliikkeen seurauksena sosiaalinen verkosto ei ole enää sidoksissa pelkästään yhteen maantieteelliseen paikkaan. (Vrt. transnationaaliset suhteet.)

Sosiaaliset verkostot kuvaavat ihmisten sosiaalisia suhteita, joten toimivat sosiaaliset verkostot voivat muodostua ihmisille keskeiseksi voimavaraksi uuteen ympäristöön ankkuroitumisessa (Pohjola 1989, 67). Vastaavasti sosiaalisen verkoston hauraus voi aiheuttaa vajeen hyvinvoinnissa. Sosiaaliset suhteet ja niiden rajat ovat jatkuvan kilpailun kohteena. Sosiaalisten siteiden vahvuudet voivat muuttua yksilön elämässä. Siteet eivät ole vakaita, vaan niihin liittyy oma jännitteensä. Vahvoja siteitä ei voi unohtaa, mutta niiden merkitys voi muuttua elämän aikana. Ihmiset ovat sitoutuneet emotionaalisesti vahvoihin sosiaalisiin siteisiinsä. Sosiaaliset verkostot ja siteet kuvaavat, kuinka ihmiset järjestävät arjen sosiaalista todellisuutta. Sosiaalisilla suhteilla voi liittyä yhteen, mutta myös erottautua. Siteiden hierarkkisuu­den paikat voivat vaihdella, ja tasoja voi tulla lisää tai poistua eri elämänvaiheiden aikana. Esimerkiksi työttömyyden aikana työtovereista koostuva taso jää pois.

Osallisuudessa on kyse vallan jakautumisesta ja vallan rakenteista. Vallankäytön ja osallistumisen suhde on analoginen. Kun henkilö osallistuu päätöksentekoprosesseihin toimielimen jäsenenä, vallankäyttö keskittyy pienelle ryhmälle, eliitille. Prosessin ulkopuoliset voivat vaikuttaa prosessiin osallisten henkilöiden tai päätöksenteon ehtojen kautta. Päätöksentekijöihin ja päätöksenteon ehtoihin voi vaikuttaa myös epäsuorasti, jolloin halutun vaikutuksen toivotaan menevän sellaisten henkilöiden kautta, jotka eivät ole osallisia päätöksentekoprosessissa, mutta muokkaavat ajattelua. (Sainio 1994, 23.)

Ihmisellä on vaikuttamisen oikeus, ja hänellä on oikeus osallistua niihin päätöksiin, jotka koskevat omaa elämää. Kansalaisten aktiivisuutta toimia järjestöissä on pidetty yhtenä sosiaalisen pääoman mittarina, koska järjestötoiminta ja sosiaalinen pääoma kytkeytyvät alueelliseen kehitykseen. Tosin Aila-Leena Matthies (1999, 55–56) toteaa, että toiminta perinteisissä poliittisissa järjestelmissä, järjestöjen hallinnossa ja osallistuminen yhdistystoiminnan byrokraattisiin rakenteisiin motivoi yksilöitä yhä harvemmin. Motivaatio syntyy vain omakohtaisuudesta ja siitä, että yksilö tunnistaa perinteisen politiikan kentistä konkreettisen keinon edistää yksilöllisiä, eettisiä ja yhteisöllisiä intressejä. Tästä syystä tarvitaan valtaistamisen kokemusta, jossa pienin askelin pyritään murtamaan kokemukseen perustavaa käsitystä siitä, ettei vaikuttaminen kannattaisi.

Elämän lisääntynyt epävarmuus modernissa maailmassa johtuu osittain siitä, että tutun ja oudon väliset suhteet muokkautuvat uudelleen. Luottamus, sosiaaliset verkostot, sosiaaliset suhteet ja osallistuminen eivät ole itsestään selviä saatikka vakaita. Ihmiset kohtaavat yhä useammin tilanteita, jotka eivät ole jäsentyneet tutulla ja turvallisella tavalla. Turvallisuus ja vapaus sekä yhteisöllisyys ja yksilöllisyys ovat ristiriidassa, joten myös näistä syistä maahanmuuttajat ovat kunnille suuri haaste.

3.2 Sosiaalisen pääoman mittaaminen

Sosiaalisen pääoman laatua ja määrää on vaikea mitata. Vaikka sosiaalinen pääoma ei hevin antaudu kvantitatiivisille mittauksille (Kajanoja–Simpura 2002, 163), sen ei kuitenkaan tarvitse estää mittaamisyrityksiä saati tehdä niitä kyseenalaisiksi. Mittaamisintressit ovat olemassa, ja ilman laadullisia ja määrällisiä mittareita teoria jää herkästi pohdiskelevalle tasolle.

Sosiaalisen pääoman mittareita ovat kehittäneet muun muassa Putnam (2000), Coleman (1990), Spellerberg (1997) ja Green et al. (2000). Putnamin esittämät mittarit rakentuvat paikallisyhteisöjen sosiaalista pääomaa kuvaavien osioiden varaan, kuten yhteisön organisoituminen, kansalaisten sitoutuminen yhteisten asioiden hoitoon, yhteisössä tehtävä vapaaehtoistoiminta, epävirallinen sosiaalisuus ja sosiaalinen luottamus (Simpura 2002, 207). Colemanille sosiaalisen pääoman mittaamisen indikaattoreita ovat perheen koko, äidin lapsen kasvatukseen kohdistamat odotukset, vanhempien läsnäolo kotona, perheen muutto ja kirkollinen toiminta. Spellerbergin (1997) mittaamiskehikon perusajatuksena on väestötietojen, asennetietojen ja osallistumista koskevien tietojen tarkastelu rinnakkain. Greenin et al. jaottelu omavoimaisuudesta sisältää kahdeksan osaluuetta: naapurustokiinnittyneisyys, vastavuoroinen apu, luottamus, kansalaisosallistuminen, terveydentila, elämäntyyli ja talous. Tavoitteena on yhteisten arvojen ja normien olemassaolon todentaminen. (Ruuskanen 2001, Simpura 2002.)

Suomessa sosiaalisen pääoman mittaamiseen liittyvää tutkimusta ovat tehneet muun muassa Hyypä (2002), Ilmonen (2002), Niemelä (2004), Pulkkinen (2002) ja Sinkkonen-Tolppi (2005). Hyypä on osoittanut sosiaalisen pääoman ja hyvän terveyden välisen yhteyden tutkiessaan Pohjanmaan rannikon ruotsinkielistä väestöä. Ilmonen on tutkinut luottamuksen ilmentymistä paikallisissa instituutioissa ja sosiaalisissa verkostoissa sekä luottamuksen ajallista vaihtelua 1990-luvun Suomessa. Tutkimuksessa todetaan, että luottamus on edelleen suurta muttei särötöntä. Suomalaiset luottavat toisiinsa aikaisempaa vähemmän, vaikka luottamus on edelleen vahva. Pulkkinen tuo esille käsitteen sosiaalinen alkupääoma. Se rakentuu lapsuudessa ja auttaa lapsuuden suotuisaa kehitystä sekä sosiaalisen pääoman kasvattamista.

Suomen kuntiin suuntautuvassa tutkimuksessa (Niemelä 2004) todetaan, että sosiaalinen pääoma näkyy muun muassa luottamuksena demokratian toimivuuteen ja hyvään hallintointiin, kunnan sosiaalisen vastuun ja huolenpitotehtävän toteutumisessa ja asukkaiden osallistumisessa. Sosiaalista pääomaa on mitattu viiden eri indikaattoriluokan avulla, jotka sisältävät noin kolmekymmentä mittaria. Indikaattoriluokat ovat poliittis-sosiaalinen osallistuminen ja sosiaaliset verkostot, ulkoinen kuntakuva, sisäinen kuntakuva, turvallisuus ja sosiaalinen integraatio kunnassa sekä sosiaaliset palvelut ja sosiaalinen tuki.

Sosiaalisella pääomalla voi sanoa olevan monimutkaiset vaikutussuhteet. Ruuskanen (2003) on jakanut sosiaalisen pääoman hyödyt välittömiin ja välillisiin. Välillisinä hyötyinä hän mainitsee yhteistoiminnan helpottamisen, sosiaalisen tuen ja toimintojen koordinoinnin. Välittömiksi hyödyiksi hän mainitsee luottamuksen ja kommunikaation tuottaman välittömän mielihyvän. Sosiaalisen pää-

oman tavoitteena on lisätä ihmisten hyvinvointia, joten kauneimmillaan sosiaalisen pääoman mittaamisen intressit ovat siinä, kuinka hyvinvointia voidaan lisätä tasapuolisesti. Eriarvoisuus ei yhdistä yhteisöä eikä yhteiskuntaa. Woolcock (2000, 28) onkin kritisoinut sitä, että sosiaalinen pääoma voi rohkaista taloudellista imperialismia. Kajanoja (2002, 181) on puolestaan todennut, että jos taloudellinen kasvu herättää huolestuneisuutta yhteiskunnassa, on aiheellista pohtia, mitä taloudella ja talouspolitiikalla itse asiassa ymmärretään. Taloutta voidaan tarkastella tavoitteiden näkökulmasta eikä vain tehokkuutena sinänsä.

4 Tutkimuksen toteuttaminen

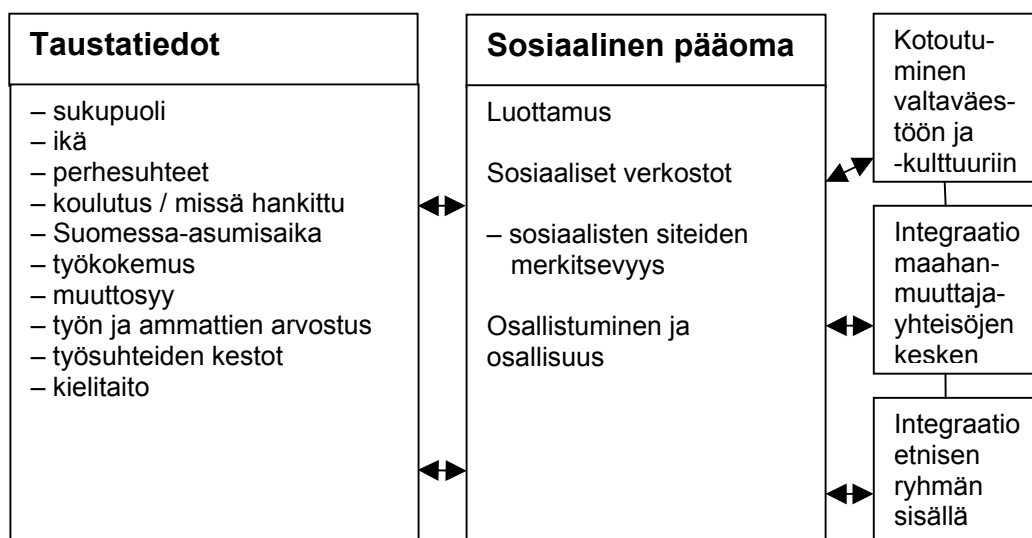
4.1 Tutkimustehtävän täsmennys

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää maahanmuuttajien kotoutumisprosessia. Oletuksena on, että sosiaalinen pääoma auttaa niin yksilöä kuin yhteisöäkin kotoutumisessa. Integraatio ja kotoutuminen yhteiskuntaan ovat käsitteinä jännitteisiä, eikä niille yrityksistä huolimatta ole selkeää ja yksiselitteistä määritelmää. Tässä tutkimuksessa lähestytään integroitumista suhteessa valtaväestöön, maahanmuuttajayhteisöihin ja omaan etniseen ryhmään. Rakenteelliseksi integraatioksi, joka sisältää poliittisen, taloudellisen ja sosiaalisen ulottuvuuden, kutsutaan valtaväestön suuntaan tapahtuvaa integraatiota. Integraatio etnisten ryhmien välillä viittaa etnisten ryhmien kanssakäymiseen, jonka tavoitteena voi olla maahanmuuttajien yhteisten intressien löytyminen suhteessa valtaväestöön. Etnisen yhteisön sisäinen integraatio kuvaa ryhmien yhtenäisyyttä, keskinäistä solidaarisuutta ja kulttuuristen arvojen ylläpitoa. (Esim. Forsander 2001, 38–40.)

Maahanmuuttajan suhtautuminen valtaväestöön, suhtautuminen maahanmuuttajayhteisöihin ja suhtautuminen omaan etniseen ryhmään ovat sidoksissa toisiinsa. Jos maahanmuuttajat jäävät valtayhteiskunnan rakenteiden ulkopuolelle (työ, koulutus, poliittinen ja sosiaalinen osallistuminen) tai marginaaliseen asemaan niissä, se todennäköisesti vaikeuttaa tunnustuksen saamista kulttuuriselle moniarvoisuudelle. (Ekholm 1994, 41.) Lisäksi integroitumisen omaan etniseen ryhmään on arveltu avaavan väylän integroitumiselle valtayhteiskuntaan. Etnisen ryhmän jäsenillä voi olla hyvinkin erilaisia intressejä ja vastakkaisia tavoitteita, joten maahanmuuttajat eivät muodosta automaattisesti kiinteää yhteisöä. Parhaimmillaan ryhmätietoisuus, ei pelkästään maahanmuuttajien keskuudessa, synnyttää yhteisöllisyyttä, sosiaalista tukea ja mahdollisesti institutionaalisia rakenteita. (Esim. Forsander 2001, 40–41; Rath 2000, 5–6; Pehkonen 2004.)

Tutkimuksen pääkysymys edellyttää lisäkysymyksiä: millaiset taustatiedot maahanmuuttajilla on, onko yhteiskunnallisissa rakenteissa sellaisia tekijöitä,

jotka vaikuttavat maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan, miten sosiaalinen verkosto ja sosiaaliset suhteet vaikuttavat työllistymiseen sekä miten osallistuminen tai osallisuus eri etnisten ryhmien ja valtaväestön toimintaan auttavat yhteiskuntaan kotoutumista? (Kuvio 11.) Empiirinen aineisto on kerätty Turusta, Kuopiosta ja Janakkalasta. Turku ja Kuopio edustavat kaupunkikeskuksia ja Janakkala maaseutumaista kuntaa.

Kuvio 11: Tutkimusasetelma.

On oletettavaa, että sosiaalisen pääoman osatekijät – luottamus, sosiaaliset verkostot ja osallistuminen – ovat merkittäviä maahanmuuttajien kotoutumisprosessissa. Luottamus valtaväestöön, eri maahanmuuttajayhteisöjä kohtaan ja omaan etniseen ryhmään antaa välineen sosiaalisen verkoston luomiselle sekä osallistumiselle ja sitä kautta yhteiskuntaan integroitumiselle eli kotoutumiselle. Jotta yksilö, yhteisö ja yhteiskunta voivat toimia, tarvitaan luottamusta ja luottavaisuutta. Luottamus yhdistyy niin muodollisiin organisaatioihin kuin yhteiskunnan piilorakenteisiin sekä näkyviin ja näkymättömiin toimintatapoihin. Luottamus kytkeytyy aina tilanteeseen. Sosiaalisen verkoston toimivuus ja osallisuus tai osallistuminen ilmentävät, kuinka luottamus toimii. Prosessi on kontekstisidonnainen ja ristiriidoille altis. Toisin sanoen luottamus ei ole pelkästään voimavara, vaan myös riski. Eriarvoisuus ihmisten kesken ei yhdistä yhteisöä eikä yhteiskuntaa, joten sosiaalinen pääoma voi parhaimmillaan edistää hyvinvointia ja sen sosiaalisesti oikeudenmukaista jakautumista.

Tässä tutkimuksessa sosiaalisen pääoman lähteiksi määritellään yksilö, yhteisö ja yhteiskunta. Luottamus on sosiaalisen pääoman väline, sosiaaliset verkostot ja osallistuminen toimivat sosiaalisen pääoman voimavaroina. Sosiaalisen pääoman tuottama hyöty on niin yksilön kuin yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla hyvinvointi. (Pehkonen 2004, 60–61.) Parhaimmillaan sosiaalisen pääoman teo-

ria voi omalta osaltaan avata maahanmuuttajien kotoutumisprosessia ja integroitumista yhteiskuntaan ja myös sitä, mitkä tekijät hidastavat tai estävät kotoutumisen (syrjäytyminen). Toisaalta voi kriittisesti kysyä, mikä kertoo sen, että maahanmuuttaja on kotoutunut. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kotoutumista työllistymisen, sosiaalisten suhteiden ja asumisen näkökulmasta. Maahanmuuttajien hyvinvointi on määritelty vapaa-ehtoisena integroitumisena valtaväestöön, maahanmuuttajayhteisöihin ja omaan etniseen ryhmään.

4.2 Aineiston kuvaus ja analyysimenetelmät

Empiirisen tutkimusaineiston muodostavat kolmekymmentä (30) maahanmuuttajahaastattelua, jotka tehtiin Turussa (10), Janakkalassa (10) ja Kuopiossa (10) sekä neljä maahanmuuttajien asioita hoitavan työntekijän haastattelua. Viranomaisten (työvoimahallinto) ja erilaisten hanketoiminnan työntekijöiden haastattelujen tarkoituksena oli saada yleiskuva eri paikkakuntien ja Suomen maahanmuuttajien asioista. Lisäksi tutkimusaineistona ovat tilastolliset materiaalit ja havainnointi.

Turku ja Kuopio edustavat kaupunkikeskuksia ja Janakkala maaseutumaista kuntaa. Turussa oli asukkaita vuoden 2004 lopussa 174 824, joista naisten osuus oli 53 % (93 356). Työttömyysaste oli 13 %. Ulkomaan kansalaisia oli väestöstä 4,2 % (7 303). Suurimmat maahanmuuttajaryhmät tulivat Venäjältä (1 203), Virossa (678) ja Irakista (635).

Kuopiossa asukkaita oli vuoden 2004 lopussa 90 518, joista naisten osuus oli 53 % (47 514). Työttömyysaste oli koko väestössä 11,7 %. Ulkomaan kansalaisten määrä oli 1 012 eli prosentti (1 %) väestöstä. Suurimmat maahanmuuttajaryhmät olivat venäläiset (320), irakilaiset (85) ja sudanilaiset (50). Janakkalan asukasluku oli vuoden 2004 lopussa 15 667. Naisten osuus oli 50 % (7 856). Työttömyysaste oli koko väestössä 9 %.

Haastattelut tehtiin 23.6.2004–28.1.2005 siten, että tutkimusapulainen haastatteli Turussa ja tutkimushankkeen tutkija Janakkalassa ja Kuopiossa. Haastateltavien yhteystiedot saatiin ottamalla yhteyttä niin sanottuihin avaininformantteihin kuten työvoimatoimistoihin, maahanmuuttajien kohtaamispaikkoihin ja eri työnantajiin. Maahanmuuttajat antoivat lisäksi ystäviensä ja tuttaviansa yhteystietoja, jotta heitä voisi pyytää haastatteluun. Sosiaalisen verkoston väylä osoittautui toimivaksi, koska silloin oli jo luottamus haastattelun toteutumiseen muodostunut. Yksi maahanmuuttaja kieltäytyi haastattelusta, koska hän pelkäsi haastattelun vaurioittavan hänen mahdollisuuksiaan saada oleskelulupa Suomeen. Kaksi maahanmuuttajaa ei tullut sovittuna ajankohtana haastatteluun syytä ilmoittamatta. Haastattelut tehtiin maahanmuuttajien kotona, yleisissä julkisissa tiloissa, työpaikoilla, työvoimatoimistoissa ja monikulttuurikeskuksissa. Haastateltavat saivat itse valita haastattelupaikan.

Haastatelluista oli naisia 19 ja miehiä 11. Ikäjakauma oli 27 ikävuodesta 59 ikävuoteen siten, että haastateltavien miesten keski-ikä oli 36 vuotta ja naisten 33 vuotta. Haastatellut edustavat kahtatoista maahanmuuttajaryhmää: venäläisiä (6), turkkilaisia (4), kiinalaisia (3), virolaisia (3), iranilaisia (3), thaimaalaisia (3),

marokkolaisia (2), irakilaisia (2), eritrealaisia (1), tadžikistanilaisia (1), italialaisia (1) ja etiopialaisia (1). Maahanmuuttajat on luokiteltu aineistossa työllisiin, työttömiin, opiskelijoihin ja muihin. ”Muu” käsittää kotityötä tekeviä. Aineiston pieni koko ja jakautuminen useisiin kansalaisuusryhmiin asetti eettisiä rajoituksia siten, ettei aineistoa käsitellä eri kansalaisuusryhmittäin.

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina (liite 1), jolloin haastattelun aihepiirit oli etukäteen suunniteltu. Haastattelurungon teemat jakautuivat taustatietoihin (ikä, sukupuoli, kielitaito, kotimaa, koulutus, työllisyys), sosiaaliseen verkostoon ja osallistumiseen (miten työllistynyt Suomessa, mitkä tekijät auttavat työllistymisessä) sekä luottamukseen ja luottavaisuuteen (luottamus tulevaisuuteen ja kotoutumiseen Suomessa).

Ensisijaisena tavoitteena oli puhua haastatteluissa suomen kieltä, mutta siinä ei aivan onnistuttu. Neljä haastattelua on tehty englanniksi. Tavoitteena suomen kielen käyttämisellä oli se, että tuolloin olisi voitu poistaa suomen kielen osaamattomuus mahdollisena työllistymisen ja kotoutumisen esteenä. Haastatteluissa pyrittiin kaikin puolin luontevaan etenemiseen, jotta haastateltavan omat ajatukset tulisivat mahdollisimman hyvin esille. Haastattelut kestivät puolesta tunnista reiluun kolmeen tuntiin. Yksitoista haastateltavaa ei antanut lupaa nauhoitukseen, jolloin muistiinpanot on tehty käsin kirjoittamalla haastattelutilanteessa.

Nauhoitetut aineistot on purettu kirjalliseen muotoon analyysia varten. Haastattelut on jaettu tekstikatkelmiin kysymysrunгон perusteella manuaalisesti. Teemakortiston tekemisen jälkeen vastaukset on tyypitelty, jolloin haettiin poikkeuksia ja yhtäläisyyksiä. Esimerkkeinä toimivat haastattelukatkelmat on kirjoitettu mahdollisimman pitkälti yleiskielelle siten, ettei asiasisältö ole muuttunut.

4.3 Maahanmuuttajien taustatietoja

Lähes kaikki haastateltavat (84 %) olivat muuttaneet kotimaastaan Suomeen vapaaehtoisesti. Suomeen tulon ensisijaisia syitä olivat avioituminen tai seurustelu suomalaisen kanssa, monikansallisen työnantajan tarjoama työkomennus (jolloin työkomennus Suomeen oli yksi vaihe asianomaisen urakehityksessä) ja seikkailunhalu. Naiset nimesivät tulonsa ensisijaiseksi syyksi avioitumisen suomalaisen miehen kanssa, kun taas miehillä muuttosyyt jakautuivat tasaisemmin eri vaihtoehtojen kesken. Opiskelun aloittaminen Suomessa oli ensisijaisena muuttosyyntä tässä aineistossa vähäistä. (Taulukko 4.)

Seikkailunhalu muuton syynä on kiinnostava. Kun haastateltavat puhuivat seikkailunhalusta, he totesivat, että on kiinnostavaa nähdä ja tutustua erilaisiin ihmisiin ja kulttuureihin. Tällöin pitkäkestoisia suunnitelmia Suomeen jäämistä ei välttämättä ollut eikä välttämättä kiinnostusta suomen kielen oppimiseen. Jos Suomi ei vastannut odotuksia, siirryttiin seuraavaan kiinnostavaan maahan. Näitten ihmisten, ”globaalien vaeltajien”, asenne muuttamiseen ja asumiseen ulkomailloilla oli joustava. Ainoastaan miehet puhuivat seikkailunhalusta muuttosyyntä. Tähän vaikuttanevat kulttuuri- ja sukupuolierot. Naiset puhuivat avioitumi-

sesta ja perheen perustamisesta suomalaisen miehen kanssa. Näin silloinkin, kun seurustelusuhte oli kestänyt verrattain lyhyen aikaa ja tiedot Suomesta olivat melko vähäiset. Muutto on vaatinut naisilta luottamuksen lisäksi myös rohkeutta ja seikkailunhaluakin.

Suomen kielen taito tai sen puuttuminen herätti paljon keskustelua. Kaikki haastatellut pitivät suomen kielen puhumista ja kirjoittamista vaikeana. Jos puhe sujuikin, se ei tarkoittanut, että asianomainen pystyi kirjoittamaan tai lukemaan suomen kielellä. Vieraan kielen oppiminen on luonnollisesti erittäin vaikeaa silloin, jos maahanmuuttajalla ei ole kotimaassaan ollut mahdollisuutta äidinkiellelläänkään saada luku- ja kirjoitustaitoa. Niillä maahanmuuttajilla (68 %), jotka halusivat jäädä asumaan Suomeen, halu oppia kieltä oli kiistaton. Ongelmia tuotti se, missä ja miten kieltä voisi tehokkaimmin opiskella. Maahanmuuttajille suunnatut kielikurssit koettiin lyhyiksi ja tasoltaan heterogeenisiksi. Jos maahanmuuttaja ei ollut mukana työelämässä, foorumeja, joilla kieltä voisi harjoitella, oli vähän. Kotiäidit ja työttömät kokivat olevansa hankalassa tilanteessa, koska maahanmuuttajien mielestä suomalaiset eivät puhu esimerkiksi busseissa, bussipysäkeillä tai kaupoissa vieraitten ihmisten kanssa – ainoastaan matkapuhelimensa. Lapset toimivat hienoisena väljänä aikuisten välisiin kontakteihin, koska lasten kautta tutustuu toisten lasten vanhempiin.

Taulukko 4: Eräitä taustatietoja maahanmuuttajista.

n = 30	Sukupuoli		Muutosy		Asumisaika Suomessa			
	Nainen n = 19	Mies n = 11	Nainen	Mies	Nainen		Mies	
Työllinen	37 %	36 %	Avoliitto suomalaisen kanssa (79 %) Pakolaisuus / turvapaikan hakeminen (16 %) Paluumuutto (5 %)	Avioituminen (37 %) Monikansallinen työnantaja (28 %) Opiskelu (16 %) Seikkailunhalu (19 %)	2–5 v 6–9 v yli 10 v	27 % 27 % 46 %	2–5 v 6–9 v yli 10 v	18 % 55 % 27 %
Työtön	21 %	37 %	Avioituminen suomalaisen kanssa (100 %)	Seikkailunhalu (61 %) Seurustelu/avioituminen suomalaisen kanssa (49 %)	2–5 v 6–9 v yli 10 v	65 % 27 % 8 %	2–5 v 6–9 v yli 10 v	71 % 21 % 8 %
Opiskelu	9 %	27 %	Seurustelu suomalaisen kanssa (72 %)	Seurustelu suomalaisen kanssa (33 %)	2–5 v 6–9 v yli 10 v	100 % 0 % 0 %	2–5 v 6–9 v yli 10 v	98 % 2 % 0 %
Muu (koti-vanhempi)	33 %	0 %	Avioituminen suomalaisen kanssa (100 %)	–	2–5 v 6–9 v yli 10 v	79 % 21 % –	2–5 v 6–9 v yli 10 v	0 % 0 % 0 %

Jokaisella haastatellulla (30) oli työkokemusta omassa kotimaassaan muutamasta kuukaudesta kymmeneen vuosiin. Lisäksi suurin osa (95 %) oli saanut jonkinasteisen koulutuksen kotimaassaan. Jos maahanmuuttajalla oli suomen kielen taito, ammatillinen tutkinto kotimaastaan tai tutkinto Suomesta, hän oli työllistynyt erittäin todennäköisesti. (Taulukko 5.)

Taulukko 5: Maahanmuuttajien koulutustaustan ja kielitaidon merkitys työllistymisessä.

Ammatillinen/yliopistollinen tutkinto kotimaassa		Ammatillinen/yliopistollinen tutkinto Suomessa	Suomen kielen taito
Työllinen	79 %	53 %	74 %
Työtön	16 %	11 %	15 %

Suomessa kouluttautumista haastatellut pitivät tärkeänä, koska suomalaiset työnantajat arvostavat nimenomaan Suomessa hankittua koulutusta. Lisäksi koulutuksen aikana jokainen tunsi oman kielitaitonsa parantuneen. Se helpotti työnsaantia, mutta myös ystävystymistä suomalaisten kanssa. Tosin lukuisiin kursseihin Suomessa oltiin kyllästyneitä, jos ne eivät aidosti johtaneet työllistymiseen.

Haastattelija: Oletko kouluttautunut vielä Suomessa?

Haastateltava: Kyllä. Yrittäjäkurssi ja kielikurssi ja jotain muutakin. Ei enää kursseja, haluan tehdä työtä. (29-vuotias mies, Kuopio.)

Yli 5 vuotta Suomessa asuneista haastatelluista naisista oli työllisiä 73 % ja miehistä 82 %. Naisten työllistyminen on tämän aineiston valossa jonkin verran vaikeampaa kuin miesten, mutta hätkähdyttävää on työttömien suuri määrä alle 5 vuotta Suomessa asuneiden kohdalla. Työttöminä oli alle 5 vuotta Suomessa asuneista naisista 65 % ja miehistä 71 %, toisin sanoen ainoastaan joka kolmas oli työllistynyt. Asumisajalla ja työllistymisellä on selvä yhteys. Hotelli- ja ravitsemusala työllisti 36 %, ja joka neljäs (24 %) sai toimeentulonsa palvelualalta. Hotelli- ja ravitsemusosalalla olevista 5 % oli perustanut oman yrityksen. (Taulukko 6.)

Taulukko 6: Maahanmuuttajien ammattialat.

Majoitus- ja ravitsemusala	36 %	Terveys- ja sosiaalipalvelut	15 %
- kokki		- päivähoitaja	
- pizzayrittäjä		- lastentarhanopettaja	
- keittiöapulainen		- sairaala-apulainen	
- baarimestari			
- ravintolaesimies			
Palveluala	24 %	Opetusala	5 %
- kampaaja		- yliopiston opettaja	
- kosmetologi			
- ompelija			
- myyjä			
- kaupan kassa			
Maa- ja metsätalous	15 %	Tietojenkäsittelypalvelut	5 %
- puutarhatyöntekijä		- atk-suunnittelija	

5 Työllistymisen haasteet

Maahanmuuttajien pääsyä työmarkkinoille lähestyttiin kysymällä, miten he saivat tietoa avoimista työpaikoista, miten työllistyminen tapahtui ja mitä esteitä tai hidasteita työllistymisessä on tai oli ollut.

5.1 Maahanmuuttajien työllistymisen polut Suomessa

Haastatelluilta kysyttiin, millä tavalla he ovat saaneet tietoa avoimista työpaikoista. Joka kolmas (32 %) kertoi saaneensa ensi tiedon avoimesta työpaikasta työvoimatoimistosta ja viidennes (21 %) kysymällä suoraan eri työnantajilta työtä. Tuttavien kautta tiedon työpaikoista sai joka seitsemäs (15 %). Tieto työpaikasta saatiin tässä aineistossa ensi sijassa virallisia kanavia myöten.

Työvoimaviranomaiset olivat auttaneet kurssien, koulutuspaikkojen ja työharjoittelupaikkojen löytämisessä. Tähän palveluun maahanmuuttajat olivat hyvin tyytyväisiä. Tosin mitä koulutetumpi maahanmuuttaja oli kyseessä, sitä kriittisempi hän oli palvelujen laadun suhteen. Työharjoittelupaikkojen merkitys oli suuri sekä ammattitaitoisille että ilman ammattikoulutusta oleville henkilöille. Parhaimmillaan onnistunut harjoittelukokemus johti pitkäkestoiseen työsopimukseen ja kouluttautumiseen.

Haastattelija: Miten sait työharjoittelupaikan?

Haastateltava: Menin ravintolaan baarimestariharjoittelijaksi. Työvoimatoimistosta järjestivät sen paikan. Siellä piti olla kolme kuukautta työharjoittelussa, mutta olinkin kaksi vuotta. Olin hyvä työntekijä, kun ne eivät päästäneet minua pois. Samaan aikaan opiskelin hotelli- ja ravintolaoppilaitoksen esimieslinjalla ja olin iltaisin ja viikonloppuisin töissä. Koulu kesti neljä vuotta. Kun koulu loppui, seuraavana päivänä pääsin tänne hotelli-ravintolan baarimestariksi.

Haastateltava: Miten pääsit tänne töihin?

Haastateltava: Yksi minun kaverini oli töissä täällä ja hän suositteli. (36-vuotias mies, Turku.)

Harjoittelu- tai työkokeilupaiikkojen määrää toivottiin yleisesti lisättävän. Työssä oppimista, oppisopimuskoulutusta, toivoivat erityisesti ne maahanmuuttajat, joilla oli vähäinen pohjakoulutus. Kiinnostuksen vakavuutta kuvastaa hyvin seuraava 33-vuotiaan naisen pohdinta, miten maahanmuuttajat voisivat työllistyä ja suomalainen työelämä voisi kouluttaa heitä:

Voisi olla niin, että työnantajan tarvitsisi maksaa työharjoittelijalle vain 25 % palkasta tietyn ajan ja valtio maksaisi loput palkkakustannuksista. Kun työharjoittelu etenee ja osaaminen lisääntyy, työnantajan osuus palkasta nousisi 50 %:iin ja sittemmin 75 %:iin ja lopulta 100 %:iin. Työaika voisi olla 6–8 tuntia päivässä. (33-vuotias nainen, Kuopio.)

Haastatellut ihmettelevät palvelujärjestelmämme roolia työpaikan saamisessa. Työvoimavirkailijat ensisijaisesti antavat ainoastaan tiedon avoimesta työpaikasta. Maahanmuuttajat toivoivat, että työvoimaviranomaiset puhuisivat työnantajille maahanmuuttajan osaamisesta ja vahvuuksista eli siitä, miksi maahanmuuttaja kannattaisi palkata töihin. Tämä asia tuli esille erityisesti niiden maahanmuuttajien vastauksissa, joilla ei ollut juurikaan sosiaalisia suhteita suomalaisiin eikä suomalaista puolisoa.

Haastattelija: Miten olet saanut tiedon avoinna olevasta työpaikasta?

Haastateltava: Työvoimatoimisto on hyvä, saa tietoa kursseista ja töistä ja kaikesta, mitä papereita pitää täyttää. Mutta sitten se loppuu. Siellä pitäisi virkailijoiden soittaa työnantajille, että ottakaa tämä töihin, kannattaa. Puhua meidän puolesta. Se auttaisi. Ei vaan, että tässä on numero, soita ja mene käymään. Persoonakontakti tärkeä, ymmärrän, mutta ennen kontaktia pitäisi soittaa ja puhua puolesta. Kuka sitten auttaa, kun ei tunne ketään, joka voisi kertoa, se kannattaa palkata. (47-vuotias nainen, Kuopio.)

* * *

Haastattelija: Oletteko asioineet paljon työvoimatoimistossa?

Haastateltava: Paljon. Mitä minä ymmärsin, työvoimatoimisto ei etsi minulle paikkaa. Minun itse tarvitsee kaikki, kirjoittaa hakemukset, laittaa firmoihin ja odottaa vastauksia. (57-vuotias nainen, Turku.)

Tieto avoimesta työpaikasta ei tarkoita työpaikan saamista. Kaikista haastatelluista maahanmuuttajista 57 % oli työllistynyt eripituisiin työtehtäviin tuttavien ja ystävien avulla, jotka olivat joko suomalaisia tai toisia maahanmuuttajia. Työsuhteet olivat pääasiassa määräaikaisia. Sosiaalisten suhteiden osuus työllistymisessä on suuri nimenomaan ensimmäisen työpaikan, useimmiten pätikätyön, saamisessa. Tämän jälkeen maahanmuuttajat kokivat pystyvänsä myös itse vaikuttamaan työllistymiseensä, koska jos työ on tullut hyvin tehdyksi, hyvä maine kantautuu. Kun suomalaiset työmarkkinat olivat avautuneet kerran, oli yhteydenotto suoraan myös eri työnantajiin helpompaa.

Haastattelija: Kun olet saanut työpaikan, mitkä tekijät siihen ovat vaikuttaneet?

Haastateltava: Kyllä suuri ansio oli, että suomalainen ystävä sanoi niille, että ottakaa se töihin. Vaikka se oli kausityö, se auttoi. Seuraava työnantaja oli soittanut tälle minun aikaisemmalle työnantajalle ja hän oli sanonut, että musta tykättiin. Omalla työllä pitää saada luottamus. Minä sanon, että ei ole merki-

*tystä, minkä maalainen on. Pääasia, että persoonat käyvät yksiin. Ja henkilökoh-
tainen kontakti on paras. Minä menin sinne viemään työpaperit, ja soitin perään.
Olin aktiivinen ja sain paikan. (45-vuotias nainen, Janakkala.)*

Työyhteisöt, joissa mahanmuuttajat olivat olleet töissä, saivat haastateltavil-
ta niin kiitosta kuin moitteitakin. Siinä, miten työyhteisö otti maahanmuuttajan
vastaan, oli keskeistä, miksi työyhteisö oli palkannut maahanmuuttajan töihin.
Palkattiinko maahanmuuttaja humanitääristä syistä vai siksi, että työ tulee teh-
dyksi? Jos kyseessä oli pelkästään humanitäärinen syy, työtehtävät olivat herkäs-
ti näennäisiä. Maahanmuuttajien mielestä silloin, kun työnantajalla ja työyhteisöllä
oli aito halu ja usko siihen, että maahanmuuttaja oli potentiaalinen voima-
vara työyhteisössä, työtehtävät olivat muuta kuin näennäistöitä. Tämä varmisti
myös tasapuolisen kohtelun työntekijöiden välillä.

Ne maahanmuuttajat, jotka olivat yrittäjiä, palkkasivat mielellään toisia maa-
hanmuuttajia töihin. Syyksi he ilmoittivat, että suomalainen ei osaa palvella asiak-
kaita ja sen, että suomalaiset rajaavat työnsä tarkoin.

Haastattelija: Sinulla on yritys, millaisia työntekijöitä olet palkannut?

*Haastateltava: Yleensä ulkomaalaisia. Ovat tottuneet tekemään kaikkia töitä,
siivoamaan, tarjoilemaan ja tekemään ruokaa. Suomalaiset sanovat ”minä olen
kokki, minä en siivoa”. Tai ”minä olen tarjoilija, en osaa tehdä ruokaa”. Ulko-
maalaiset osaavat tämän homman paremmin. Jotkut sanovat, että kyllä osaan
nämä hommat, mutta eivät ne osaa. Kun tulee paljon asiakkaita, pitää olla nopea.
Meillä on semmoinen asenne, että täytyy tehdä nopeasti, asiakas ei halua odottaa
kauan. Se on palvelua. (36-vuotias yrittäjä, Turku.)*

Kaikki haastatellut halusivat osallistua työelämään, ja ainoastaan kotiäideil-
lä kodin ulkopuoliseen työelämään siirtyminen ajoittui mielikuvissa tulevaisuu-
teen. Halukkuuteen osallistua työhön vaikutti ymmärrettävästi toive toimeentu-
lon parantumisesta ja uusista sosiaalisista suhteista, mutta myös ajatus vastavuo-
roisuudesta.

*Haastateltava: Olen saanut paljon Suomesta, kodin, turvallisuutta ja ystäviä.
Haluan työlläni maksaa suomalaisille, mitä olen saanut yhteiskunnalta. (46-
vuotias nainen, Janakkala.)*

Työn merkitys taloudellisen ja sosiaalisen aseman parantamiselle oli asia,
josta varottiin puhumasta. Turvapaikanhakijat eivät halunneet ottaa kantaa edes
elinkustannuksiin Suomessa. Perhesyistä maahan muuttaneet, jotka olivat asuneet
Suomessa jo useita vuosia, toivat esille palkkojen pienuuden, asumisen kalleuden
ja verotuksen korkeuden, mutta totesivat heti esimerkiksi seuraavasti: Teidän
systeeminne on tämä. Koulut, päivähoido ja terveydenhuolto toimivat kaikille, se
on siinä.

5.2 Työllistymisen hidasteita ja esteitä

Työvoimaviranomaisten näkökulmasta maahanmuuttajien työllistymistä hanka-
loittaa kielitaidottomuuden lisäksi todistusten puuttuminen tai puutteellisuus,
mikä aiheuttaa selvän jännitteen ja epäluottamuksen yhteistyölle.

Haastattelija: Mitkä tekijät mielestäsi vaikeuttavat maahanmuuttajien työllistymistä?

Haastateltava: Kielitaito luonnollisesti, mutta myös todistusten puuttuminen. Miehet ovat rohkeampia kielen kanssa kuin naiset. Olisi tärkeää luottaa kielitaitoonsa, yrittää ainakin. Naiset kyllä vaikenevat, vaikka osaisivatkin. Sitä miettii, mitä töitä voisi tehdä, vaikka kielitaito olisikin puutteellinen. Eläintenhoito on sellainen esimerkiksi. Jotenkin tuntuu, että rohkeat ihmiset pärjäävät asuivatpa he missä tahansa. Työvoimapula on varmaankin tulossa ainakin perustoihin, joten pitäisi jotenkin varautua Suomessa siihen. Sitten Suomessahan toimitaan todistusten varassa pitkälti, niin työ- kuin opiskelutodistukset ovat tärkeitä. Mutta joskus on tavattoman vaikeaa saada selville, mitä tämä henkilö osaa, on tehnyt aikaisemmin, sekä mitä opiskellut. Eri kulttuureissa todistuksilla on eri merkitys. Ja vaikka todistuksia onkin, niiden kääntäminen ja käännettäminen on myös aikaa vievää, erityisesti, jos on muu kuin eurooppalainen kieli. (Työvoimaneuvoja, Janakkala.)

Sama asia tuli esille myös maahanmuuttajien kertomana. Kyseessä oli Euroopan ulkopuolelta muuttanut henkilö, jonka suomen kielen taito oli hyvä. Tämä antaa vihjeen siitä, kuinka kouluttautuminen Suomessa, todistuksen saamiseksi, on lähes välttämätöntä työmarkkinoille pääsemiseksi.

Haastattelija: Millaisia vaikeuksia olet kohdannut työllistymisessä?

Haastateltava: Papereita, diplomeja ei ole. Ei osaaminen tule tietoon, kun ei luoteta, että osaa. Kun ei ole papereita. Ei meillä anneta papereita, kun lähtee pois töistä tai työ loppuu. Haetaan työtä ja sanotaan, että olin aikaisemmin siellä toisessa paikkaa töissä. Pitäisi luottaa, kun sanoo, että osaa ommella tai laittaa ruokaa. Vaikka pääsisi firmaan koeajalle, niin näkisivät. Mutta ei. (33-vuotias nainen, Janakkala.)

Työtodistusten puuttuminen tai maahanmuuttajan kotimaassaan saaman koulutuksen arvioiminen puutteelliseksi suomalaiseen vaatimustasoon nähden loukkasi maahanmuuttajaa mutta johti myös tarjotusta työstä kieltäytymiseen. Jos maahanmuuttaja oli saanut kotimaassaan omasta mielestään korkea-asteen koulutuksen (ekonomi), tutkinnon määrittelemisen Suomessa pelkäsi kaupallisen alan koulutukseksi aiheutti epäluottamusta viranomaisiin. Toiminta tulkittiin rasistiseksi. Tällöin tarjottu tilapäistyö esimerkiksi kaupan kassana ei tuntunut omaan osaamistasoon nähden riittävältä.

Toinen keskeinen syy töistä kieltäytymiseen olivat mielenterveyteen liittyvät syyt. Maahanmuuttajalla voi olla hyväkin koulutus, mutta hän voi olla lähes työkyvytön mielenterveydellisistä syistä. Tällöin työvoimaviranomaiset näkivät hyvät todistukset, mutteivät voineet tietää psyykkisistä ongelmista. Lisäksi työstä kieltäytyivät jotkut naiset, joiden aviomiehet olivat työttöminä. Ajatus, että aviomies tuo ensisijaisesti toimeentulon perheelle, elää vahvasti osassa kulttuureita. Työttömällä aviomiehellä ja lasten isällä ei ollut enää samanlaista roolia perheen toimeentulosta vastaavana kuin ehkä kotimaassaan oli ollut. Vaikka perhe kunnioitti isän tahtoa asioiden hoitamisessa, hänen asemansa perheessä auktoriteettina oli horjunut tai ainakin muuttunut. Jos perheen äiti sai koulutus- tai työpaikan, sitä oli perheen kulttuuri huomioiden puolisona ja äitinä vaikea vastaanottaa. Vaimon itsellisyys (kodin ulkopuolinen työ) ja itsenäisyyspyrkimykset (kouluttautuminen) koettiin jossakin määrin uhkaksi perheen tasapainolle.

Työllistymistä hankaloittavaksi tekijäksi maahanmuuttajat kokivat myös uskonnon ja erityisesti islamilaisuuden. Vaikkei kyseinen haastateltava käyttänyt sanoja rasismi tai etninen hierarkia, keskustelimme kuitenkin näistä asioista.

Haastattelija: Kuinka luottavainen olet omaan työllistymiseesi opintojesi jälkeen?

Haastateltava: Kun katson tulevaisuuteen, ei ole paljon töitä naisille, jotka käyttävät huiivia. Se on vaikeaa. Vaikka sinulla on diplomi, on vaikea antaa töitä, kun sinulla on huivi haastattelussa. Kun haet töitä, sanotaan "katsotaan", mutta ei ne kuitenkaan soita. Mutta ei ne sano suoraan, onko esteenä sinun diplomi vai jokin muu asia. Minä haluan tehdä töitä ja olla Suomessa. Mutta on vaikea elämä, jos sinulla ei ole töitä. Laki on jotenkin erilainen eurooppalaisille kuin muualta tulleille. On hyviä ihmisiä ja huonoja ihmisiä. Suomalaiset ovat ujoja, lapsetkin. Kun lapset katsovat, niille sanotaan, se on erilainen, ja ne pelkää. Minä olen silloin surullinen, sillä minä olen ihminen, kansalainen. Vaikka eri. Minä sanon lapsille, kyllä se on eri, mutta se on hyvä, kun on erilaisia. (27-vuotias nainen, Kuopio.)

Kulttuuritausta tuli esille myös työaikojen noudattamisessa ja työtapojen erilaisuudessa. Maahanmuuttajilla oli huoli, että suomalaiset pelkäävät tehdä töitä ulkomaalaisten kanssa. On työlästä ja vaativaa perehdyttää ja opastaa maahanmuuttajia työtehtäviin.

Kun maahanmuuttajana menin mukaan yhteen projektiin, minulla oli oma katsomus ja suomalaisella toinen katsomus... Se on jokaisessa työssä niin. Ja oikein paljon mieltivät, kun ihminen on tullut toisesta maasta, että tuntevatko kelloja. Kun puhuvat, että kello 10.00 pitäisi tulla töihin, maahanmuuttajat tulevat kello 11. Työvoimatoimisto puhuu paljon, että kun tapaaminen on kello 10.00, moni ulkomaalainen tulee kello 12.00. Siis menee pieleen se kulttuuri. (57-vuotias nainen, Turku.)

5.3 Yhteenveto

Tässä aineistossa maahanmuuttajien työllistymiseen vaikutti koulutuksen, työkokemuksen ja kielitaidon lisäksi maahanmuuton syy. Suomessa hankittu koulutus ja työkokemus auttoivat työllistymistä. Informaatiokanavat avoimista työpaikoista olivat sosiaalisten suhteiden takia laajemmat niillä maahanmuuttajilla, joilla oli suomalainen puoliso tai muutoin vahvat siteet kantaväestöön. (Kuvio 12.) Ensitiedon avoimista työpaikoista sai kolmannes työvoimaviranomaisilta ja viidennes eri työnantajilta. Tuttavien avulla tiedon sai 15 %. Tieto avoimesta työpaikasta ei luonnollisesti johda automaattisesti työllistymiseen. Kaikista haastatelluista 57 % oli työllistynyt eripituisiin tehtäviin joko suomalaisten tai toisten maahanmuuttajien sosiaalisten suhteiden avulla. Maahanmuuttajayrittäjä palkkasi mielellään toisia maahanmuuttajia, koska maahanmuuttajat eivät rajanneet työtehtäviään tarkkaan ja olivat hyviä asiakaspalvelijoita. Työllistymisen näkökulmasta etniset verkostot toimivat positiivisesti tarjoamalla työtä maahanmuuttajalle. Niiden riskinä on sosiaalisen liikkuvuuden vaarantuminen valtayhteiskuntaan nähden: ne tekevät niin sanotun liikkuvuusansan, kuten Reitz (1990) ja Porter (1987) tutkimuksissaan toteavat.

Kuvio 12: Vahvojen sosiaalisten verkostojen merkitys työllistymiselle muuttosyy huomioiden.

Ne maahanmuuttajat, joilla ei ollut perhe- tai tuttavuussuhteita suomalaisiin, odottivat työvoimaviranomaisilta vahvaa roolia työllistymisessä. Odotukset olivat monipuolisemmat kuin pelkästään palvelujärjestelmän informatiivinen rooli. Työvoimaviranomaisen odotettiin olevan ”puolestapuhuja”, vahva side työnantajien suuntaan, jotta maahanmuuttaja työllistyisi. Vastaavasti työvoimaviranomaisen oli vaikea vakuuttaa työnhakijan pätevyyttä työnantajalle, koska heillä oli huoli luottamuksen menettämisestä työntekijöiden välittäjänä, jos työsuhde ei olisi tyydyttävä. Luottamus ja luottamuksellisuus sekä oleminen luottamuksen arvoinen viranomais- ja palveluverkostossa ovat keskeisiä seikkoja. Tosin luottamuksen rakentuminen vaatii aikaa, vaikka sen voi menettää varsin lyhyessä ajassa.

Selviä esteitä työllistymiselle olivat työ- ja opiskelutodistusten puuttuminen tai puutteellisuus, kielitaidon vajavuus tai epäily kielitaidon riittämättömyydestä, uskontoon liittyvät asenteet sekä epäily maahanmuuttajien löyhästä työkulttuurista. Työnantajan luottamus maahanmuuttajan osaamiseen ja työssä pysymiseen lisääntyi, jos Suomeen muuton syynä olivat perhesyyt. Tämä tulos on yhteneväinen Forsanderin (2002) tutkimuksen kanssa, jossa hän toteaa, että maahanmuuttajan on vakuutettava työnantajansa niin sanotuista Suomi-spesifisistä taidoistaan. Heikoimmassa asemassa työmarkkinoilla olivat turvapaikanhakijat ja pakolaiset, joilta puuttuivat sosiaaliset suhteet kantaväestöön. Pohtimisen arvoinen kysymys on, miten maahanmuutto-, pakolais- ja turvapaikkapolitiikka suhtautuvat toisiinsa esimerkiksi työmarkkinoilla. Pyrkivätkö yhteiskunnan valtaapitävät ryhmät rajoittamaan sosiaalisella sulkemisella (eksklusio) toisiin ryhmiin kuuluvien ihmisten pääsyä samalle kentälle ainoastaan oman asemansa turvaamiseksi? Saattaa olla niin, että viranomaiskäytännöissä maahanmuuttajat ovat maahanmuuttopolitiikkojen mahdollistamana valvonnan ja kontrollin kohteina.

Maahanmuuttajat työllistyivät työmarkkinoiden sisääntuloammatteihin, joilla on tarkoitettu markkinahierarkian matalapalkka-aloja (puhtaanapito, palveluammatit yms.). On syytä muistaa, että kyseiset ”sisääntuloammatit” tarjoavat monille kantaväestöön kuuluville perheille toimeentulon. Eri asia on pohtia sitä, millä edellytyksillä maahanmuuttajat pääsevät työmarkkinoilla eteenpäin, jos koulutusta ja osaamista on toisenlaisiin työtehtäviin. Toisaalta on aiheellista pohtia työmarkkinoiden sisääntuloammattien kulttuurista näkökulmaa. Ammatit, jotka Suomessa ovat alhaisen statuksen ammatteja, eivät ole sitä välttämättä maahanmuuttajalle ja hänen synnyinmaansa kansalaisille. Yrittäjyys ei noussut tässä aineistossa merkittävään asemaan, jos aineistoa tarkastelee kokonaisuutena. Yrittäjiä oli ainoastaan hotelli- ja ravintola-alalla työskentelevissä (5 %). On syytä muistaa, että maahanmuuttajien yrityskeskittymät sijaitsevat Suomessa alueilla, joissa on olosuhteisiin nähden paljon maahanmuuttajia.

6 Asuminen ja eläminen Suomessa

6.1 Asenteet

Jokaisella haastatellulla maahanmuuttajalla oli ollut jonkintasoinen maahanmuuttokriisi melko pian muuton jälkeen. Kriisin oireina oli ollut unettomuutta ja ruokahaluttomuutta. Missä ja miten maahanmuuttaja voi kriisiään käsitellä, on olennaista, koska sillä on merkitystä kriisin pituuteen ja syvyyteen. Pakolaistaustainen maahanmuuttaja on vielä haasteellisemmassa lähtötilanteessa kuin muut maahanmuuttajaryhmät. Osa maahanmuuttajista oli kokenut oman maahanmuuttokriisinsä lisäksi syrjintää ja rasismia, jolloin kokemus vuorovaikutuksen epäonnistumisesta oli este täysipainoiseen yhteiskuntaelämään osallistumiselle ja kotoutumiselle. Psykologisesti syrjintä voi johtaa heikkoon itsetuntoon ja kielteiseen minäkuvaan. Syrjintä on silloin rakenteissa, jos henkilön tiedonsaantia tai mahdollisuuksia rajoitetaan perusteettomasti.

Haastattelija: Mitkä ovat sinun mielestä tärkeimmät erot oman kulttuurisi ja Suomen välillä?

Haastateltava: Se ihan ensimmäinen viikko... Minä itkin yöllä, ja aviomies kysyi, mitä minä itken. Minä sanoin, että minulla on nälkä. Mies sanoi, että ota ruokaa kaapista ja syö. Mutta minä halusin iranilaista leipää, ei tätä teidän leipää... Jouluruuat, aika vaikeasti meni alas. Ruoka oli alussa vaikeaa minulle. Sitten minä ajattelin, että pikku hiljaa totun ja pitäisi yhdistää nämä kulttuurit. (40-vuotias nainen, Turku.)

Suomalaisten asenne maahanmuuttajiin on maahanmuuttajien itsensä kertomana kaksijakoinen. Toisaalta suomalaiset hyväksyvät maahanmuuttajat hiljaisesti eivätkä ole avoimen rasistisia. Toisaalta epäiltiin, oliko vaikeneminen kuitenkin vihamielisyyttä. Piilorasismien osoittaminen rasistiseksi syrjinnäksi on vaikeaa. Avoin vihamielisyys oli tullut esille nimittelynä busseissa, ravintoloissa ja kaduilla. Miesten todettiin olevan varauksellisempia suhtautumisessaan ulkomaalaisiin kuin naisten. Lisäksi ihmeteltiin sitä, miksi suomalaiset ovat ulkomail-

la erilaisia kuin Suomessa. Ristiriitaa aiheutti suomalaisten rentous ja reiluus ulkomaalaisia kohtaan ulkomailla (lomamatkat), mutta kotimaassaan suomalaiset ovat jäyhiä ja varauksellisia. Se, millainen tunne maahanmuuttajalle jäi vuorovaikutuksesta suomalaisten kanssa, oli merkityksellistä asenteiden muodostumisen kannalta. Vuorovaikutuksen luonne, tunne ymmärretyksi tulemisesta ja hyväksymisestä, ovat keskeistä, ei välttämättä se, että on asioista samaa mieltä.

Haastattelija: Miten suomalaiset ovat suhtautuneet sinuun?

Haastateltava: Miehet ovat rasistisempia, kylmiä. Nainen hieno ja aika kiva. Miehet vihaavat, nimittävät pakolaiseksi, vaikkei ole. Ikä ei vaikuta suhtautumiseen vaan sukupuoli. Ja kyllä suomalainen osaa olla kiva ja reilu kun on lomalla, mutta suomalainen on erilainen kotona, paljon tiukempi ja kireämpi. Ne ulkomaalaiset, joilla on paljon vaimoja ja kohtelevat huonosti vaimojaan, mustaavat kaikkien ulkomaalaisten maineen. Tiedän ja ymmärrän heti, kun menen sisälle kauppaan tai johonkin, kuka on rasisti. Se on my feelings, sen tietää feel something. Sen vaistoa, mitä ihminen miettii. Suomalainen on raivana, kun ulkomaalainen istuu torilla. Pitäisi miettiä, miksi. Koska kaikki varmasti haluaa tehdä töitä, jokainen tarvitsee rahaa. Koulutuskaan ei aina ratkaise. (29-vuotias mies, Kuopio.)

* * *

Kyllä mä oon halukas lähtee vaikuttamaan suomalaisiin, jotta Suomessa on hyväksi suomalaisillekin, että on ulkomaalaisia. Joskus en jaksa ja ajattelen, että tyhmiä suomalaisia niin kuin ootte. Mä tiedän kuka mä olen ja mitä haluan, mutta joskus mua ärsyttää. Joskus ei mua haittaa, kun mua haukutaan ”neekeri, lähde maastamme pois”. Mä vastaan, mä olen täällä ja sä et sille voi mitään. Se on hyvä, että maailma on kansainvälinen. Ei mun tarvii selitellä, että kuulepas, mä olen tuosta ja tästä syystä täällä. (27-vuotias nainen, Turku.)

Haastatteluissa tuli esille myös maahanmuuttajien kokema pelko, jota aiheuttivat maahanmuuttajien ja kantaväestön suhteet. Pelättiin sitä, osaavatko maahanmuuttajat toimia oikein tai loukkaavatko he kantaväestöä tai suuttuvatko sen, jos he toimivat väärin. Kollektiivinen vastuu toisista maahanmuuttajista tuli esille huolena siitä, että jos maahanmuuttajat eivät toimi oikein, kantaväestö suhtautuu leimaavan negatiivisesti kaikkiin maahanmuuttajiin. Tarkkaa kuvausta siitä, mitä on ”oikein toimiminen”, oli vaikea saada. Se tarkoitti lähinnä arkipäivän toimintoja, viranomaisten kanssa asioimista eli toimimista virallisilla ja epävirallisilla foorumeilla. Toiveena oli antaa hyvä kuva itsestä. Jos oli epävarma, mieluummin vaiettiin.

Haastateltava: Kyllä ulkomaalaiset pelkäävät.

Haastattelija: Pelkäävät? Mitä ulkomaalaiset pelkäävät?

Haastateltava: Kantaväestön reaktiota, osaammeko toimia oikein, suuttuvatko suomalaiset jostakin, mitä teemme. Haluamme tehdä oikein, jotta ettemme suuttuttaisi, silloin tilanne kääntyy meitä kaikkia vastaan. Pelko tekee sen, että olemme hiljaa, vaikka olisi jotain sanottavaakin. (35-vuotias nainen, Kuopio.)

Avoimesti esille tulevassa rasismissa maahanmuuttajat olivat havainneet tiettyä etnistä hierarkiaa. Haastateltavien yleinen mielipide (92 %) oli, että eurooppalaisen on verrattain helppo asua Suomessa. Venäläiset ja niin sanotusti

kolmansista maista tulevat saivat sen sijaan varauksellisimman hyväksynnän Suomessa. Osa maahanmuuttajista (47 %) totesi, etteivät he käytä omaa äidinkieltään julkisesti, jotta välttyisivät huonolta kohtelulta. Eriarvoinen tai erilainen kohtelu näyttäytyy maahanmuuttajille rasismina ja ennakkoluuloina erittäin helposti, vaikka epäoikeudenmukaista kohtelua olisi perusteltu toisin. Viime kädessä rasismien kohteeksi joutuneen ihmisen on itse päätettävä, reagoiko hän kokemaan- sa rasismiin. Ristiriitaiseksi koettiin ne tilanteet, joissa kaikkien käyttäytymis- vaihtoehtojen ajateltiin johtavan umpikujaan. Vastaaminen ja huonon kohtelun puheeksi ottaminen asianomaisen kanssa ei ollut tuottanut hyvää lopputulosta, vaikeneminen taas koettiin asian hyväksymiseksi. Viranomaisille rasistisesta kohtelusta ei haluttu ilmoittaa lisävaikeuksien pelossa.

Haastateltava: Kyllä rasismia on, venäläisiä kohtaan aika paljon. Kyllä Suomi on rasistinen maa. Voisi sanoa 90 %. Ehkä minä liioittelen, mutta minä olen paljon tekemisissä suomalaisten kanssa. Minä huomaan pikkuasiat, ja ihan pienet asiat vaivaa minua, jos kohdellaan eri tavoin. Sen huomaa puheesta tai ilmeistä... (27-vuotias nainen, Turku.)

Kun suomalainen asiakas epäilee maahanmuuttajan rehellisyyttä ja myös oikeutta tehdä työtä, se aiheuttaa oikeutetusti hämmennystä ja mieliharmia. Esi- merkkitapaus sattui puutarhamyymälässä.

Haastateltava: Ja minulla oli työliivi, jossa luki nimi ja kaikki. Siitä huolimatta se mies, joka oli maksanut minulle, meni kysymään pomolta, että onko tuumma tyttö sun työntekijä. Ei kai se oo mikään huijari? (27-vuotias nainen, Turku.)

Lähes puolet (46 %) haastatelluista maahanmuuttajista toi esille sen, että suomalaiset odottavat ulkomaalaisilta nöyryyttä. Tätä maahanmuuttajat perustelivat sillä, että suomalaiset kadehtivat maahanmuuttajien saamaa sosiaaliturvaa ja suhtautuvat siksi vihamielisesti. Jos maahanmuuttaja ei käyttäydy suomalaisten mielestä tarpeeksi nöyrästi, seuraa kateutta, konflikteja ja rasistisia asenteita. Se, millaista on ”riittävä nöyryys”, oli haastatteluista vaikea saada konkreettisesti esille. Lähinnä se oli sitä, etteivät maahanmuuttajat saisi ainakaan julkisesti moit- tia Suomea, suomalaisia ja sosiaaliturvajärjestelmäämme. Päinvastoin maahan- muuttajan pitäisi avoimesti osoittaa kiitollisuutensa päästyään osalliseksi yhteis- kunnastamme. Vaikka suomalaiset itsekin kritisoivat samoja teemoja ja asioita, sitä ei tunnu hyväksyttävän Suomeen muuttaneiden tekemänä.

Monikulttuurikeskuksessa työskentelevä työntekijä pohti vakavasti, kuinka suomalaiset odottavat maahanmuuttajilta korkeakulttuuria, eksoottisia musiik- kiesityksiä ja taidokkaita käsitöitä. Jos näitä taitoja ei kyseisessä palvelupisteessä kävijöillä ole, huolena on pettymyksen tuottaminen valtaväestölle.

Mitä kauempaa maahanmuuttaja tulee, ympäristö odottaa jotain erityistaitoja. Tänne on soitettu ja kysytty, voisimmeko välittää tietoja, ketkä osaisivat esittää jotain eksoottista musiikkia tai tanssiesityksiä. Käsitöet ovat myös kysyttyjä. Ei täällä kävijöillä ole näitä valmiuksia, joten tuotamme pettymyksen juhlien jär- jestäjille, jotka olisivat halunneet sellaista ohjelmaa. (Kuopio.)

6.2 Lasten kasvatus

Kulttuurien erot aviopuolisoiden rooleissa tulivat esille haastatteluissa. Jos molemmat puoliset olivat maahanmuuttajia, asuminen vieraassa kulttuurissa ja yhteiskunnassa toi ristiriitaisuutta ja jännitettä parisuhteeseen. Siitä vaiettiin, purkautuiko riitaisuus väkivaltaisuutena puolisoitten välillä. Myös lasten ruumiillisesta kurittamisesta vaiettiin, vaikka vanhemmat olisivatkin ajautuneet tiukkaan kurinpitoon.

Lasten kasvattaminen aiheutti huolta, mutta myös iloa. Toive siitä, että lapsilla olisi onnellinen elämä, on helppo ymmärtää. Jos perhe oli päättänyt jäädä Suomeen asumaan, oli lasten kasvattaminen suomalaiseen yhteiskuntaan ensisijaista. Suomalaisen ja maahanmuuttajalasten yhdessä leikkiminen koettiin tärkeäksi lasten yhteiskuntaan asettumisen kannalta. Lasten leikeistä oli vaikea havaita rasismia tai ennakkoluuloja, koska lapset ovat suoria puheissaan ja toimissaan muutoinkin. Suomi koettiin turvalliseksi maaksi kasvattaa lapset.

Haastattelija: Onko lasten kasvattaminen jotenkin erityisen vaikeaa vieraassa kulttuurissa?

Haastateltava: Kyllä ja ei. Minä haluan lapset suomalaiseen yhteiskuntaan. Mahdollisuudet ovat paremmat, kouluttautuminen ja kaikki muu. Lasten leikkejä seuratta on vaikea sanoa, onko rasismia vai ei, ja mikä on rasismia. Lapsethan ovat suoria toisilleen, olipa kyseessä omanmaalainen tai joku muu. Nimitellään ulkonäön mukaan, kuka on lihava tai muuta. En tiedä, sitä heti ajatellaan, että rasisti, kun lapsi sanoo jotain ihonväristä. Vaikka ihan sama, jos sanoo pituudesta tai painosta. Ihan yhtä henkilökohtainen. (33-vuotias nainen, Janakkala.)

Koulujen ja päiväkotien vanhempainillat aiheuttivat hämmennystä ja ihmetystäkin. Muodollisiksi koetut kokoontumiset jännittivät, ja tämänkaltaiseen yhteistyöhön ei luotettu. Luontevampi yhteistyömuoto olisivat maahanmuuttajien mielestä sellaiset kokoontumiset, joissa ovat myös lapset ja nuoret mukana. Kaivattiin vapaamuotoista yhdessäoloa ja keskustelua. Lisäksi suomalainen kasvatuskulttuuri ihmetytti. Ne maahanmuuttajanaiset, jotka olivat kotiäitejä, kertoivat havainneensa, etteivät kaikki suomalaiset kasvata ja huolehdi lapsistaan. Asiaa ihmeteltiin, koska Suomi on hyvinvointiyhteiskunta ja naisetkin ovat kouluttautuneet. Lasten kasvattamisen heikkous ilmeni heidän mielestään siinä, että lapset ja nuoret eivät kunnioita vanhempia ihmisiä ja myös lapsille ja nuorille annettuihin vapauksiin. Suomen turvallisuutta lasten kasvatusympäristönä arvostettiin. Suomalaisen elämänrytmin kiire tosin sai kritiikkiä, koska sillä arveltiin olevan vaikutusta lapsiin ja muutenkin perhe-elämään.

Haastateltava: Tämä on nyt minun toinen koti, ja minun velvollisuuteni on kasvattaa lapsemme molempiin kulttuureihin. Täällä ei sotia eikä terrorismia, joten hyvä maa. Täällä ihmisillä on kiire, sitä en halua opettaa lapsilleni. Pitää huolehtia myös toisista. Olen sanonut lapsille, ketkä ovat ystävällisiä sinulle, ole myös sinä ystävällinen. Jos on epäkohtelias, vaikkene sinä, älä sano vastaan. Ja se on ihme, vaikka suomalaiset ovat lukeneita, eivät ne osaa kasvattaa aina lapsiaan. Eivät opeta kunnioittamaan vanhempiaan ja vanhoja ihmisiä. Lapset ja nuoret puhuu ihan mitä vaan vanhemmilleen. Suomalaiset voisivat oppia meiltä kasvatusta. (36-vuotias nainen, Janakkala.)

* * *

Lapsille ei Suomessa saisi sanoa mitään... Ja meidän maassa aina vanhemmalle ihmiselle sanotaan "te". Täällä lapset sanovat vanhalle ihmiselle "sinä" tai "sä". Ja sohvalla makaavat, eivät istu. Ajattelin, että miten kasvatat lapset tässä maassa. Lapsille olen sanonut, jos jalat menevät sohvalla päälle, että "nyt jalka alas, pitäisi istua ihan hyvin". Omassa huoneessa voi istua miten haluaa, mutta jos joku on täällä tai istutaan olohuoneessa, pitäisi istua ihan hyvin. Sanon, että meidän maassa on tällainen kulttuuri. Ja nuoret on kadulla yöllä ja juovat. Minä en jaksakaan tällaista. Sen takia olen yrittänyt, että me kaikki olemme yhdeksältä kotona, eikä kukaan lähdä mihinkään sen jälkeen. Se oli vain vaikeaa, ei mitään muuta. (40-vuotias nainen, Turku.)

Oman kulttuuritaustan muistaminen ja vaaliminen oli perheen sisäinen asia, josta haluttiin puhua vain hyvin yleisellä tasolla. Erityisesti, jos se liittyi uskontoon, islamilaisuuteen. Huolena oli, että kaikki islamilaiset luokitellaan automaattisesti terroristeiksi.

Haastattelija: Millaisia kokemuksia islamilaisuudesta Teillä on Suomessa?

Haastateltava: Kyllä noudatan ja elän uskontoni mukaisesti niin hyvin kuin pystyn. Mutta vaikeaa on se, että ihmiset luulevat, että hyväksyn terrorismin ja että kaikki muslimit ovat terroristeja. Eivät ole. Osa on. Olen itse lähtenyt pakoon tuhoa kotimaassani, tiedän mitä se on. Ihmiset haluavat yleensä tietää, mitä eri maissa tapahtuu, mutta eivät halua kuitenkaan nähdä sitä. Suomessa on ihanan rauhallista ja turvallista. Näen kuitenkin vielä painajaisia. Soitan ja pidän yhteyttä kotimaahani, mutta haluan jäädä Suomeen. (59-vuotias nainen, Kuopio.)

Perhekeskeisyys ja huolenpito sukulaisista myös Suomen ulkopuolella olivat itsestäänselvyys. Suomalaisen puolison saattoi olla vaikea ymmärtää ja hyväksyä neuvon kysymistä puhelimitse ulkomailla asuvilta sukulaisilta lasten kasvatukseen liittyvissä asioissa tai parisuhdeongelmissa. Suomalainen puoliso määritteli kyseiset asiat perheen sisäisiksi asioiksi, kuten maahanmuuttajapuolisokin. Mutta perhekäsitys eli se, ketkä kuuluvat perheeseen, oli puolisoilla erilainen.

Haastattelija: Ovatko lasten kasvatuseriaatteen miehelläsi ja sinulla samanlaiset?

Haastateltava: Kyllä... Mutta kun tulee vaikeuksia, silloin toimimme eri tavoin. Minä haluan puhua asiasta äitini ja siskoni ja veljeni perheen kanssa, kysyä neuvoa. Mieheni ei tykkää siitä, että soitan. Tulee kalliiksi, ja hänen mielestään sukulaisten ei tarvitse tietää meidän vaikeuksista. Tämä on hankala, koska minä haluan kertoa heille myös vaikeat asiat aivan kuin iloisetkin. (33-vuotias nainen, Janakkala.)

Raha-avustukset kotimaahan jääneille sukulaisille eivät olleet harvinaisia, mikä saattoi suomalaisesta puolisoista tuntua hankalalta ja käsittämättömältäkin etenkin, jos perheen taloudellinen tilanne ei ollut Suomessakaan vakaa. Transnationaaliset suhteet todentuivat konkreettisesti. Oman etnisen kulttuurin vaaliminen perheen sisällä aiheutti vaikeuksia myös niissä perheissä, joissa molemmat vanhemmat olivat maahanmuuttajia. Erityisesti nuoret, murrosikäiset, halusivat asettua vahvasti valtakulttuuriin, joten ristiriidat vanhempien kanssa olivat vääjäämättömiä. Murrosikäisten käyttäytymiseen kuuluu tunnetusti irrottautuminen

vanhemmistaan, joten se ei sinänsä ole poikkeuksellista suomalaisessa kulttuurissa. Asia näyttäytyi ja koettiin eri tavoin maahanmuuttajaperheissä, joissa vanhempien kunnioittaminen on erilaista kuin Suomessa.

Oman jännitteensä perheen sisälle toi kieli. Lapset ja nuoret oppivat suomen kielen koulussa ja päivähoidossa, ja siitä syystä usein nopeammin kuin vanhemmat. Lapset ja nuoret elivät vahvasti kahdessa kulttuurissa.

6.3 Asuminen

Asuminen vuokratalossa tuotti vaikeuksia monilapsisille perheille, koska tilavia vuokra-asuntoja ei ole riittävästi tarjolla. Ne maahanmuuttajaperheet, jotka olivat tulleet Suomeen joko turvapaikanhakijoina tai olivat pakolaistasuksella, asuivat kaupungin vuokrataloissa, useimmiten kerrostaloissa. Maahanmuuttajien vuokra-asunnot oli keskitetty tietyille alueille. Jos toinen puolisoista oli suomalainen, asumismuodot vaihtelivat yksityisestä vuokra-asumisesta omistusasumiseen. Monilapsisissa perheissä asumisen ahtaus kerrostalojen vuokra-asunnoissa aiheutti perheen sisällä riitaa ja vaati joustavuutta. Pulmia tuottivat nukkumisjärjestelyt, säilytystilojen puute ja pienet keittiöt, jolloin ruoan laitto ja perheen ruokailu yhtä aikaa tuotti ongelmia. Parvekkeen käyttäminen varastona oli yleistä.

Asumiskulttuurien erilaisuus aiheutti kerrostaloissa ongelmia naapureitten kanssa. Haastateltujen maahanmuuttajien mielestä asuminen pienessä kerrostalohuoneistossa tuo ongelmia myös naapurisuhteisiin. Ongelmia oli aiheutunut tupakoinnista parvekkeella ja ruoan valmistuksessa syntyvistä voimakkaista tuoksuista, jotka kulkeutuivat naapuriin ja rappukäytävään. Lisäksi lapsiperheitten elämäntavan äänekkyyys aiheutti ristiriitoja naapureitten kanssa. Esille tuotiin myös se, etteivät maahanmuuttajat oikein uskalla ”elää”, koska he ovat huolestuneita mahdollisen häiriön tuottamisesta.

Maahanmuuttajat kertoivat olleensa aluksi yllättyneitä suomalaisten naapureitten suhtautumisesta heihin. Kanssakäyminen jäi herkästi tervehtimisen asteelle, mutta jos yhteinen kieli löytyi, vähitellen piha-alueella vaihdettiin kuulumisia. Jos suomalaiset naapurit valittivat maahanmuuttajista jonkin häiriön takia, suomalaiset soittivat vuokranantajalle tai asuntotoimistoon. Jos suomalaiset huomauttivat ongelmasta suoraan kyseiselle maahanmuuttajaperheelle, se koettiin rasismiksi etenkin, jos asia ilmaistiin aggressiivisesti.

Haastattelija: Kuinka asuminen on järjestynyt täällä?

Haastateltava: Asumme vuokratalossa. Ja hyvä, että on koti. Huoneisto on liian pieni, ja huoneitten koot myös liian pienet. Ei sovi sänkyjen lisäksi lasten huoneisiin muuta. Sisällä on vaikea lasten leikkiä. Olemme ulkona paljon. Kun meille tulee vieraita käymään, emme sovi syömään saman pöydän ääreen, koska keittiö on pieni. Naapureita emme juuri tunne, tervehditään. Ehkä pihamaalla vähän jutellaan. Ei ole vierailtu kylässä. Meistä ei ole valitettu, mutta ystäväperheestä on. Tupakointi ja ruuantuoksu häiritsevät. (33-vuotias nainen, Kuopio.)

Naapureiksi ei välttämättä toivottu toisia maahanmuuttajia, vaan asuminen suomalaisten keskuudessa oli ensisijaista. Maahanmuuttajien asuttamista samoil-

le asuinalueille ei välttämättä pidetty hyvänä ja toimivana ratkaisuna. Heti muuton jälkeen erityisesti omalta etniseltä ryhmältä saatu informaatio koettiin helpottavaksi. Nämä asiat korostuivat, jos sosiaalisia suhteita suomalaisiin ei ollut entuudestaan. Asuinalueiden leimaautuminen joidenkin etnisten ryhmien alueiksi huolestutti, koska sen ei katsottu edistävän suomalaiseen yhteiskuntaan osallistumista. Tässä tosin oli iällä merkitystä, koska huomattavasti myönteisemmin asuinalueiden ja asuintalojen keskittämiseen juuri maahanmuuttajille suhtautuivat iäkkäämmät henkilöt ja ne, joille suomen kielen oppiminen oli erityisen vaativaa.

6.4 Yhteenveto

Asettuminen Suomeen asumaan vaatii muuttajalta psyykkistä ja sosiaalista kestävyyttä. Kaikilla tämän aineiston maahanmuuttajilla oli ollut jonkinlainen sokkireaktio tai kriisi melko pian muuton jälkeen, vaikka muutto olisi ollut suunniteltu ja vapaaehtoinen. Reaktiovaiheen aikana esiintyi unettomuutta, ruokahaluttomuutta, ahdistusta ja koti-ikävää. Siihen, kuinka kauan reaktiovaihe kesti, vaikuttivat henkilön psyykkiset ominaisuudet ja sosiaalinen tuki perheeltä, sukulaisilta ja lähiympäristöltä. Yleisesti todettiin (92 %), että eurooppalaisen on helppo asua Suomessa. Venäläiset ja kolmansista maista muuttaneet saavat maahanmuuttajien (47 %) mielestä Suomessa varauksellisemman kohtelun. Vuorovaikutuksen laatu oli hyväksymisen kokemisessa olennaista eli se, millainen tunne kontaktista jäi. Ärtymystä ja pettymystä maahanmuuttajille aiheuttivat kantaväestön epäluulot ja vahvat ennako-oletukset siitä, millaisia kaikki maahanmuuttajat ovat. Kaikki epäoikeudenmukainen kohtelu tai huono palvelu ei ole välttämättä rassistista syrjintää, vaikka se sidotaan herkästi etniseen alkuperään. Kaikki vähemmistöt eivät ole myöskään automaattisesti solidaarisia toisilleen. Myötätunto on valikoivaa.

Lasten kasvattaminen kahteen kulttuuriin on haasteellista vanhemmille. Ensinnäkin sosiaalinen miljöö ei ole ainoastaan siinä maassa, missä asuu. Transnationaalisuus tuli esille rahalahjoituksina sukulaisille ja sosiaalisina suhteina kotimaahan. Toiseksi perhearvot ovat eri kulttuureissa erilaiset, vaikka vanhemmat haluavatkin kasvattaa lapsensa hyvään elämään. Perheessä saattavat olla valitsevina oman etnisen yhteisön arvot ja toisaalla taas valtayhteisön arvot, joten perheet elävät aidosti kahdessa kulttuurissa. Yhteistyön päiväkotien ja koulujen kanssa toivottiin tapahtuvan siten, että lapset ja nuoret olisivat tilaisuuksissa läsnä. Tällöin kokoontuminen olisi yhdessäoloa ja tutustumista niin vanhemmille kuin lapsillekin.

Maahanmuuttajien asumisessa oli havaittavissa asuminsegregaatiota siten, että pakolaiset asuivat kaupungin vuokra-asunnoissa tietyillä asuinalueilla ja tietyissä kerrostaloissa. Maahanmuuttajat erottuivat selvästi muusta naapurustosta erityisesti silloin, kun kyseessä oli pieni paikkakunta. Asunnottomia ei tässä aineistossa ollut. Ne maahanmuuttajat, jotka olivat tulleet Suomeen perhesyistä, asuivat vaihtelevasti eri asumismuodoissa ja asuinalueilla. Monilapsiset perheet kokivat kerrostalohuoneistot ahtaiksi. Ongelmia syntyi nukkumatiilojen järjestä-

misessä, yhteisestä ruokailusta ja yhteisestä oleskelusta kotona. Naapureiksi ei haluttu välttämättä maahanmuuttajia, vaan asettuminen suomalaisten keskuuteen oli ensisijaista. Tämä tulos on samansuuntainen kuin Ruotsissa (1991) ja Norjassa (1998) tehdyissä tutkimuksissa. Toisten maahanmuuttajien läheisyydestä katsottiin muuton alkuvaiheessa olevan hyötyä, jotta tarvittavat tiedot käytännön asioiden hoitamiseen saatiin helposti. Jos naapureitten kanssa tuli ongelmia, se johtui äänekkäästä elämisestä tai ruuan- ja tupakanhajusta porraskäytävässä. Nämä tulokset ovat yhteneväiset Paason ja Kokon (2004) tutkimustulosten kanssa. Naapuruussuhteista ei juurikaan valitettu, vaikka ajatukselta kontaktien satumanvaraisuudesta ja ohuudesta ei voinut välttyä.

7 Sosiaaliset verkostot ja sosiaaliset suhteet

7.1 Sosiaaliset suhteet omaan etniseen ryhmään ja eri etnisten ryhmien välillä

Maahanmuuttajien kokemukset ulkopuolisuudesta ja siirtolaisuudesta yhdistivät eri etnisiä ryhmiä. Suurin osa (89 %) haastatelluista maahanmuuttajista totesi, että heti maahanmuuton jälkeen on suuri tarve olla tekemisissä oman maan kansalaisten kanssa. Ihmiset antoivat toisilleen käytännön apua. Kun molemmat puoliset olivat maahanmuuttajia, osallistuminen yhdistystoimintaan oli tärkeää arkielämän taitojen opettelussa uudessa maassa. Sosiaalisen verkoston sosiaaliset suhteet antoivat henkistä tukea, palveluja, tietoja, uusia ihmissuhteita ja materiaalista apua.

Oma etninen ryhmä ja yhdistykset palvelivat alkuinformaation saamisen lisäksi myös oman äidinkielen käyttämistä, kulttuuriperinteen siirtämistä lapsille ja kotimaan asioista puhumista. Kun maahanmuuttajat olivat asuneet jonkin aikaa maassa, he totesivat hyötyvänsä enemmän suhteistaan kantaväestöön. Informaation sai kantaväestöltä suoraan eikä mahdollisesti ”tulkintoina”. Etnokulttuureissakaan ei vallitse itsestään selvästi yhteenkuuluvuuden tunne tai vahva yhteisöllisyys. Sosiaalinen yhteisyys rakentuu tarkasti valikoiden, joten myöskään maahanmuuttajayhteisöissä kaikki eivät ole jäseniä samalla tavoin. Pelkkä maahanmuuttajatausta ei riitä yhdyssiteeksi maahanmuuttajien välille.

Näin ollen yhdistyksillä oli tässä aineistossa alkuinformaation välittämisen funktio, mutta myös vapaa-ajan ja seurustelun myötä avautuva tehtävä. Yhdistystoiminnan tavoittivat parhaiten ne perheet, joissa molemmat puoliset olivat maahanmuuttajia. Monikulttuurikeskusten näkyvyys ja toiminta perustuivat itse asiassa pienen ryhmän aktiivisuuteen. Aktiivinen ryhmä sai erilaiset ihmiset innostumaan toiminnasta.

Haastateltava: Tärkeintä on, että saa yhteyden ihmisiin. Eikä oman maan kansalaiset kovin kauan ehkä inspiroi, henkilökemiat eivät välttämättä käy yksin.

Ja jos maahanmuuttajalla ei ole mitään yhteisöä, ei perheyhteisöä tai ei ole työyhteisöä, niin kyllä se kiinnittyminen tulee muihin yhteisöihin tavalla tai toisella. Ihminen haluaa kuulua johonkin, olla hyväksytty. Tällöin voi tulla kysymyseen kansainväliset yhteisöt, kuten jokin uskonto, minkä toimintaan haluaa mukaan. (Työvoimaneuvoja, Janakkala.)

Ne maahanmuuttajat, joiden puoliso oli suomalainen, hakivat omasta etnisestä ryhmästään lähinnä vahvistusta omalle kulttuuriselle identiteetilleen sekä kokemusten vaihtoa. Tästä syystä maahanmuuttajien yhdistystoiminta on monimuotoista, koska ihmisten tarpeet ovat moninaiset. Maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot ja sosiaaliset suhteet rakentuivat kyläilyn, vapaa-ajan harrastusten, uskonnon, naapuruuden ja työpaikan varaan. Merkitykselliset suhteet omaan etniseen ryhmään kuuluviin tai toisiin ulkomaalaisiin eivät olleet kuitenkaan välttämättä Suomessa. Transnationaaliset suhteet edistävät parhaimmillaan maahanmuuttajan hyvinvointia.

Maahanmuuttajien kontaktit toisiin maahanmuuttajiin olivat laadultaan ja määrältään yksilöllisiä. Haastatteluissa asia tuotiin voimakkaasti esille toteamalla, että se on persoonakysymys, ketkä haluavat olla tekemisissä toistensa kanssa. Tietoisesta ulos sulkemisesta ei tosin puhuttu, mutta jonkinlaista varovaisuutta kylläkin ilmeni.

Haastateltava: Eihän kaikkien persoonat käy yksiin, ja ei elämäntapakaan. Eihän kaikki suomalaisetkaan tule keskenään juttuun. Tervehditään, kun kadulla tavataan, mutta joskus on hyvä, että jää siihen. Ettei tule väärinymmärrystä, kenen seurassa on. (29-vuotias mies, Kuopio.)

Haastateltavista noin puolet (47 %) tapasi viikoittain toisia maahanmuuttajia, joko omaan etniseen ryhmään kuuluvia tai toisia kansalaisuuksia. Tapaaminen oli useimmiten sattumanvaraista ja spontaania: kaupassa, pihamaalla tai muissa yleisissä tiloissa. Neljännes (24 %) niistä haastatelluista, joiden puolisoakin on maahanmuuttaja, vieraili vähintään kerran kuukaudessa toisissa maahanmuuttajaperheissä. Yhteydenpito ja tapaaminen tapahtui julkisissa tiloissa. Naisten kontaktit vaikuttivat intensiivisemmiltä kuin miesten. Iäkkäämmät henkilöt halusivat aktiivista yhteydenpitoa toisiin maahanmuuttajiin. Kyläily oli yleisempää vanhemmissa ikäryhmissä. Kukaan ei puhunut varsinaisesta yksinäisyydestä, mutta uusille sosiaalisille suhteille oltiin avoimia.

Sosiaalisten suhteiden syvyyttä oli haastatteluissa vaikea mitata. Kun kriteeriksi asetettiin se, minkä verran ja mistä sosiaalista tukea saisi tarvittaessa, tultiin luottamuksen tematiikkaan. Puoliso, perhe, sukulaiset ja ystävät ovat tuen lähteitä, mutta avun tarpeen luonne oli ratkaiseva. Konkreettinen apu – kuten lastenhoito, rahallinen avustus tai auton lainaus – ja vastaavasti henkinen tuki kanavoituivat kukin eri tavoin. Naiset puhuivat yksityisasioistaan puolison, sukulaisen ja toisten sellaisten naisten kanssa, jotka eivät välttämättä olleet maahanmuuttajia. Rahan lainaaminen oli kanavoitunut kiinteän maahanmuuttajarenkaan sisäiseksi toiminnaksi. Kukin mukana oleva sai noin kerran vuodessa rahaa tarvittaviin hankintoihinsa edellyttäen, että hän osallistui säännöllisesti ”kassan kartuttamiseen”. Maahanmuuttajamiehet hoitivat asioita mielellään toisten miesten kanssa.

7.2 Yhteenveto

Maahanmuuttajien kohtaamis- tai tapaamispaikat tarjoavat monilla paikkakunnilla mahdollisuuden kokoontua, harrastaa ja tavata ihmisiä. Oli havaittavissa, että kodin ulkopuolella maahanmuuttajat omaksuivat valtakulttuurin normit niin pitkälle kuin se oli itse kunkin kohdalla mahdollista. Oman perheen sisällä noudatettiin oman etnisen kulttuurin normeja ja tapoja ja puhuttiin äidinkieltä. Monikulttuurikeskukset tarjoavat hyvän mahdollisuuden ihmisten kohtaamiseen. Erilaiset yhdistykset muodostavat siteen maahanmuuttajille niin omaan etniseen ryhmään ja toisiin maahanmuuttajiin kuin myös valtakulttuuriin. Se, miten vahvoiksi siteet ja suhteet muodostuvat, riippuu elämäntilanteesta, mutta myös henkilökohtaisista ominaisuuksista. Jos maahanmuuttaja on uudessa asuinmaassaan menettänyt useita elämänsä keskeisiä rooleja (perheen huoltaja, työllinen, avulias naapuri ym.), on inhimillistä, että jäljellä olevat roolit korostuvat (esim. muslimi).

Ympäröivä yhteiskunta rakentaa herkästi homogeenisuuden vaateen kaikille maahanmuuttajille. Maahanmuuttajat tulevat Suomeen eri syistä, perhetilanteet ovat vaihtelevia ja ihmiset ovat erilaisia. Tästä syystä ainoastaan yksi tapa rakentaa maahanmuuttajien yhteisöllisyyttä ei ole toimiva, vaan vaihtoehtoisia toimintamuotoja myös eri yhdistyksissä on perusteltua olla tarjolla. Toisin sanoen pelkkä maahanmuuttajatausta ei riitä yhdyssiteeksi maahanmuuttajien välille, vaan samankaltaiset ihmiset hakeutuvat yleensä toistensa pariin.

Granovetterin (1973) verkostoteoriasta tutut heikot ja vahvat siteet olivat tämän tutkimuksen aineistossa yhteenkietoutuneita. Maahanmuuttajien verkostot, joista tarvittaessa saa sosiaalista tukea, olivat hajallaan maailmalla. Osa transnationaalisista suhteista edusti vahvoja siteitä. Suomessa sosiaaliset verkostot niin valtaväestön kuin toisten maahanmuuttajien kanssa rakentuivat melko tavanomaisesti, ja noista siteistä saattoi muodostua vahvoja tai ohuita. Toisin sanoen syntyperä ei ratkaissut siteen vahvuutta. Kyläily, toimiminen maahanmuuttajaorganisaatioissa ja satunnaiset tapaamiset olivat keskeisimmät vuorovaikutusforumit. Nämä tulokset eivät ole poikkeavia, kun niitä verrataan suomalaisten lähiöasukkaiden naapurustoyhteyksiin. (Ks. Seppänen 2001.)

Ne perheet, joissa toinen puolisoista oli suomalainen, verkottuivat voimakkaimmin suomalaisen puolison kautta tulleisiin suhteisiin. Tämä tulos on samankaltainen kuin Forsanderin (2002) tutkimuksessa, jossa hän toteaa, että maahanmuuttajien kontaktit rajoittuvat useimmiten suomalaisen puolison kautta ohjautuviin kontakteihin ja naapureiden tervehtimiseen. Lisäksi kontaktit voivat olla formaaleja, kuten viranomaiskontaktit tai työn ja opiskelun kautta tulevat kontaktit.

8 Kotoutuminen

8.1 Keskustelua ja toimenpide-ehdotuksia

Monikulttuurisuus nousi tämän tutkimuksen aikana keskeiseksi käsitteeksi. Missä vaiheessa yhteiskunta muuttuu monikulttuuriseksi? Riittääkö se, että yhteisössä asuu eri etniseen ryhmään kuuluvia ihmisiä ja kilpailemme yhteiskunnan eri kentillä? Suomea on haluttu kuvata homogeeniseksi maaksi, vaikka Suomessa on asunut esimerkiksi venäläisiä, saamelaisia, romaneja ja tataareja vuosisatoja. Onko syytä epäillä, että homogeenisuus on ollut yhteiskunnassamme arvo itsessään ja eroja on tietoisesti peitelty? (Esim. Puuronen 2004.) Etnisillä asenteillamme on historiansa. Kauneimmillaan monikulttuurisuus on sitoutumista yhteistoimintaan, jolloin tavoitteena on tasa-arvo ja yhteiskunnallinen koheesio. Tällöin muun muassa osallisuudella on vakaa asema keskusteluissa.

Osallistuminen ansiotyöhön määrittää yksilön jäsenyyksiä suomalaisessa yhteiskunnassa. Työttömät, niin maahanmuuttajien kuin valtaväestönkin keskuudessa, kokevat joutuneensa syrjään yhteiskunnasta. Työllä on välinearvo, mutta lisäksi se on osoitus yhteiskuntakelpoisuudesta. (Vähätalo 1998, Kortteinen–Tuomikoski 1998.) Maahanmuuttajien työllistyminen on vaikeampaa kuin valtaväestön, mutta ovatko kyseessä sittenkään maahanmuuton alkuvaiheen vaikeudet? Työttömyys vaikuttaa maahanmuuttajan ja hänen perheensä hyvinvointiin, kuten kantaväestönkin. Hyvinvointivaltiomme on väitetty olevan uhattuna rahoituskriisin seurauksena, joten keskustelua käydään siitä, mikä on yksilön vastuu ja vastaavasti mikä on kollektiivinen vastuu yksilön hyvinvoinnin tuottamisessa. Millainen on monikulttuurinen hyvinvointivaltio? Kuinka käy kansalaisten, jotka eivät ole päässeet osallisiksi yhteiskuntamme työnjaosta, jos hyvinvointivaltio purettaisiin?

Yleisessä keskustelussa maahanmuutto tarkoittaa usein pakolaisuutta ja turvapaikanhakijoita, vaikka keskustelun painopistettä halutaan tietoisesti muuttaa *työvoiman maahanmuuton* suuntaan. Työperustaisen maahanmuuton tavoitteena on turvata työvoiman saatavuus, ja pakolaisperustaisessa maahanmuutossa on ollut havaittavissa aluepolitiikan toteuttaminen.

Toimenpide-ehdotus: Vaikka työperusteisen maahanmuuton lisääminen on perusteltua, on tästä huolimatta voitava ja haluttava hoitaa jo Suomeen muuttaneiden ihmisten työllistäminen ja osaamisen turvaaminen. Työttömien maahanmuuttajien kotoutuminen on lähes mahdotonta. Yleisesti tiedetään, että syrjäytyminen yhteiskunnallisesta työnjaosta altistaa sosiaalisille ongelmille.

Suurin osa tämän tutkimuksen maahanmuuttajista oli tullut Suomeen muista syistä kuin hyvän työllistymisen takia. Kukaan ei maininnut muuttonsa syyksi toivetta taloudellisesta tai sosiaalisesta noususta. Yleisimmät syyt muuttaa Suomeen olivat tässä aineistossa perhesyitä: avioituminen tai seurustelu suomalaisen kanssa. Seuraavaksi useimmin muuttosyyksi ilmoitettiin monikansallisten yhtiöiden tarjoamat työmahdollisuudet Suomessa, seikkailunhalu, paluumuutto ja pakolaisuus tai turvapaikan hakeminen.

Suomalaisen kanssa avioituminen on juridisesti hyväksytty syy muuttaa Suomeen, mutta avioliiton on oltava ”aito”. Tuomioistuimet ovat joutuneet ottamaan kantaa siihen, mitä on ”oikea” avioliitto, joten niin viranomaiset kuin julkinen sanakin ovat olleet kiinnostuneita maahanmuuttajien ja suomalaisten avioliittojen aitoudesta. Haasteellisia kysymyksiä ovat esimerkiksi, olisiko perusteltua muuttaa maahanmuuton perusteita silloin, kun turvapaikanhakija haluaa avioitua suomalaisen kanssa. Peruste muuttuisi turvapaikanhakemisesta perhekohtaiseksi syyksi. Näissä keskusteluissa olemme juridisten kysymysten lisäksi vahvasti eettisten kysymysten äärellä.

Toimenpide-ehdotus: Viranomaiskäytäntöjen muuttaminen maahanmuuttajien valvonnasta ja kontrollista aktiiviseen, osallistavaan maahanmuuttopolitiikkaan, jolloin maahanmuuton perusteita olisi mahdollista arvioida myös muuttuneen elämäntilanteen mukaisesti.

Maahanmuuttajien välillä on lähtökohtaisesti eroja siinä, mitkä syyt ovat vaikuttaneet maahanmuuttoon (turvapaikan hakeminen, pakolaisuus, perhesyyt yms.). Niillä, joiden maahanmuutto on suunniteltu, on paremmat tiedot uudesta maasta sekä mahdollisesti jo olemassa olevia verkostoja Suomeen. Maahanmuuttajien kotoutuminen voidaan ymmärtää pääasiassa käytännön toimenpiteiksi ja käytännön ratkaisuuksi, prosessiksi, jossa maahanmuuttajasta tulee osa yhteiskuntaa. Tavoitteena on, että maahanmuuttajat voivat osallistua ja toimia taloudellisilla, sosiaalisilla, kulttuurisilla ja poliittisilla kentillä täysivaltaisina jäseninä. On merkityksellistä, miten kotoutumisen moniaineisuus nähdään yhteiskunnassa. Määritelläänkö kotoutuminen henkilökohtaiseksi asiaksi, jolloin yksilön oma vastuu korostuu, vai nähdäänkö kotoutuminen yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen haasteena? Missä määrin kotoutumisessa on kysymys yhteisöllisistä asioista tai yhteiskunnallisista tekijöistä? Lisäksi on aiheellista kysyä kriittisesti, kenen tai keiden ja millaista aktiivisuutta maahanmuuttopolitiikassa itse asiassa tarkoitetaan.

Toimenpide-ehdotus: Suomenkieliset uutiset, Internet-sivut ja sanomalehdet eivät palvele maahanmuuttajia heti muuton jälkeen. Suomalaisen yhteiskunnan perustiedot alue- ja valtakunnan uutisten lisäksi olisi tuotettava eri kielille, jotta osallistuminen yhteiskunnan eri kentille mahdollistuisi.

Suomalaiset työmarkkinat eivät ole vielä tässä vaiheessa jakautuneet maahanmuuttajien tai tietyn etnisen ryhmän ja kantaväestön tekemäksi työksi. Tässä aineistossa palvelualat kuitenkin työllistivät eniten, joten toisaalta voidaan sanoa työmarkkinoiden lohkoutumisen tapahtuneen, mutta toisaalta palvelualat työllistävät kantaväestöäkin paljon. Osa maahanmuuttajista koki, etteivät he saaneet Suomesta koulutustaan vastaavaa työtä. Mutta vastaako kantaväestön työ koulutusta muuttuvilla työmarkkinoilla?

Suomalaisen työelämän vaatimukset ovat ankarat: on pystyttävä itsenäisesti suoriutumaan töistä, mutta on myös oltava kyvykäs tiimityöntekijä. Sosiaaliset taidot ovat merkityksellisiä niin työyhteisöön kuin laajemmin yhteiskuntaan ankuroitumisessa. Aktiiviset ja rohkeat henkilöt, jotka halusivat oppia asioita ja jotka halusivat oppia kielen, työllistyivät mitä todennäköisimmin hyvin. Vaikka tapojen yhteen sovittamisessa oli vaikeutensa, ne eivät olleet ylipääsemättömiä asioita. Jos taas henkilö ei ollut aktiivinen, työllistyminen oli ainakin hankalaa, joskus jopa mahdotonta. Asetelma on tuttu myös suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa. Ne henkilöt, jotka eivät ole hankkineet osaamista tai ovat syrjäänvetäytyviä, syrjäytyvät helposti yhteiskunnasta.

Toimenpide-ehdotus: Maahanmuuttajien työnvälityspalveluja on kokonaisuudessaan kehitettävä lisää. Tämä edellyttää työnvälityksen palveluprosessien kokonaisvaltaista suunnitelmallisuutta yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Millaisin toimenpitein maahanmuuttajat ja työnantajat kohtaisivat entistä paremmin toisensa? Lisäksi ammatillisten koulutusten vastaavuudet ja täydennyskoulutuksen tarpeet on viisasta kartoittaa entistä tehokkaammin, jotta osaaminen ja työmarkkinat kohtaisivat. Maahanmuuttajien mahdollisesti tarvitsemat kuntouttavat toimenpiteet on arvioitava ja tutkittava (sosiaalinen ja psyykkinen toiminta- ja työkyky), jotta työmarkkinoille hakeutuminen on kaikille työnhakijoille realistista.

Tieto avoimista työpaikoista saatiin tässä aineistossa työvoimatoimiston kautta eli virallisia kanavia myöten. Tiedon saaminen ei tosin tarkoittanut vääjäämättä työllistymistä ilman suomalaisten suosituksia tai sosiaalisia suhteita suomalaisiin. Tämä ei poikenne myöskään kantaväestön työllistymisestä: jos suomalainen työnhakija tiedetään joistakin toisista yhteyksistä hyväksi työntekijäksi, se luonnollisesti vaikuttaa työnsaantiin. Kiinnostava kysymys on se, miten ja missä neuvottelut ”hyvästä työntekijästä” käydään. Huono-osaisuudella on riskinä periytyä sukupolvelta toiselle, joten työllistymiseen on tästä syystä suhtauduttava vakavasti. Jos kyseessä oli maahanmuuttajan perustama yritys, hän palkkasi mieluummin maahanmuuttajia heidän palvelualttiutensa ja työnteon joustavuuden takia.

Ne maahanmuuttajat, jotka olivat työllistyneet erilaisiin ja eripituisiin tehtäviin Suomessa, viihtyivät työssään, jos oli aidosti, mitä tehdä. Nämä työyhteisöt ottivat silloin työntekijän hyvin vastaan ja perehdyttivät hänet tehtäviinsä. Yhteisenä tavoitteena oli, että työ saadaan tehdyksi. Tämä aiheuttaa selvän ristiriidan humanitaaristen töiden kanssa, joissa tavoite on kaunis ja hyvä, mutta tehtävää työtä ei ole riittävästi. Tunnetusti työ torjuu sosiaalisen turhautumisen.

Toimenpide-ehdotus: Monikulttuurisen työyhteisön johtaminen on haasteellista, joten työyhteisöjen ja esimiesten kouluttamiseen on kiinnitettävä huomiota.

Työllistymisen vaikeutta selittivät kielitaidottomuus, koulutuksen ja työkokemuksen vähäisyys sekä virallisten opiskelu- ja työtodistusten puuttuminen. Näistä tekijöistä puhuttiin avoimesti. Vihjeitä vaietuista syistä antoivat viittaukset maahanmuuttajien työmoraalia kohtaan tunnettuun epäluottamukseen, etnisiin hierarkioihin työmarkkinoilla, uskontoon liittyviin jännitteisiin sekä siihen, että ensisijaisesti työhön haluttiin palkata suomalainen. Kun työnsaantialueella ei ollut työvoimapulaa, maahanmuuttajan oli vaikea saada työtä ilman suomalaisia sosiaalisia suhteita. Naisten asema työnhakijana on moniaineksinen, koska naisena oleminen voi rajoittaa sosiaalista kanssakäymistä ja johtaa kieltäytymiseen tarjotusta työstä. Kulttuurinsa vuoksi joidenkin naisten oli mahdotonta ottaa tarjottua työtä vastaan, jos perheen isä ei ollut työllistynyt. Turvapaikanhakijat ja pakolaiset olivat kaikista hankalimmissa tilanteissa, joten maahanmuuttajat eivät ole maahanmuuttajia samalla tavalla. Eriarvoisuus luo railon niin maahanmuuttajien välille kuin maahanmuuttajien ja kantaväestön välille.

Suomen kielen osaamattomuus vaikutti työllistymiseen, mutta sillä oli vaikutusta myös sosiaalisen verkoston muotoutumiseen ja valikoitumiseen. Jos maahanmuuttajalla ei ole työtä eikä kielitaitoa, riskinä on yksinäisyys ja eristäytyminen. Lisäksi kielitaito ja älykkyys nivotaan herkästi yhteen. Kun kommunikaatio ei suju, riskinä on maahanmuuttajan leimaaminen älykkyydeltään vähäiseksi. Kodin ulkopuoliset ystävyyssuhteet ja tuttavuudet luovat yhteisöllisyyttä oman perheyhteisön lisäksi. Jos puuttuu tunne valtaväestön yhteisöön kuulumisesta, on mahdollista, että yksilö kiinnittyy silloin radikaaleihin kansainvälisiin yhteisöihin. Tärkeää on saada yhteys toisiin ihmisiin. Tosin yksi henkilö edustaa monta eri yhteisöä.

Toimenpide-ehdotus: Suomen kielen opetus on toteutettava systemaattisesti lähtötaso huomioiden. Eriasteiset tasoryhmät edistävät oppimista. Yksittäiset kurssit eivät kuitenkaan tue kielen oppimista riittävästi, joten oppimisen prosessin-omaisuus on tärkeää ottaa huomioon opetuksessa.

Suomalaisten asenteet maahanmuuttajia kohtaan olivat avoimia, mutta osin myös peiteltyjä. Tosin on aiheellista kysyä, millaiset suhteiden kantaväestön ja maahanmuuttajien välillä pitäisi olla, ettei epäluottamusta olisi. Mitä asioita ja millaista käyttäytymistä voi selittää aidosti kulttuurieroilla? Onko rasismi sidoksissa etnisiin ominaisuuksiin? Vaietaanko eroista sen takia, ettei leimautuisi rassistiksi? Kuinka pääsisimme lähemmäksi rehellistä keskustelua siitä, että erot ovat olemassa, mutta se ei anna oikeutta huonoon kohteluun. Syrjintä on aina subjektiivinen kokemus, mutta toisen ihmisen loukkaava kohtelu ei ole hyväksyttävää. Jos suomalainen on ”kohteliaan tarkkaamaton tai välinpitämätön” suhteessa maahanmuuttajaan, se koetaan loukkaavaksi ja rassistiseksi. Tunne, mikä maahanmuuttajalle jäi vuorovaikutuksesta kantaväestön kanssa, oli ratkaiseva. Se ei siis tarkoita sitä, että asioista tulisi olla samaa mieltä, vaan osallisuuden ja mielipiteen kuulemisen tunnetta. Sennett (2004, 17) kirjoittaa ihmisten kunnioitusvajeesta seuraavasti:

”Vaikka epäkunnioittavuus ei olekaan yhtä väkivaltaista kuin suorat loukkaukset, se voi olla aivan yhtä satuttavaa. Toista kohtaan ei käyttäydytä loukkaavasti, mutta hänelle ei myöskään anneta arvoa. Hän ei tule nähdyksi – kokonai-

sena ihmisenä, jonka olemassaololla on merkitystä. Kun yhteiskunta kohtelee suurta joukkoa ihmisiä tällä tavoin ja nostaa vain harvat ja valitut huomion kohteeksi, syntyy kunnioitusvaje. On ikään kuin tuota kallisarvoista ainetta olisi maailmassa vain vähäinen, tarkoin säännösteltävä määrä. Useiden nälänhätien tavoin kunnioitusvaje on ihmisten aiheuttama. Toisin kuin ruoka, kunnioitus ei maksa mitään. Miksi sitä sitten on oikein vähän?”

Toimenpide-ehdotus: Tiedotusvälineet muokkaavat asenteitamme, joten maahanmuuttajia koskevaan uutisointiin on kiinnitettävä entistä enemmän huomiota.

Tässä tutkimuksessa eri paikkakuntien asukkaat suhtautuivat hyvin samankaltaisesti maahanmuuttajiin. Luonnollisesti kasvukeskuksissa asuvat ovat tottuneet muuttajiin ja maahanmuuttajiin, joten maahanmuuttajat eivät herättäneet siinä määrin uteliaisuutta kuin pienimmillä paikkakunnilla. Myönteinen suhtautuminen ja asenne maahanmuuttajiin olivat sidoksissa paikkakunnan työllisyys- ja taloustilanteeseen. Maahanmuuttajien työllistämiseen suhtauduttiin myönteisesti, jos kyseisellä paikkakunnalla ei ollut suurta työttömyyttä. Asenteet kiristyivät, jos kantaväestön työttömyysluvut olivat korkeat.

Toimenpide-ehdotus: Maahanmuuttajien ”asuttaminen” viranomaiskäytäntönä heikoille työllisyys- ja talousalueille on riski. Kantaväestön asenteet maahanmuuttajia kohtaan pyrkivät kiristymään, jos kantaväestö joutuu kamppailemaan omasta toimeentulostaan.

Sukulaisuuden ylläpitäminen kotimaan kansalaisten kanssa ja lasten kasvatusta vaativat kahden kulttuurin perheiltä joustavuutta. Lasten ja nuorten kasvatusta ja koulutus tapahtui kahden kulttuurin välissä. Transnationaalisuus todentui niin taloudellisina avustuksina sukulaisille kuin sosiaalisten suhteiden ylläpitämisenä, vuorovaikutuksena. Poliittisesta ulottuvuudesta vaiettiin. Maahanmuuttajat halusivat jakaa perheen arjen Suomessa kotimaassa asuvien sukulaisten kanssa. Ristiriidan aiheutti se, jos perheiden sisällä ei ollut yhtä näkemystä siitä, mikä olisi lapsille hyväksi. Maahanmuuttajien asumisessa on havaittavissa asumissegregatiota, koska maahanmuuttajat asuivat tietyillä alueilla ja tietyissä taloissa. Lisäksi maahanmuuttajalapsen kävivät usein samaa koulua keskitetysti.

Toimenpide-ehdotus: Maahanmuuttajien asumiseen on kiinnitettävä huomiota kokonaisvaltaisesti, jottei maahanmuuttajia asuteta puutteellisiin ja liian pieniin vuokra-asuntoihin eikä välttämättä samoille asuinalueille. Koulut ja päiväkodit, joissa on maahanmuuttajalapsia, voitaisiin nimetä kansainvälisiksi kouluiksi ja päiväkodeiksi.

Sosiaalityössä, työvoimahallinnossa ja kolmannen sektorin tehtävissä ollaan tietoisia niistä ongelmista, joiden keskellä maahanmuuttajat elävät. Sosiaalityö ammattina, käytännöllisenä työtapana ja yhteiskunnallisen vaikuttamistehtävänä ansiosta, pystyy tunnistamaan maahanmuuttajien erityistarpeet ja ongelmien syntymekanismien sekä parhaimmillaan kehittämään eri toimijoiden kanssa yhteistyössä maahanmuuttajien kotoutumiseen uusia työmuotoja. Palveluorganisaatiot ja vapaaehtoisten järjestöjen toiminta toimivat siteinä maahanmuuttajien

ja kantaväestön välillä. Tämä edellyttää kotouttamistyötä tekemiltä henkilökoh-
taista kyvykkyyttä työskennellä kulttuuritaustaltaan erilaisten ihmisten kanssa.

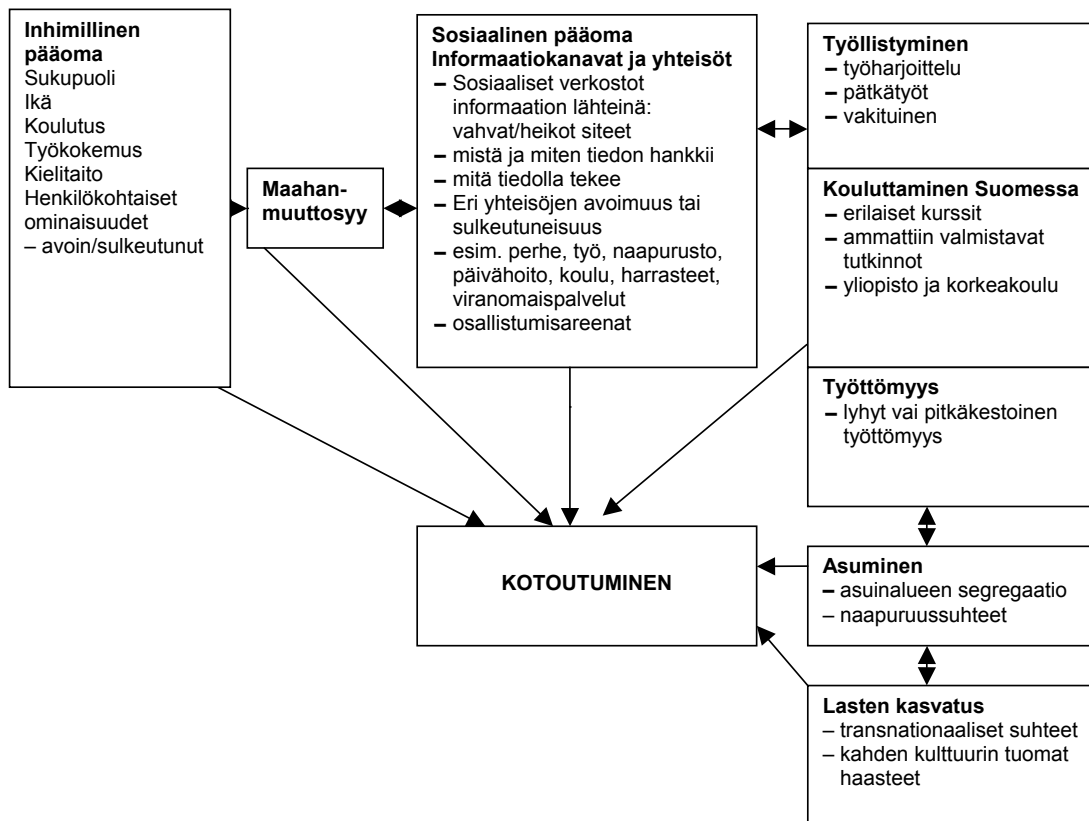
*Toimenpide-ehdotus: Toimivien kotoutumispolkujen rakentaminen edellyttää eri toimijoilta yhteistyötä ja osaamista. Jotta yhteistyö on mahdollista (esim. sosiaa-
li- ja terveysalat, opetus- ja kasvatusalat), se edellyttää kouluttautumista eri
kulttuurien kanssa työskentelyyn. Myös perheenjäsenten erilaiset tarpeet on tun-
nistettava ja otettava huomioon.*

Maahanmuuttajien kotoutumisessa oli havaittavissa eri tekijöiden yhteis-
vaikutus. (Kuvio 13.) Maahanmuuttajien kotoutumiseen vaikuttivat maahan-
muuton syy, asenteet, normatiiviset tekijät sekä työmarkkinoiden tilanne. Inhi-
millinen pääoma eli yksilön tiedot ja taidot sekä asenne- ja persoonallisuustekijät
vaikuttavat hallussa oleviin elämän resursseihin. Maahanmuuttajat kuvasivat it-
seään aktiivisiksi ja aktiivisesti toimiviksi. Maahanmuuton syy vaikuttaa siihen,
onko henkilön ollut pakko tehdä päätös muutosta (turvapaikanhakijat, pakolaiset)
vai onko päätös ollut vapaaehtoinen (perhesyyt, työ, opiskelu, seikkailunhalu).
Kotoutumista hidastavat kielitaidottomuus, työttömyys ja sosiaalisten kontak-
tien vähäisyys tai puutteellisuus.

Siihen, syntyikö kantaväestön ja maahanmuuttajien kohtaamisissa sosiaa-
lista pääomaa, vaikuttivat inhimillinen pääoma (esim. asenteet, osaaminen), yh-
teisön vastaanottavuus ja yhteisön sosiaaliset verkostot ja suhteet sekä yhteiskun-
nallinen tilanne (esim. lainsäädäntö, politiikat). Luottamuksen ja toimivan vuo-
rovaikutuksen syntyminen helpotti yhteistoimintaa. Sosiaalisen pääoman synty-
minen maahanmuuttajien ja kantaväestön kohtaamisissa (työ- tai vapaa-aika
yms.) edellyttää yhteistyötä ja vuorovaikutusta.

Sosiaalinen pääoma vaikutti informaatiokanaviin ja yhteisöiden sisälle pää-
syyn, siihen mitä tietoa ja miten maahanmuuttaja saa ja kuinka yhteisöt ottavat
tulijan vastaan. Yhteisöjen avoimuus ja luottamuksellisuus antavat mahdollisuu-
den osallisuuteen niin työelämässä ja asuinyhteisöissä kuin vanhemmuudessakin.
Vuorovaikutus on edellytys sosiaalisten suhteiden syntymiselle ja sosiaalisen pää-
oman muodostumiselle. Syrjäyttämisen ja poissulkemisen mekanismit näkyivät
negatiivisina asenteina ja ennakkoluuloina. Niillä alueilla, joilla on Suomessa
paljon työttömyyttä, maahanmuuttajia pidetään uhkana suomalaisten työllisty-
miselle.

Puhuessamme kotoutumisesta on tärkeää muistaa eri-ikäisten ja myös sa-
maan perheeseen kuuluvien jäsenten (työikäiset miehet ja naiset, nuoret, lapset,
vanhukset) kotoutumisen haasteellisuus. Kotoutumisen tavoitteena on hyvän elä-
män saavuttaminen, joten hyvinvoinnin osatekijät muodostuvat samoista ainek-
sista kuin kantaväestölläkin: toimeentulosta, paikan löytämisestä, ihmissuhteista
ja terveydestä. Kun nämä tekijät on saavutettu, maahanmuuttajasta on tullut
elämäänsä tyytyväinen kuntalainen.

Kuvio 13: Kotoutuminen.

Kirjallisuus

- Alitolppa-Niitamo, A. (1993): Kun kulttuurit kohtaavat – matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Suomen Mielenterveysseura ja Sairaanhoidajien koulutussäätiö.
- Alitolppa-Niitamo, A. (1994): Somalipakolaiset Helsingissä: sosiaaliset verkostot ja klaanijäsenyyden merkitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 10/1994. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Allport, G. W. (1954): *The Nature of Prejudice*. Reading, MA. Addison-Wesley.
- Anttonen, A. (1990): *Valtiollisesta yhteiseen sosiaalipolitiikkaan*. Helsinki. Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä (2000). Toim. Marja-Liisa Trux. Sitra. WSOY.
- Barth, F. (1969): Introduction. Teoksessa Fredrik Barth (toim.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, s. 9–38. Bergen. Universitets-förlag.
- Becker, G. S. (1964): *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special reference to Education*. New York and London. Columbia University Press.
- Berry, J. W. (1986): The Acculturation as varieties of adaption. Teoksessa A. Padilla Boulder (toim.): *Acculturation. Theory, models and some new findings*. USA.
- Berry, J. W. (1997): *Immigration, Acculturation and Adaptation*. *Psychology: An International Review* 46 (1), 5–68.
- Berry, J. W.–Kim, U.–Minde, T.–Mok, D. (1987): Comparative Studies of Acculturative Stress, *International Migration Review*, 21, 3, 491–511.
- Berry, J. W. et al. (toim.) (1992): *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Blom, S. (1998): Levekår blant ikke-vestlike innvandrere i Norge. Rapporter 16/1998. Statistisk sentralbyrå.
- Bourdieu, P. (1979): *Distinction. A social critique of the Judgment of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. (1986): The Forms of Capital. Teoksessa J. Richardson (toim.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood.
- Bourne, R. S. (1996): *Trans-National America*. Teoksessa Werner Sollors (toim.): *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*. New York. New York University Press. First published in 1916. (Bourne 1916.)

- Breton, R.–Isajiw, W. W.–Kalbach, W. E.–Reitz, J. G. (1990). *Ethnic Identity and Equality: Varieties of Experience in a Canadian City*. Toronto. University of Toronto Press.
- Burt, R. S. (1992): *Structural Holes. The Social Structure of Competition*. Cambridge (Mass.). Harvard University Press.
- Castles, S.–Miller, M. J. (1998): *The Age of Migration: International Popular Movements in the Modern World*. London. Macmillan Press.
- Coleman, J. S. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. *Rican Journal of Sociology*, vol. 94 Supplement, 95–120.
- Coleman, J. S. (1990): *Foundations of Social Theory*. Cambridge (Mass.). Belknap Press of Harvard University Press.
- Crocker, J.–Major, B. (1989): Social Stigma and Self-Esteem: The Self-Protective Properties of Stigma, *Psychological Review*, Vol. 96, No. 4, 608–630.
- Ekholm, E. (1994): Syrjäytyä vai selviytyä – pakolaisten elämää Suomessa. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994: 9*. Helsinki.
- Faist, T. (2000): *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford. Oxford University Press.
- Fevre, R. (1992): *The Sociology of Labour Markets*. Harvester Wheatsheaf, Worcester.
- Forsander, A. (2000): Tilastot maahanmuuttajien kuvaajina. Teoksessa Marja-Liisa Trux (toim.): *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*, s. 335–341. Helsinki. WSOY.
- Forsander, A. (2001): Työvoiman tarve ja maahanmuuttopolitiikka – Millä ehdoin maahanmuuttajien osaaminen on vastaus työvoiman kysyntään? Teoksessa Marja-Liisa Trux (toim.): *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*, s. 144–193. Helsinki. WSOY.
- Forsander, A. (2002): Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Väestötutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Forsander, A.–Alitolppa-Niitamo, A. (2000): Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto – keitä, miten ja minne. Työhallinnon julkaisu 242. Helsinki. Työministeriö.
- Forsander, S.–Ekholm, E. (2001): Etniset ryhmät Suomessa. Teoksessa Annika Forsander–Elina Ekholm–Petri Hautaniemi (toim.): *Monietnisyyden, yhteiskunta ja työ*, s. 83–113. Helsinki. Palmenia-kustannus.
- Glazer, N.–Moynihan, D. (1975): Introduction. Teoksessa Nathan Glazer–Daniel Moynihan (toim.): *Ethnicity. Theory and Experience*, s. 1–26. Cambridge. Harvard University Press.
- Gordon, M. (1964): *Assimilation in American life*. New York. Oxford University Press.
- Granovetter, M. (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, Vol. 78/6, 1360–1379.
- Green, G.–Grimsley, M.–Suokas, A.–Prescott, M.–Jowitt, T.–Linacre, R. (2000): *Social Capital, Health and Economy in South Yorkshire Coalfield Communities*. Sheffield. Sheffield Hallam University.
- Hammar, T. (1990): *Democracy and nation State. Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration*. Aldershot. Avebury.
- Haralambos, M.–Holborn, M. (1992): *Sociology. Themes and perspectives*. Third edition. London. Collins Educational.
- Haré, R. (1999): Trust and its surrogates: psychological foundations of political process. Teoksessa M. E. Warren (toim.): *Democracy & Trust*, s. 249–272. Cambridge. Cambridge University Press.
- Hautaniemi, P. (2001): Ihonväri ja syrjintä nuoren somalimiehen arjessa. Teoksessa Anne Puuronen–Raili Välimä (toim.): *Nuori ruumis*. Helsinki. Stakes.
- Hellsten, K. (2004): Kolmannen aallon sosiaaliturva ja Euroopan sosiaalinen malli? Teoksessa Katri Hellsten–Tuula Helne (toim.): *Vakuuttava sosiaalivakuutus*, s. 118–149. Kelan tutkimusosasto.

- Helne, T. (2004): Syrjäytymisen yhteiskunta. Tutkimuksia 123. Helsinki. Stakes.
- Huttunen, L. (2002): Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäntarinoissa. Helsinki. SKS.
- Hyypä, M. T. (2002): Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Keuruu. PS-kustannus. Otavan Kirjapaino Oy.
- Ilmonen, K. (2002): Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Teoksessa P. Ruuskanen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille, s. 36–159. Jyväskylä. PS-kustannus.
- Jaakkola, M. (1989): Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan. Työministeriö, Siirtolaisuustutkimuksia 21. Helsinki. Valtion painatuskeskus.
- Jaakkola, M. (1991): Suomen ulkomaalaiset: perhe, työ ja tulot. Työpoliittinen tutkimus 15. Helsinki. VAPK-kustannus.
- Jaakkola, M. (1995): Suomalaisten kiristävät ulkomaalaisasenteet. Työpoliittinen tutkimus 101. Helsinki. Edita.
- Jaakkola, M. (1999): Maahanmuutto ja etniset asenteet. Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki. Edita.
- Jaakkola, M. (2001): Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987–1999. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.): Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa, s. 28–55. Helsinki. Gaudeamus.
- Jaakkola, T. (2000): Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönotossa ja työelämässä. Työpoliittinen tutkimus 218. Helsinki. Työministeriö.
- Jacobs, J. (1961): The Life and Death of Great American cities. New York. Random House.
- Jasinskaja-Lahti, I.–Liebkind, K. (1997): Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla. Helsinki. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Jasinskaja-Lahti, I.–Liebkind, K.–Vesala, T. (2002): Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki. Gaudeamus.
- Joronen, T. (1997): Afrikkalaisten maahanmuuttajien työllistymispolut. Teoksessa Harry Schulman–Vesa Kanninen (toim.): Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin, s. 59–92. Tutkimuksia 12. Helsinki. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Joronen, T. (2003): Helsingin ulkomaalaispolitiikan teoria ja käytäntö. Kansainvälinen kulttuurikeskus Caisa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2003/1.
- Joronen, T.–Ali, A. A. (2000): Maahanmuuttajien yritystoiminta Suomessa 1990-luvulla. Teoksessa Marja-Liisa Trux (toim.): Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä, s. 204–259. Helsinki. WSOY.
- Joronen, T.–Salmenkangas, M.–Ali, A. A. (2000): Maahanmuuttajien yrittäjyys Helsingin seudulla. Tutkimuksia 2000:2. Helsinki. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Julkunen, R. (2003): Työ – elämää ja politiikkaa. Teoksessa Tuula Helne–Raija Julkunen–Jouko Kajanoja–Sini Laitinen–Kuikka–Tiina Silvasti–Jussi Simpura: Sosiaalinen politiikka, s. 413–436. Helsinki. WSOY.
- Kajanoja, J.–Simpura, J. (2002): Sosiaalisen pääoman lupaukset. Teoksessa Jouko Kajanoja–Jaakko Kiander–Iikko, B. Voipio: Tutkimus ja talouspolitiikkakirjoituksia taloudellisesta kasvusta, s. 161–181. VATT.
- Kallen, H. M. (1996): Democracy versus the Melting-Pot: A Study of American Nationality. Teoksessa Werner Sollors (toim.): Theories of Ethnicity. A Classical Reader, s. 67–92. New York. New York University Press. First published in 1915. (Kallen 1915.)
- Korhonen, E. (2002): Asunnottomuus Helsingissä. Tutkimuksia 4/2002. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Korkiasaari, J.–Söderling, I. (1994): Muuttoliike. Teoksessa Seppo Koskinen–Tuija Martelin–Irma-Leena Notkola–Veijo Notkola–Kari Pitkänen (toim.): Suomen väestö. Hämeenlinna. Gaudeamus.

- Korkiasaari, J.–Söderling, I. (1998): Finland: From a Country of Emigration into a Country of Immigration. Teoksessa Ismo Söderling (toim.): *A Changing Pattern of Migration in Finland and its Surroundings*, s. 7–28. Väestöntutkimuslaitos, D-sarja no 32. Helsinki. Väestöliitto.
- Kortteinen, M.–Tuomikoski, H. (1998): Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki. Tammi.
- Kotouttamislaki 493/1999
- Kotouttamislaki 2006.
- Kuntz, E. F. (1973): The Refugee In Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *International Migration review* 7:2.
- Lange, A.–Westin, C. (1981): *Etnisk diskriminering och social identitet*. Stockholm. LiberFörlag, Publica.
- Lange, A.–Westin, C. (1993): *Etnisk diskriminering och social identitet*. Stockholm. LiberFörlag, Publica.
- Lepola, O. (2000): Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liebkind, K. (1992): Ethnic Identity – Challenging the Boundaries of Social Psychology. Teoksessa G. Breakwell (toim.): *Social psychology of Identity and the Self Concept*, s. 147–185. London. Surrey University Press / Academic Press.
- Liebkind, K. (toim.) (1994): *Maahanmuuttajat: Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki. Gaudeamus.
- Liebkind, K. (2001): Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.): *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*, s. 13–27. Helsinki. Gaudeamus.
- Liebkind, K.–Eränen, L. (2000): Valikoiva myötätunto. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.): *Monikulttuurinen Suomi – Etniset suhteet tutkimuksen valossa*, s. 68–79. Helsinki. Gaudeamus.
- Luhmann, N. (1988). Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. Teoksessa Diego Gambetta (toim.): *Trust*. London. Blackwell.
- Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002. Elinolot 2003:1. Tilastokeskus.
- Makkonen, T. (2000): *Rasismi Suomessa 2000. Tutkimusraportti*. Helsinki. Ihmisoikeusliitto.
- Marjeta, M. (2001): Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa: somalinaiset, perhe ja muutos. Joensuun yliopisto, sosiologian laitos: Sosiologisia tutkimuksia N:o 4. Joensuu. Joensuu University Press.
- Matthies, A.-L. (1999): Ekonomistisen ja eettisen vuoropuhelu. Teoksessa Liisa Hokkanen–Petri Kinnunen–Martti Siisiäinen (toim.): *Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta*, s. 40–60. Jyväskylä. Sosiaali- ja terveys-turvan keskusliitto ry. Gummerus.
- Miettinen, A.–Söderling, I.–Ehrnrooth, A.–Heikkilä, E.–Hjerppe, R.–Martelin, T.–Nieminen, M.–Shemeikka, R. (1998): Suomen väestö 2031 – Miten, mistä ja kuinka paljon? Väestöpoliittinen raportti.
- Miles, R. (1994): *Rasismi*. Suom. A. Tiusanen ja J. Koivisto. Tampere. Vastapaino.
- Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori. (2003.) Toim. Sakari Hänninen, Anita Kangas ja Martti Siisiäinen. Jyväskylä. Atena Kustannus Oy.
- Monenkirjava rasismi (2003). Toim. Raisa Simola ja Kaija Heikkinen. Joensuu University Press.
- Nguyen, H. H.–Messé, L. A.–Stollak, G. E. (1999): Toward a More Complex Understanding of Acculturation and Adjustment. *Cultural Involvements and Psychosocial Functioning in Vietnamese Youth. Journal of Cross-Cultural Psychology* 30 (1), 5–31.
- Niemelä, P. (2004): *Sosiaalinen pääoma Suomen kunnissa. Kunnallisanalan kehittämissäätiö*. Vammala. Vammalan Kirjapaino Oy.

- Nätti, J. (1989): Työmarkkinoiden lohkoutuminen: segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto.
- Oinonen, L. (1999): Vietnamilaisia, suomalaisia vai suomenvietnamilaisia? Pääkaupunkiseudun vietnamilaiden etnisuus ja identiteetti 1990-luvulla. Helsinki. Väestöliitto.
- Okamura, J. (1981): Situational Ethnicity. *Ethnic and Racial Studies*, Vol 4, no 4, 1981.
- Paananen, S. (1999): Suomalaisuuden armoilla. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu. Helsinki. Tilastokeskus.
- Paananen, S. (2003): Koulutus ja kielitaito. Teoksessa Maahanmuuttajien elinolot: venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaiden elämää Suomessa 2002, s. 83–100. Helsinki. Tilastokeskus.
- Paaso, J.–Kokko, K. (2004): Maahanmuuttajien asuminen – lähiöuudistuksen uusin haaste. *Siirtolaisuus – Migration* 2/2004, s. 23–30.
- Park, R. E. (1996 [1928]). *Human Migration and Marginal Man*. Teoksessa Werner Sollors (toim.): *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*, s. 156–167. New York. New York University Press.
- Pehkonen, A. (2004): Kylä kutsuu... Tutkimus tulomuuttoprosesseista maaseudulle. Siirtolaisuusinstituutin tutkimuksia A 22. Turku.
- Pitkänen, P.–Kouki, S. (1999): Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Helsinki. Edita.
- Pohjanpää, K. (2003): Tutkimuksen aineisto ja menetelmät. Teoksessa Maahanmuuttajien elinolot: venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaiden elämää Suomessa 2002, s. 39–82. Helsinki. Tilastokeskus.
- Pohjola, A. (1989): Maata, jossa kasvoin, kannan mukana mun... – Tutkimus paluumuuttajien muuttotauasta ja sosiaalisesta ankkuroitumisesta. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 6.
- Porter, J. (1987): *The Measure of Canadian Society. Education, Equality and Opportunity*. Ottawa. Carleton University Press.
- Portes, A.–Landolt, P. (1996): The Downside of Social Capital. *The American Prospect* no. 26, May-June 1996.
- Portes, A.–Sensenbrenner, J. (1993): Embeddedness and immigration: notes on the social determinants economic action. *American Journal of Sociology* 98, 1320–1350.
- Pulkkinen, L. (2002): Mukavaa yhdessä: sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä. PS-kustannus.
- Putnam, R. D. (1993): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*, s. 163–185. Princeton University Press 1993. Princeton.
- Putnam, R. D. (1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, vol. 6 (1995) 1, 64–78.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York. Simon & Schuster.
- Puuronen, V. (2004): Etniset suhteet Suomessa – tutkimuksen tila ja tarve. Esitelmä 29.10.2004. Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ry:n päivät 29.–30.10.2004, Helsinki.
- Pyykkönen, M. (2003): Integraatio ja maahanmuuttajien yhdistystoiminta. Teoksessa Sakari Hänninen–Anita Kangas–Martti Siisiäinen (toim.): *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori*, s. 89–120. Jyväskylä. Atena Kustannus Oy.
- Rastas, T. (2002): Maahanmuuttajien asunnottomuus Helsingissä. *Suomen ympäristö* 582. Helsinki. Ympäristöministeriö.
- Rath, J. (2000): Introduction: Immigrant Businesses and their Economic, Politico-Institutional and Social Environment. Macmillan Press Ltd.
- Reitz, J. G. (1990): Ethnic Concentrations in Labour Markets and Their Implications for Ethnic Inequality. Teoksessa Raymond Breton–W. W. Isajiw–Warren E. Kalbach–Jefferey G. Reitz (toim.): *Ethnic Identity and Equality: Varieties of Experience in a Canadian City*, s. 135–195. Toronto. University of Toronto Press.

- Rissanen, P.–Partanen, L.–Pitkänen, S.–Teppo, T.–Salmela, T. (2004): Sillanrakentajat. Nuorisotyöttömyyteen ja maahanmuuttajien kotoutumiseen kohdistuneiden projektien arviointi suurilla kaupunkiseuduilla. Helsinki. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Roivainen, I. (1999): Sokeripala metsän keskellä: lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsinki. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1999:2.
- Ruuskanen, P. (2000): Luottamus verkostotalouden laidalla. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja luottamus, s. 93–98. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Ruuskanen, P. (2001): Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntauksat ja mekanismit. VATT-tutkimuksia 81. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- Ruuskanen, P. (2003): Verkostotalous ja luottamus. Jyväskylän yliopisto. SoPhi.
- Sainio, A. (1994): Kohti kansalaisten kuntaa. Suomen Kuntaliitto. Helsinki. Kuntaliiton painatuskeskus.
- Schultz, T. W. (1963): The Economic Value of Education. New York and London. Columbia University Press.
- Seligman, A. (1997): The Problem of Trust. Princeton University Press.
- Seligman, A. (1998): Trust and Sociability: On the Limits of Confidence and Role Expectations. American Journal of Economics & Sociology Vol 57, s. 291–314.
- Sennett, R. (2004): Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere. Vastapaino.
- Seppänen, M. (2001): Liipolan Onni. Asuinalueiden erilaistuminen ja merkitys asukkaille. Helsinki. Yliopistopaino.
- Siisiäinen, M. (2003): Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. Sosiologia 3, nro 2003, s. 204–218. Westermarck-seuran julkaisuja.
- Silvennoinen, H.–Hirvonen, J. (2002): Koti kerrostalossa. Asukkaiden arjen kokemuksia asumisestaan. Suomen ympäristö 575. Ympäristöministeriö.
- Simpura, J. (2002): Sosiaalista pääomaa mittaamassa. Teoksessa: Petri Ruuskanen (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille, s. 200–222. Keuruu. PS-kustannus. Otavan Kirjapaino Oy.
- Sinkkonen-Tolppi, M. (2005): Maailma kutsuu, katkeavatko juuret? Nuorten kotiseudulle kiinnittyminen ja sen yhteys nuorten sosiaaliseen pääomaan. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 125. Kuopio. Kuopion yliopisto.
- Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet (1999). Invandrades levnadsvillkor 2. SoS-rapport 9/1999. Socialstyrelsen.
- Spellerberg, A. (1997): Towards a Framework for the Measurement of Social Capital. Teoksessa Robinson, D. (toim.): Social Capital and Policy Development. Wellington. Institute of Policy Studies.
- Stalker, P. (2000): Workers Without Frontiers. The Impact of Globalisation on International Migration. London. Lynne Rienner Publisher.
- Stenberg, E. (2004): Asenteet maahanmuuttoa kohtaan uusiksi. Helsingin Sanomat 8.7.2004, A5. Mielipidesivu.
- Sue, D. W.–Sue, D. (1990): Counseling the Culturally Different. Theory and Practice. John Wiley & Sons. New York.
- Suikkanen, A.–Linnakangas, R.–Kallinen, S.–Karjalainen, A. (1998): Palkkatyömarkkinat. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 9. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 2004. Helsinki. Tilastokeskus.
- Suomen väestön kehityksestä vuoteen 2030. Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 5/1998.
- Sztompka, P. (1999): Trust. A Sociological Theory. Cambridge. Cambridge University Press.
- Söderling, I. (2002): Millainen on hyvä maahanmuuttaja? Tulomuuttoon liittyvää eettistä diskurssia kotoa ja kauempaa. Esitelmä Suomen Väestötieteen yhdistyksen järjestämässä Väestöpolitiikan etiikka -iltapäiväseminaarissa 12.3.2002.
- Söderling, I. (2003): Siirtolaisuus globalisaation käyttövoimana. Turun Sanomat 15.2.2003.

- Tema invadrare (1991). Levnadsförhållanden. Rapport 69. Statiska centralbyrån.
- Thomas, W.–Znaniecki, F. (1994 [1918]). *The Polish Peasant in Europe and America*. New York. Octagon Books.
- Tiainen, P. (2001): Työpaikkoja avautuu suurten ikäluokkien poistuessa työelämästä. Työpoliittinen Aikakauskirja N:o 1, 2001.
- Tiitinen, V. (2001): Pakolaisten asuttaminen Suomessa 1994–2000. Selvityksiä 9/2001. Valtion asuntorahasto.
- Toikko, T. (2005): *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tampere. Vastapaino.
- Tuominen, M. (1999): Turvallinen Helsinki. Pahoinpitelyrikollisuus Helsingissä. Tutkimuksia 10/1999. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Ulkomaalaislaki 2004.
- Valtonen, K. (1997): *The Societal Participation of Refugees and Immigrants: Case Studies in Finland, Canada and Trinidad*. Turku. Institute of Migration.
- Valtonen, K. (1999): Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu 228. Helsinki. Työministeriö.
- Viirakorpi, P. (1997): Eteneekö lähiöuudistus? Paikallisten lähiöprojektien käynnistymisvaiheen arviointi. Suomen ympäristö 118. Helsinki. Ympäristöministeriö.
- Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Toim. Taina Dahlgren, Juhani Kortteinen, K. J. Lång, Merja Pentikäinen ja Martin Scheinin. Ihmisoikeusliitto r.y:n julkaisusarja n:o 4. Yliopistopaino.
- Vähätalo, K. (1998): *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus.
- Wacquant, L. J. D. (1996a): Red Belt, Black Belt: Racial Division, Class Inequality and the State in the French Urban Periphery and the American Ghetto. Teoksessa Enzo Mingone (toim.): *Urban Periphery and the Underclass*, s. 234–274. Bodmin. Blackwell.
- Wacquant, L. J. D. (1996b): The Rise of Advanced Marginality. Notes on it's Nature and Implications. *Acta Sociologica* 39(2), 121–139.
- Wacquant, L. J. D. (1999): Urban Marginality in the Coming Millennium. *Urban Studies* 36(10), 1639–1647.
- Wahlbeck, Ö. (1999): *Kurdish Diasporas*. London. Macmillan Press.
- Waldinger, R.–Aldrich, H.–Ward, R. & Associates (1990): *Ethnic Entrepreneurs. Immigrant Business in Industrial Societies*. Newbury Park: Sage.
- Woolcock, M. (1998): Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory & Society*. Vol 27/2, 151–208.
- Woolcock, M. (2000): Sosiaalinen pääoma, menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus. Teoksessa Jouko Kajanoja–Jussi Simpura (toim.) (2000): *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia*. Raportteja 252. Helsinki. Stakes.
- Yhdenvertaisuuslaki 2004.
- Ylänkö, M. (1997): Afrikkalaisten integraationäkymät – pohdintoja Suomen lähtökohdista vastaanottajamaana. Teoksessa: Harry Schulman–Vesa Kanninen (toim.): *Sovussa vai syrjässä?* Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997:12, s. 27–58. Helsinki. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Ylänkö, M. (2000): Kansainvälistymisen kahdet kasvot – muuttoliikkeet ja kulttuurinen globalisaatio. Teoksessa Marja-Liisa Trux (toim.): *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*, s. 21–84. Helsinki. WSOY.

Liite 1

Hyvä haastateltava

Maahanmuuttajista keskustellaan paljon suomalaisessa yhteiskunnassa. On erittäin tärkeää tietää, mitä maahanmuuttajat itse ajattelevat asumisestaan Suomessa, työllisyydestään, osallistumismahdollisuuksistaan sekä siitä, miten maahanmuuttajat voisivat kehittää yhteiskuntaamme. Olen kiinnostunut maahanmuuttajien kokemuksista, ja tähän tarvitsen Teidän apuanne.

Työskentelen erikoistutkijana Siirtolaisuusinstituutissa ja teen Kunnallisalan kehittämissäätiön rahoittamaa tutkimusta ”Monikulttuurisen yhteisön sosiaalinen pääoma ja integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaelämään. – Tapaustutkimuksena Turku, Kuopio ja Janakkala.” Tutkimuksen olen aloittanut tammikuussa 2004, ja se valmistuu vuoden 2005 loppuun mennessä.

Haastattelut ovat luottamuksellisia. Tutkimuksesta kenenkään henkilökoh-
taisia vastauksia ei voi tunnistaa. Ainoastaan kokemuksen ja ajatuksenne ovat ensiarvoisen tärkeitä. Tutkimuksen onnistumisen vuoksi on tärkeää, että mahdollisemman moni haastatteluun valituista henkilöistä osallistuisi. Teillä on arvokasta tietoa, jota kukaan puolestanne ei voi antaa.

Jos haluatte lisätietoja, voitte ottaa yhteyttä allekirjoittaneeseen.

Yhteistyöterveisin

Aini Pehkonen

Tutkija, 040-7469 278

Teemahaastattelurunko

1. Taustatiedot

- sukupuoli, ikä, perhesuhteet
- äidinkieli, asuminen, suomen kielen taito
- mistä muuttanut, milloin, miksi
- koulutus, missä hankittu
- työkokemus kaikinensa eri aloilta
- työssäolo Suomessa; milloin, kuinka pitkät työsuhteet, onko saanut koulutuksen mukaista työtä, ammattien hierarkkisuus eli ammattien arvostus kulttuurisesti (= sisääntuloammatit)
- työttömyysjaksot; milloin, kuinka pitkät
- nykyinen työtilanne
- onko Suomen kansalainen ja haluaako kansalaisuuden

2. Sosiaalinen verkosto ja osallisuus

- miten saanut työpaikan Suomessa (työvoimahallinto, ystävät, tuttavat, lehti-ilmoitukset, oma perhe, toiset maahanmuuttajat yms.)
- sosiaalisen verkoston merkitys työn saannissa
- mitkä tekijät auttavat työllistymistä ja yhteiskuntaan osallistumista
- onko suomalaiseen yhteiskuntaan mahdollista osallistua täysivaltaisena jäsenenä
- syrjäyttämiskokemukset työmarkkinoilla tai muutoin
- yhteydenpito muihin maahanmuuttajiin, omaan etniseen ryhmään ja toisiin, millä tavoin

3. Luottamus

- kuinka luottavainen on suomalaiseen hyvinvointiyhteiskuntaan
- luottamus tulevaisuuteen, onko suomalaisessa yhteiskunnassa ”kysyntää” omalle osaamiselle
- miten oma osaaminen tulisi parhaiten hyödynnetyksi yhteiskunnassamme
- kuinka kotoutunut on yhteiskuntaamme, mitkä tekijät vahvistavat sitä, mitkä tekijät vaikuttavat maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan

*Kunnallisalan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisujen sarjassa
ovat ilmestyneet*

- 1 Pirjo Mäkinen
KUNTARAKENNESELVITYS (1992)
- 2 HYVINVOINTIYHTEISKUNNAN TULEVAISUUS
Kolme näkökulmaa (1992)
- 3 Maria Lindbom
KUNNAT JA EUROOPPALAINEN ALUEKEHITYS (1994)
- 4 Jukka Jääskeläinen
KUNTA, KÄYTTÄJÄ, MARKKINAVOIMA
Kunnallisen monopolin ohjaus ja johtaminen (1994)
- 5 Torsti Kivistö
KEHITYKSEN MEGATRENDIT JA KUNTIEN TULEVAISUUS
Kohti ihmisläheistä kansalaisyhteiskuntaa (1995)
- 6 Kari Ilmonen–Jouni Kaipainen–Timo Tohmo
KUNTA JA MUSIIKKIJUHLAT (1995)
- 7 Juhani Laurinkari–Pauli Niemelä–Olli Pusa–Sakari Kainulainen
KUNTA VALINTATILANTEESSA
Kuka tuottaa ja rahoittaa palvelut? (1995)
- 8 Pirjo Mäkinen
KUNNALLISEN ITSEHALLINNON JÄLJILLÄ (1995)
- 9 Arvo Myllymäki–Asko Uoti
LEIKKAUKSET KUNTIEN UHKANA
Vaikeutuuko peruspalvelujen järjestäminen? (1995)
- 10 Heikki Helin–Markku Hyypiä–Markku Lankinen
ERILAISET KUNNAT
Kustannuserojen taustat (1996)
- 11 Juhani Laurinkari–Tuula Laukkanen–Antti Miettinen–Olli Pusa
VAIHTOEHDOKSI OSUUSKUNTA
– yhteisö kunnan palvelutuotannossa (1997)
- 12 Jari Hyvärinen–Paavo Okko
EMU – ALUEELLISET VAIKUTUKSET JA KUNTATALOUS (1997)
- 13 Arvo Myllymäki–Juha Salomaa–Virpi Poikkeus
MUUTTUMATON – MUUTTUVA KANSANELÄKELAITOS (1997)

- 14 Petri Böckerman
ALUEET TYÖTTÖMYYDEN KURIMUKSESSA (1998)
- 15 Heikki Helin–Seppo Laakso–Markku Lankinen–Ilkka Susiluoto
MUUTTOLIIKE JA KUNNAT (1998)
- 16 Kari Neilimo
STRATEGIAPROSESSIN KEHITTÄMINEN MAAKUNTATASOLLA
– case Pirkanmaa (1998)
- 17 Hannu Pirkola
RAKENNERAHASTOT
– ohjelmien valmistelu, täytäntöönpano ja valvonta (1998)
- 18 Marja-Liisa Nyholm–Heikki Suominen
PALVELUVERKOSSA YÖTÄPÄIVÄÄ (1999)
- 19 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
YKSITYISTÄMINEN VESIHUOLLOSSA? (1999)
- 20 Salme Näsi–Juha Keurulainen
KUNNAN KIRJANPITOUUDISTUS (1999)
- 21 Heikki Heikkilä–Risto Kunelius
JULKISUUSKOE
Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille (2000)
- 22 Marjaana Kopperi
VASTUU HYVINVOINNISTA (2000)
- 23 Lauri Hautamäki
MAASEUDUN MENESTYJÄT
Yritykset kehityksen vetureina (2000)
- 24 Paavo Okko–Asko Miettälä–Elias Oikarinen
MUUTTOLIIKE PAKOTTAA RAKENNEMUUTOKSEEN (2000)
- 25 Olavi Borg
TIEDON VAJE KUNNISSA (2000)
- 26 Max Arhippainen–Perttu Pyykkönen
KIINTEISTÖVERO KUNNALLISTALOUESSA (2000)
- 27 Petri Böckerman
TYÖPAIKKOJEN SYNTYMINEN
JA HÄVIÄMINEN MAAKUNNISSA (2001)
- 28 Aimo Ryynänen
KUNTAYHTEISÖN JOHTAMINEN (2001)

- 29 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
LUOTTAMUSHENKILÖ JA VALTA
Edustuksellisen kunnallisdemokratian mahdollisuudet (2001)
- 30 Terho Pursiainen
KUNTAETIIKKA
Kunnallisen arvokeskustelun kritiikkiä (2001)
- 31 Timo Tohmo–Jari Ritsilä–Tuomo Nenonen–Mika Haapanen
JARRUA MUUTTOLIIKKEELLE (2001)
- 32 Arvo Myllymäki–Eija Tetri
RAHA-AUTOMAATTIYHDISTYS KANSALAISPALVELUJEN
RAHOITTAJANA (2001)
- 33 Anu Pekki–Tuula Tamminen
LAPSEN EHDOILLA (2002)
- 34 Lauri Hautamäki
TEOLLISTUVA MAASEUTU
– menestyvät yritykset maaseudun voimavarana (2002)
- 35 Pertti Kettunen
KUNTIEN ELOONJÄÄMISEN TAITO (2002)
- 36 MAAKUNTIEN MERKITYS JA TEHTÄVÄT (2003)
- 37 Marko Taipale–Max Arhippainen
ANSIOTULOVÄHENNYS, JAETTAVAT YRITYSTULOT JA
KUNTIEN VEROPOHJA (2003)
- 38 Jukka Lassila–Tarmo Valkonen
HOIVARAHASTO (2003)
- 39 Pekka Kettunen
OSALLISTUA VAI VAIKUTTAA? (2004)
- 40 Arto Ikola–Timo Rothovius–Petri Sahlström
YRITYSTOIMINNAN TUKEMINEN KUNNISSA (2004)
- 41 Päivi Kuosmanen–Pentti Meklin–Tuija Rajala–Maarit Sihvonen
KUNNAT ERIKOISSAIRAANHOIDOSTA SOPIMASSA (2004)
- 42 Pauli Niemelä
SOSIAALINEN PÄÄOMA SUOMEN KUNNISSA (2004)
- 43 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
TARKASTUSLAUTAKUNTA KUNNAN PÄÄTÖKSENTEOSSA (2004)

- 44 Aimo Ryynänen
KUNNAT VALTION VALVONNASSA (2004)
- 45 Antti Peltokorpi–Jaakko Kujala–Paul Lillrank
KESKENERÄISEN POTILAAN KUSTANNUKSET
Menetelmä kunnille terveystalveluiden tuotannon suunnitteluun ja ohjaukseen (2004)
- 46 Pentti Puoskari
KUNTA JA AMMATTIKORKEAKOULU (2004)
- 47 Timo Nurmi
KUNTIEN ARVOPERHEET (2005)
- 48 Jarna Heinonen–Kaisu Paasio
SISÄINEN YRITTÄJYYS KUNTATYÖSSÄ (2005)
- 49 Soili Keskinen
TUTKIMUS ALAISTAIDOISTA KUNNISSA
(verkkajulkaisu 2005)
- 50 Heikki A. Loikkanen–Ilkka Susiluoto
PALJONKO VERORAHOILLA SAA? (2005)
Kuntien perustalvelutarjonnan kustannustehokkuuden erot ja niitä selittävät tekijät vuosina 1994–2002
- 51 Arvo Myllymäki–Päivi Kalliokoski
VALTIO, KUNTA JA EUROOPAN UNIONI
Unionijäsenyyden vaikutus valtion ja kuntien taloudelliseen päätösvaltaan (2006)
- 52 Aini Pehkonen
MAAHANMUUTTAJAN KOTIKUNTA (2006)

Kunnallisalan kehittämissäätiö KAKS rahoittaa kuntia palvelevaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Tavoitteena on näin tukea kuntien itsehallintoa ja parantaa niiden toimintamahdollisuuksia.

Rahoitamme hankkeita ja tutkimuksia, joiden arvioimme olevan kuntien tulevaisuuden kannalta keskeisimpiä. Tuloksien tulee olla sovellettavissa käytäntöön. Rahoitettavilta hankkeilta edellytetään ennakkoluulotonta ja uutta uraa luovaa otetta.

Säätiöllä on *Polemiikki*-niminen asiakaslehti ja kaksi julkaisusarjaa:

Polemia-sarja, jossa käsitellään kunnille tärkeitä strategisia kysymyksiä ajattelua herättävällä tavalla.

Tutkimusjulkaisut-sarja, jossa julkaistaan osa säätiön rahoittamista tutkimuksista. Pääosa säätiön rahoittamista tutkimuksista julkaistaan tekijätahon omissa julkaisusarjoissa.

Toimintamme ja julkaisumme esitellään tarkasti kotisivuillamme www.kaks.fi.

Vuonna 1990 perustettu itsenäinen säätiö rahoittaa toimintansa sijoitus-tuotoilla.

Osoite	Kasarmikatu 23 A 15 00130 Helsinki
Puhelin	(09) 6226 570
Telekopio	(09) 6226 5710
Asiamies	Lasse Ristikartano, (09) 6226 5720
Tutkimusasiamies	Veli Pelkonen, (09) 6226 5740
Taloudenhoitaja	Anja Kirves, (09) 6226 5730
Assistentti	Mari Pelander, (09) 6226 5750

Tutustu kotisivuihimme (www.kaks.fi)!

